

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1882

1317

ԱՊԱՑՈՅՑ ԵՒ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԵՐԵՄՆԵՅ ԳՍՏԺՈՅ ԵՒ ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԵԱՆՅ
ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ

ՀԱՅԿԱՅ ԵՒ ԱՐԱՄԱՅ

ՍԵՐՆՊՈՅՆ

ԵՒ

ԴԱՐՄԱՆՔ ԴԵՂՕՐԱՅՔ
ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ

1887

ՅՈՐԻՆԵԱԼ

Ի Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԱՐԲԵՊԻՍԱԳՈՍԷ ՏԻՐԱՆԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ԱՇՃԵԱՆ ԵՌՍՈՒՅԵԱՆ ԽԱՆ

— 1880 —

ՄԱՐԿԱԳՐԱԿ

44307

ԴԵՂՔ ԵՒ ԴԱՐՄԱՆՔ ԵՐԵՄՆԻՑ ՅԱԻՈՑ
ՀԱՅԿԱՅ ԵՒ ԱՐՄՄԱՅ ԱԶՆԻՒ ՍԵՐՆԴՈՑ

Հ Ա Ր Ց Ո Ւ Մ Ն

Ս. Պատճառն ինչ է՝ որ 1575 յամէ Տեառն մինչեւ
ցայսօր, որ է 1879, Հայ ազգը կը տառապի երե-
սուն տեսակ թշուառութեանց ներքեւ, և կը նեղուի
չարաչար յոյժ :

Բ. Եւ ի՞նչ պատճառաւ մինչեւ ցայսօր զօրու-
թեան և հարստութեան տէր չէ կրցեր ըլլալու, և կը
ծառայէ օտարներուն ամէն տեղ և ամէն գործի :

Գ. Ի՞նչ կերպով կրնայ ազատուիլ երեսուն
տակ թշուառութենէ, և ի՞նչ ճամբով կրնայ ի
ջին հարստութեան և անպարտելի զօրութեան :

ՊԱՏԱՍԻԱՆԻ

Խոնարհեցուր գլուխդ, մո՛ւտ անկիրք ոգևով գըր-
բուկիս դուռնէն ներս, որ քիչ ատենի մէջ յայսնի
եղած երեսուն տեսակ թշուառութենէն ազատուելն
յետոյ, հարուստ և իշխանական կեանք մը պիտի վա-
րես, բայց եթէ հնազանդ լինիս դարմանին, և ըն-
դունիս յուսով և գործադրես շարունակութեամբ ա-
մենայն սիրով : — Վասն զի,

Դարձանն է դառն՝ սասիկ զքրտոր ,
 Ըստ երեսոյնին աչսց տհատոր ,
 Կսկի՞նն զգալի ո՛չ տե-է երկար ,
 Վարդ Բա՛լ Բժշկի , Կանգնել օր Բա՛ն զքր :

Մուտ առիս տղայ՝ , ուշով դու հասունն ,
 Թէ մարդ ես ստոյգ և ոչ անասունն ,
 Գտցես քեզ դարման մտօքդ զգայունն ,
 Առցես զօրութիւն յայտնի և թագունն :

Արդ մի՛ բարկանար ծանրագոյն բանից :
 Եւ մի՛ վհատիր ճշմարիտ սաստից ,
 Մաքրութեամբ սրտիդ 'ի միտ առ զանցեալս :
 Զապագայիցն հոգայ 'ի ներկայս :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երբոր հիւսը (տիւրկեարը) , փայտեղէն հանգչա-
 րան մը շինելու ըլլայ , այսինքն աթոռ մը և այլն . նախ
 փայտի վրայէն կոշտ կեղեւը կը մաքրէ . երկրորդ՝
 խորտ ու փոս տեղուանքը կը տաշէ հարթ և հաւասար
 կ'ընէ . երրորդ՝ ծռութիւնը կը շիտկէ , և ապա կ'սկսի
 իրեն զաղափարին մէջ կերպաւորեալ հանգչարանի ձե-
 ւին յարմար փայտը կտրատել , և իրաբու յարմարցնել :
 Յետ այնորիկ , է որ սօսինձով (թութիալով) և է որ
 դամով (էքսէրով) իրարու կը փակցունէ , զկնի այնու-
 րիկ , գոյն զգոյն երանգօք կը ներկէ և այլն , կը լինի
 մարդու նստելու և հանգստանալու տեղիք , և աթոռ
 կամ մահիճ :

Եւ ահա՛ ասոր նման , մարդկային ընկերութեան
 մարմին մի կազմելու համար , այսպէս , նախ պէտք է
 ժամանակ , Բ. աշխատութիւն շարունակ , Գ. նիւթ ,
 Դ. գործիք , Ե. արհեստաւոր գործող : Որ ատ ընկե-
 րութեան չէնքը հաստատ հիման վերայ շինուած ըլ-
 լալով , հաստատուն և տեւողական մնայ :

Արդ՝ փայտ , այսինքն մարդիկ , ունիմք , բայց
 թանձր կեղեւօք պատեալ , ինչպէս որ գրքիս մէջ պի-
 տի տեսնաս , գործիք կայ՝ բայց աւրած է , չի՛ կտրէր :
 Արհեստաւոր կայ , բայց բանեցնող չկայ . ժամանակ
 կայ , աշխատող չկայ . սօսինձ և դամ կայ , փակցնող
 չկայ : Ասոնց ամենը՝ պիտի տեսնես գրքուկիս մէջ : —

Եւ ահա ասոնք ամենը կարգի դնելու համար, ծայրէ 'ի ծայր կարդալէդ և իմանալէդ ետքը, պիտի տեսնաս քեզի կարճ ճամբայ մի, որով պիտի կրնաս քիչ ժամանակի մէջ, նսրատակիդ հասնիլ, այսինքն աթուր շինել և մէջը նստել : —

ԲԱՆՔ ԱՌ ԳՐԱՌՅԱՆ

ՀԱՐՅՈՒՄ

Ուստի՞ կու գաս դու, ո՛վ բեռնաւորեալ,
Գլուխդ 'ի խոնարհ, դէմքդ խոթողեալ,

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Ես կու գամ չորից, աշխարհի կողմանց,
Սակա՛ւն 'ի շինից, շատն յաւերակաց .

- Հ. Ի՞նչու կոր գլխով, դիմօք խոթողած,
Յամբ ընթացիւք, իբրու հիւանդաց .
- Պ. Շատ ծանր կու գայ, բեռն իմ թիկանց,
Ո՛ր տազնապէ գիս, վաղ ժամանակաց .
- Հ. Բեռինդ մէջ ի՞նչ կայ, մեզ վաճառելու,
Օղի կամ գինի . . . անոյշ խմելու .
- Պ. Երեսուն տեսակ, անոյշ ու լեղի,
Ունիմ կերակուր, աղի կամ անլի .
- Հ. Արդ՝ քեզմէ կ'ուզենք, մեր քմաց յարմար,
Նոր մօտաներէն, հազուստ մեզ համար .
- Պ. Նոր մօտաներէն, բեռս ծանրացած,
Յարմարքն քմաց, զմեզ մահացուցած :
- Հ. Ե՛րբ պիտոր բանաս, կոնակիդ բեռը,
Յուցունես մեզի, վիրաց դեղերը .
- Պ. Ի՞նչ պիտի բանամ, վերքըդ չա՛տ հին է,
Դեղքն զօրաւոր, քեզ կը ցաւցունէ .

Հ. Մենք ցաւ չենք զգար, քուկիդ դեղերէն,
Երբ շինուած ըլլայ, քաղցր հիւթերէն .

Պ. Իմ քովս չկայ, շահախնդրութիւն,
Գունով ներկուած, սուտ ճշմարտութիւն .

Հ. Առանց ներկելու, դեղ ի՞նչ հնար է,
Որ մարդ ներս առնու, զինքը դարմանէ .

Պ. Գեղօրայքըս է, իսկ ճշմարտութիւն,
Զուռի իր մէջը, վատ խարդախութիւն .
Ո՛չ քաղցր կեղծ բանք, ո՛չ անուշ ստանք,
Եւ ո՛չ մասնաւոր շահ ի՞նչ անձնականք .

Զուտ մաքուր դեղը, շուտ կը դարմանէ,
Թէ միւս դեղոցը հետ համաձայնէ,
Կու տայ զօրութիւն տկար երակաց,
Քաջ առողջութիւն, համայնից վիրաց :

Այնք որ չեն հաճիր . և չեն ողջանար,
Բեռանց ներքեւէն, ազատ չեն ըլլար,
Զուր ջան, անօգուտ, աշխատ անդադար,
Մինչ ցգերեզման, մնան 'ի խաւար : —

ՈՂԲ ԵՒ ԱՂԱՂԱԿ ՍԵՐՆԴՈՑՆ ՀԱՅԿԱՅ ԵՒ ԱՐԱՄԱՅ

Ո՛հ, թշնամիք առն՝ ընտանիք նորա . (Մ. Ժ. 38) :
Բայց արմատք արդարոց ո՛չ հատցի . (Ա. Է. Ժ. 5) :

Ուրի սրի ցուտ աղաղակէ Հայաստան արտօմբի :

Անցին զինեւ ժամք և աւուրք ասերջանիկ և բօպէք,
Կեամ և վարեմ՝ զանուայ կեանս երջանկացայ ո՛չ երբէք,
Այլ իմ աստէն քաղին ոգիք յերբ յուշ ամեմ զիմ վիճակ,
Ամեն ուրէք անբաղդացայ, աշխարհէ ինձ հակառակ :

Արտ՝ զի՛նչ քեզ և դարձան արեց՝ զի Բժշկեացի .

Լուր ինձ՝ որ յանկեղծ սրտէ տաց քեզ պատաս-
խանի, զի եթէ լուիցես և հնազանդեսցիս, յայնժամ
գտցես բաղդն յաջող քեզ վաղվաղակի :

Անկեզ զի՛նչ Ժայռն, կու ՚ի սրտի Կոմ Բագան .

Յիշեա՛ զանցան մեր ազգայնոց ա՛ն 'ի միտ քո և հանգի՛ր,
Տե՛ս 'ի ներկայս զի՛նչ ինչ գործի զայն անսխալ հան՝ 'ի գիր
Նովին չափով առ 'ի կշիռ, զասպագային գուշակումն,
Գտցես զչնորհս քեզ անդորր կեանս, քաղցրաճաշակ մեղր
ընտիր :

Ըստ առածին . Յիշե՛ զանցեալն և րե՛ս զներկայն և գու-
շակե՛ զարտօմբի :

Ուրեմն լուարո՛ւք .

Ո՛հ, որդիք Հայկայ և Արամայ միահամուռ ազգ նո-
րա, անկան 'ի ձեռս աւազակաց . որ մերկացուցին զնա
և վիրաւորեցին՝ եդեալ զվերս 'ի վերայ նորա և թողին

զնա կիսամահ և գնացին . (Ղև. Ժ. 35) : Ուստի՛ յոտից մինչեւ ցգլուխ չիք 'ի նմա առողջութիւն , վէրք և այտու մն յոյժ , և իսպառ կերպարանափոխ եղեալ 'ի մարդկութենէ . (Եւյ Ս. 8) : Վասն զի « շանէն զԱստուծոյ և զմարդկութենէ , և ոչ էբրու զԱստուծոյ քառարեցին կամ քահոյն . (Հմ. Ս. 21) : Եւ ոչ ըստ պահանջման կատարեալ մարդկութեան կացին հաւատարիմ յարդարութեան :

Վասն որոյ ողբալի և ողորմելի գտաւ Տունն Հայկայ և Արամայ հայաստան յազգս և յաղինս յամենայն : Թէպէտ որմորտ արդարոց ոչ հարցի : Բայց՝ զի՞նչ շահ , զի ինչնորտ առն ընդանիտ նորտ : Վասն այնորիկ : Ո՛հ , ողբամ զքեզ հայոց աշխարհ , ողբամ զքեզ հանուրց հիւսիսականաց վեհագոյնդ , զի բարձաւ 'ի քէն՝ թագաւոր և քահանայ , խորհրդական հանճարեղ , և իմաստուն ուսուցանող , վրդովեցաւ խաղաղութիւն , արմատացաւ անկարգութիւն : — Ո՛հ , ո՛ տայր զգլուխ իմ 'ի ջուր և զաչս իմ յաղբիւր արտասուաց և լայի զժողովուրդս հայաստանի , ասէմ , զորդիս Հայկայ և զթուռունսն Արամայ . (Երճ. 9 10) : Քանզի տեսանեմ , ինչնորտ առն ընդանիտ նորտ . (Մ. Ժ. 36) :

Արդ՝ թոյլ տուք ինձ , զի լացից դառնապէս զտունն Աքբանազեայ հայկազանց , զթուռունսն Յարեթի . մի՛ բռնադատէք զիս , միտիթարել . (Եւյ. Գ. 22) : Վասն զի ձայն զուժեաց 'ի Հռամայ (հայաստանէ) . լալումն , ողբումն և աշխարումն յոյժ , վասն որոյ լայ Հռաքէլ (հայաստան) զորդիս իւր և ոչ կամէր միտիթարիլ , զի ոչ էին որդիք նորա յանկեղծ սէրն միաբանութեան . (Երճ. 31. 15) :

Զի ոչ էին 'ի խորհուրդս աստուածապաշտութեան զի ոչ էին ըստ մարդկութեան հաւատարիմ 'ի սէր անկեղծ ազգութեան , այլ և մոլութեան , մասնաւոր շա-

հասիրութեան , խարդախ ատելութեան ցիր և ցան 'ի կորուստ անձանց և հարստութեան իւրեանց . (Հայոց պատմ. 2-րդ հատոր էրէ 235) : Ո՛հ տմարդութիւն զի թշնամիք առն ընտանիք նորա :

Զի ահա՛ թագաւորն հայոց Անանէ , տայ նահատակել զԱղդէ հայրապետն , մինչդեռ նա քարոզէր յատենին զբանն կենաց : Եւ յետ սորա յաւել շարացաւ արքայն հայոց Սանատրուկ և ստեաց երդման իւրոյ և կոտորեաց զամենայն արու զաւակսն տանն Աքգարու , և յաւել սպան զԹաղէոս առաքեալն , և զգուստրն իւր հաւատացեալ զՍանդուխտ , և վայլս բազումս յոյժ :

Վասն այնորիկ մատնեաց Տէր զնոսա 'ի ձեռս հեթանոսացն Պարսից և Արաբացուց , Մարաց և Սիլիւթացուց և այլոց դաժան ազգացն արեւելից և արեւմտից , հիւսիսոյ և հարաւոյ : Եւ յետ այնորիկ տիրեցին նոցա ատելիք իւրեանց , և թշնամիք իւրեանց նեղեցին զնոսա . և խոնարհ եղեն իբրու զիսրայէլ 'ի ներքոյ ձեռաց նոցա (Սուրճ. 105. 41) : Իւ նստաւ այնուհետեւ 'ի սուգ աշխարհն հայաստանեայց , ձեռն 'ի ծնօտի համակեալ յարտասուս , և զրկեալ յամենայն վայելչութենէ , մենացեալ իբրեւ վայրի տըրտմազին :

Թէպէտ արմատք արդարոց ոչ հատցի (Աստուծոյ Ս. 3) բայց զի՞նչ օգուտ , զի թշնամիք առն ընտանիք իւր . (Մ. Ժ. 36) . սակայն ողորմութիւն Աստուծոյ գոլով բազմազեղ և անսպառ . ոչ յիշելով զմեզս նոցա վասն Հայկայ աստուածապաշտութեան և վասն Արամայ բարեպաշտութեան , բազում անգամ վրկեաց զնոսա և յաջողեաց նոցա , որպէս յաւուրս մեծին Տրդատայ հայոց արքայի . (Պատմ. Հայոց. Բ. Հ. Եր. 984) : Որպէ՛ս

ասէ պատմութիւնն . « Երանելի թագաւորն հայոց Տրդատ , բոլորովին զուարճացեալ առատաշնորհ լուսաւորութեամբ սրբոյն Գրիգորի և Արստակեայ , օրքան զօր առաւելոյր . և նորոգեաց զամենայն ուղղութիւնս , զոր սահմանեալ էր հայր նորա , և այլն . (Պատմ. Հայց Ա. Հր. Կր. 599. 441.) : Բայց սակայն տունն Արքանագեայ ևս քան զևս հեռացեալ 'ի կատարեալ մարդկութենէ , դառնացուցին օրքան զօր դառնագոյնս զտուօղն շնորհաց և բարեաց՝ յանուղղայ գնացս ընթացից իւրեանց 'ի վատթար խորհուրդս ամբարշտութեան : —

Չի Արշակ Տիրանեան արքայն հայոց , յետ սպանանելոյ զեղբօր որդին իւր զԳնէլ , առաւել շարացեալ շինեաց զԱրշակաւանն և անդ լցոյց զշարեօք լցեալ զամբարիչտան : Եւ նոյնպէս 'ի շարիս տմարդութեան , ձեռնամուխ եղեն Մերուժան և Վահան . (Հայ. 1 Հր. Եր. 965) : Որք համարին լինել որպէս թէ՛ որդիք և թոռունք Հայկայ : —

Եւ յետ բազում չարութեանցն գործեցելոց 'ի նոցանէ , կալեալ զեպիսկոպոսունսն և զքահանայս կապեցին 'ի շղթայս և բազում ազգի ազգի տանջանօք վարեալ 'ի մահ , հասուցին զվախճան պատուական կենացն : —

Վասն որոյ վիշտք դժոխոց պաշարեցին զհայաստան և բազմատեսակ տանջանօք և չարչարանօք մաշեցաւ և հալեցաւ 'ի Բոփս նեղութեանց և 'ի հնձանս սպանութեան , և միանգամայն ժամանեաց նմա որոգայթք :

Մինչեւ հուսկ յետոյ եղև գերութիւն արքային հայոց Լեւոնի Լուսինեան յԵգիպտոս և բանտարկութիւն իբրև զարքայն իսրայելի Սեդեկիա . (Երմ. 9 ճ2) : Յամին 1375 փրկութեան մերոյ , և ապա վախճան կե-

նաց նորին 'ի բարիդ , և թաղեցաւ անդ , 1393 ին , և բարձաւ միանգամայն թագաւորութիւնն հայոց և կորեաւ գլխովին հարստութիւնն թորգոմեան ազին , և անկաւ ընդ իշխանութեամբ օտար ազգաց , և եղեն նեղիչք նորա 'ի գլուխ և թշնամիք նորա յուրախութիւն . (Ողբ. Երմ. 1 9) : Չի տէր կորացոյց զորդիս թորգոմեան վասն բազում ամբարշտութեանցն , զի լցաւ երկիր անիրաւութեանցն . (Հր. 5 Երմ. 561) : Վասն որոյ 'ի հինգ հարիւր ամաց հետէ , որդիք հայկայ տառապեալ և թշուառացեալ 'ի դրունս օտար ազգաց երերեալ անտերունջ և դեզ երեալ 'ի վիշտս և 'ի ցաւս անդարմանելիս , և ցրուեալ ընդ համօրէն ոլորտս երկրի , գլուղ ծառայ և սպասաւոր , այլ և այլ բարի և չար տեարց . տես 'ի մատեանսն ժամանակագրաց պատմաբանիցն հայոց , յունաց և լատինացոց և այլոց ազգացն , սկսեալ յամի աշխարհի 1556 էն , մինչեւ ցամ տեսառն 1878 , ուր պատմի զհայոց զանցիցն : Եւ մանաւանդ զՉամշեան երեք հատորսն , և զպատմութեան գիրսն լատիկերացոյ , և այլոց և հարց պատմիչացն , Խորենացոյ : Եւ ուր տեսանի ընդդէմ Աստուծոյ և մարդկութեան գործեցեալ չարութիւնքն 'ի Հայկայ սերնդոցն , զոր Հայկ ոչ երբէք գործեաց , և ոչ ներէ անագորոյն , թոռանց և սերնդոցն այնօցիկ , որք գործեցին զանօրէնութիւնսն զայնօսիկ : —

Ուրեմն մաղթեսցուք առ տէր Աստուած , զի ներեսցէ տանն Հայկայ գործեցելոց չարեացն վասն ամենայն հայազգի ծառայից իւրոց , որք արդարութեամբ և աստուածապաշտութեամբ գնացին առաջի Տեսառն Աստուծոյ :

ասէ պատմութիւնն . « Երանելի թագաւորն Հայոց Տրդատ , բոլորովին զուարճացեալ առատաշնորհ լուսաւորութեամբ որբոյն Գրիգորի և Արստակեայ , օրքան զօր առաւելոյր . և նորոգեաց զամենայն ուղղութիւնս , զոր սահմանեալ էր հայր նորա » , և այլն . (Պատմ. Հայոց Ա. Հր. Իր. 399. 441.) : Բայց սակայն տունն Արքանաղեայ ևս քան զևս հեռացեալ 'ի կատարեալ մարդկութենէ , դառնացուցին օրքան զօր դառնադոյնս զտուօղն շնորհաց և բարեաց ' յանուղղայ գնացս ընթացից իւրեանց 'ի վատթար խորհուրդս ամբարշտութեան : —

Ձի Սըշակ Տիրանեան արքայն Հայոց , յետ սպանանելոյ զեղբոր որդին իւր զԳնէլ , առաւել չարացեալ շինեաց զԱրշակաւանն և անդ լցոյց զչարեօք լցեալ զամբարիշտան : Եւ նոյնպէս 'ի չարիս տմարդութեան , ձեռնամուխ եղեն Մերուժան և Վահան . (Հայ. 1 Հր. Եր. 963) : Որք համարին լինել որպէս թէ ' որդիք և թոռունք Հայկայ : —

Եւ յետ բազում չարութեանցն գործեցելոց 'ի նուցանէ , կալեալ զեպիսկոպոսունան և զքահանայս կապեցին 'ի չղթայս և բազում ազգի ազգի տանջանօք վարեալ 'ի մահ , հասուցին զվախճան պատուական կենացն : —

Վասն որոյ վիշտք դժոխոց պաշարեցին զհայաստան և բազմատեսակ տանջանօք և չարչարանօք մաշեցաւ և հալեցաւ 'ի Բոփս նեղութեանց և 'ի հնձանս սպանութեան . և միանգամայն ժամանեաց նմա որոգայթք :

Մինչեւ հուսկ յետոյ եղեւ գերութիւն արքային Հայոց Լեւոնի Լուսինեան յԵգիպտոս և բանտարկութիւն իբրեւ զարքայն իսրայելի Սեդեկիա . (Երմ. 9 32) : Յամին 1373 փրկութեան մերոյ , և ապա վախճան կե-

նաց նորին 'ի բարիդ , և թաղեցաւ անդ , 1393 ին , և բարձաւ միանգամայն թագաւորութիւնն Հայոց և կորեաւ զլիսսովին հարստութիւնն թորգոմեան ազին , և անկաւ ընդ իշխանութեամբ օտար ազգաց , և եղեն նեղիչք նորա 'ի զլուխ և թշնամիք նորա յուրախութիւն . (Ողբ. Երմ. 1 9) : Ձի տէր կորացոյց զորդիս թորգոմեան վասն բազում ամբարշտութեանցն , զի լցաւ երկիր անխրաւութեանցն . (Հր. 5 Երեմ. 361) : Վասն որոյ 'ի հինգ հարիւր ամաց հետէ , որդիք Հայկայ տառապեալ և թշուառացեալ 'ի դրունս օտար ազգաց երերեալ անտերունջ և դեզ երեալ 'ի վիշտս և 'ի ցաւս անդարմանելիս , և ցրուեալ ընդ համօրէն ոլորտս երկրի , գոլով ծառայ և սպասաւոր , այլ և այլ բարի և չար տեսարց . տես 'ի մատեանսն ժամանակագրաց պատմաբանիցն Հայոց , յունաց և լատինացւոց և այլոց ազգացն , սկսեալ յամի աշխարհի 1556 էն , մինչեւ ցամ տեսաւն 1878 , ուր պատմի զհայոց զանցիցն : Եւ մանաւանդ զՉամչեան երեք հատորսն , և զպատմութեան գիրսն լատիվերտցւոյ , և այլոց և հարց պատմիչացն , խորենացւոյ : Եւ ուր տեսանի ընդդէմ Աստուծոյ և մարդկութեան գործեցեալ չարութիւնքն 'ի Հայկայ սերնդոցն , զոր Հայի ոչ երբէք գործեաց , և ոչ ներէ անագորոյն , թոռանց և սերնդոցն այնօցիկ , որք գործեցին զանօրէնութիւնն զայնոսիկ : —

Ուրեմն մաղթեսցուք առ տէր Աստուած , զի ներսցէ տանն Հայկայ գործեցելոց չարեացն վասն ամենայն Հայազգի ծառայից իւրոց , որք արդարութեամբ և աստուածապաշտութեամբ գնացին առաջի Տեսան Աստուծոյ :

Մարդանք առ Աստուած , վասն ազատութեան սերնդոցն Հայկայ .

Ո՛հ , ըստ Եզեկիայի քեզ մազթեմ՝ փրկիչ , յիշեալ զայնսոսիկ զորդիսն Հայկայ որք ճշմարտութեամբ և արդարութեամբ և կատարեալ Աստուածապաշտութեամբ զնացին յամենայն յօրէնս քո անարատ առաջի քո սուրբ սրտի . (Եւ . 38 5) : Եւ ըստ Յօնանու աղաղակեմ՝ առ քեզ տէր սարաւօր , Աստուած հզօր , միթէ՞ մերժեցաք միանգամայն յերեսաց քոց , և ո՞չ եւս յաւելցուք տեսանել զհայաստան քեւ փառաւորեալ , և յառաջին փառսն ժամանեալ պերճասցի յուրախութեան : Զի ահա 'ի նեղութեան մերում կարդամք զքեզ տէր՝ մեզ 'ի յօգնութիւն , տո՛ւր մեզ տէր , տո՛ւր մեզ , զփրկութիւն . (Յժ . 2 5) : Իբրեւ զտախառապետն Փառաօնի , բաժակն ուրախութեան 'ի ձեռին մերում կալ յազատութեան 'ի խնջոյս փառաց քոց տէր . (ԾԽ . 40 21) : Պարզեւեա տէր զթմբուկն օրհնութեան 'ի ձեռս մեր իբրեւ Մարիամու քեւ Ահարօնի , հարկանելով երգել զօրհնութիւնս ազատութեան մերոյ 'ի ձեռաց թշնամեացն . (Եւե . 15 21) : Զի ահա ժառանգութիւն մեր դարձաւ յօտարութիւն և բնակութիւն մեր 'ի նժդեհնութիւն . (Աղ . 2) : Որք և այրի եղեալ անխնամ և անտէր մնացաք , զի ոչ գոյ մեզ հայր բաց 'ի քէն , ո՛ խնամատար փրկիչ , յիշեալ միանգամ և տես բարերար , որ ինչ անցք անցին ընդ որդիս և սերունդս Հայկայ ընդ սիրելի ծառայի քո , հայեա՛ց 'ի նեղութիւնս մեր և 'ի նախատինս մեր և 'ի տարագրիլ մեր 'ի բնակութեանց , զոր կրեմք շարունակ 'ի հինգ հարիւր ամաց անտի 'ի ձեռաց անգուտ անօրինացն ,

Ո՛հ , ով տէր , միթէ՞ հարքն մեր մեղսն , և մեղք հարցն մերոց , ընդ մեզ ելին : Ահաւասիկ տես բարեխնամ տէր , զի մօրթք մեր կարկամեացն իբրեւ զթոնիր հնացեալ : Եւ մինչեւ յերբ մոռանաս զմեզ , և մինչեւ ցե՞րք բարձրասցի թշնամին 'ի վերայ մեր և 'ի վերայ զաւակաց մերոց , մինչ իսպառ մոռանայցե՞ս զտունն Արամեան , մեք լուաք 'ի դաւթայ , թէ՛ ո՛չ իսպառ բարկանայ մեզ տէր , և ո՛չ իսպառ պահէ ռիս յաւիտեան : Ապա ընդէր կաս մինչ ցարդ 'ի հեռաստանէ և անտես առնես զտունն Հայկայ 'ի դէպ նեղութեան : Արի՛ տէր , և փրկեա՛ զմեզ վասն անուանդ քում սրբոյ : Եկ բա՛րձ զնախատինս որդոց շնորհաց քոց , և օրհնեա՛ զհայաստան զհոգեւոր որդիս սուրբ եկեղեցւոյ քո , կեցո՛ տէր , և ասրեցո՛ զհայկազինան , վասն Նոյի սիրելոյ քոյ և ամենայն ծառայից քոց : Եւ պահպանեա՛ ընդ հովանեաւ ամենազօր աշովդ քով սրբով , և տեսցեն ատելիք քո և ամաչեսցեն , և մի՛ կարասցեն այսուհետեւ ասել , վաչ վաչ , զի ընկուղաք զնա , և յաղթեցաք նմա : Հաս 'ի թիկունս մեր , զի նուաղեցաք յոյժ : Ո՛հ , ո՞վ տէր , ո՞վ է մարդ որ կեցցէ և ոչ մեղիցէ բաց 'ի քէն , զի դու միայն ես առանց մեղաց , մեք թողունք Հայկայ և սերեալ 'ի սխալտան Ադամայ . (ԾԽ . 18 27) : Հող և մոխիր , որդն եմք և ոչ եմք մարդ նախատինք մարդկան : Բայց արդ՝ շնորհիւ քո տէր , և ողորմութեան խաչն արօտի քո , եմք և ժողովուրդ երկիրպազու ամենասուրբ անուանդ . (ՀԻ . 9 25) : Ուրեմն մի՛ յիշեր զմեղս մեր զառաջինսն , և մի՛ զհարցն մերոց : Քանզի նեղութիւնք սրտից մերոց բազումք եղեն յոյժ յոյժ , և 'ի վշտաց մերոց հան զմեզ : —

Եթէ ոչ հեղցես զշնորհս քո 'ի մեզ ողորմութեամբ քով , ապա ո՛ւր երեւեսցի ողորմութիւն քո առ մեզ ,

զոր երբեմն երեւեցուցեր և հեղեր 'ի Նպատ լերին ,
 յորժամ Ներսէս ծառայ քո իրրեւ զՄուշէս բազկա-
 տարած կայր յաղօթս , յազատութիւն ժողովրդեան
 իւրոյ . (1 Հո. եբե 466) : Արդ զնոյն առ այժմ մաղթէ
 առ քեզ տէր տունն Հայկայ և Արամայ , զի հեղու-
 կաթիլ մի ողորմութեան և մարդասիրութեան շնորհաց
 քոց , 'ի բնակութիւնս և յորդիս Հայկայ և Արամայ ,
 և սրբոյն Գրիգորի բազմաչարչար նահատակ ծառային
 քո , որով հանգիցէ անձն նորա 'ի բարութեան և զա-
 ւակ նորա ժողովեացի 'ի հայրենիս իւր հայաստան աշ-
 խարհ : Ուրեմն տարածեա զբազուկս շնորհաց քոց և
 ժողովեա զցրուեալ զորդիսն շնորհաց քոց : Ո՛հ , ո՞վ
 տէր , վասն երից մանկանցն խոնարհեալ իջանես 'ի
 մեղսալիցն բարիլօն 'ի հնոցն բորբոքեալ հրոյն և ան-
 կեզ պահես զնոսա և փրկես . (Գ՛ւլ. 5. 59) : Հիմ ո՛չ
 իջես 'ի հայաստան 'ի փրկութիւն տառապեալ ժողո-
 վրդեան քո , 'ի ձեռաց անդութ դահճացն : Ո՛հ , ո՞վ
 տէր , որ վերակացու լինիս սրբոյ քաղաքին Երուսա-
 զէմի և պահես 'ի սրոյ կոտորմանէ զօրացն Սենեքերի-
 մայ . (Ե՛պ. 57 55) : Չիա՞րդ , ո՞չ պահեսցես զհայաս-
 տան աշխարհ , զբնակարանն որդւոց Թորգոմեան . (Եր՛ծ.
 58 15) : Աղաչեմ զքեզ բարեխնամ տէր , զի՛ զԵրե-
 միան և զԳանիէնն , զՅովսէփի և զԻսրայէնն , զլսովին
 ազատեցէր և զՇուշան փրկեցէր . (Գ՛ւլ. 14 42) : Եւ
 զիա՞րդ ոչ փրկեսցես զտունն Հայկայ , զի ահա տէր ,
 ամբարտաւանիլ ամբարիշտին այրիացեալ տունն Ազքա-
 նազեայ այրեցաւ և տոչորեցաւ . (Սբ՛ծ. 41 14) : Ուս-
 տի սասանեալ ըստ ամենայնի և զարհուրեալ միանգա-
 մայն տունն Հայկայ և Արամայ անչուռնջ անկեալ 'ի
 խոր սրտէ ողբալով աղաղակէ առ քեզ տէր սաեւով :
 Տե՛ր՝ զե՛ զե՛նչ կա՛նիս առնիլ յոյս՝ լիտառաւութեան . (Գործ.

9 6) : Չի վիրաւորեալ աւազակացն կիսամահ անկե-
 ալ մնամ ողբալի . (Ղ՛կ. Ժ. 56) : Եւ ասէ տէր
 յո՞ն կա՛ն , և լիտառութեան 'ի տե՛ն շահաբաւութեան առնիլ
 ոչոյ շէ՛րշէ՛ն . (Ե՛պ. 52 2) : Եւ յայնժամ պատմեացի քեզ
 արժանն և սխտանին :

Բանքն Աստուծոյ առ տունն Հայկայ եւ Արամայ .

Ո՛հ , լուարո՛ւք բնակիչք երկրի , զի՞նչ ինչ առնելի
 էր տանն Հայկայ և սերնդոց նորա ես ոչ արարի՞ , ա-
 սացէք ինձ որդիք Աղամայ և շնորհաց : Մնաւ Հայկ
 յամի աշխարհի 1227 ին . և օրհնեցի զնա և զորդիս նո-
 րա , և բարձրացուցի 'ի փառս և 'ի յաղթութիւնս աշ-
 խարհիս , զի նա մինչ դեռ մանուկ հասակի և թուով
 սակաւաւոր և տկար զօրութեամբ կայր 'ի դաշտն Սե-
 նաարայ , և յայնժամ ետու նմա ոգի զօրութեան մեկ-
 նիլ 'ի Բեւլայ , և զալ 'ի հայրենիս իւր յԱրարատ աշ-
 խարհ , և իբրեւ եկն , և օրհնեաց զիս և զոհացաւ զի-
 նէն , և յաւել ետու նմա զզօրութիւն յաղթութեան
 յաղթել Բէլի , յորմէ ողջոյն ազգ մարդկան սարսեալ
 և սասանեալ դողային , իսկ նա միայնակ արձակմամբ
 միոյ աղեղան յանուն իմ 'ի կոր կործանեաց զմեղէն
 լեռոն զԲէլ , և երկիրեպագ ինձ , և օրհնեաց զիս և
 փառաւորեաց , քանզի արար ինեւ յաղթութիւն մեծ :
 Ուստի յետ այնորիկ բարձրացուցի զնա քան զամե-
 նայն որդիս մարդկան որ 'ի վերայ երկրի , և խոնարհ
 առնելով զիշխանսն առաջի նորա , որք չուրջ զնովաւ
 դրացիք էին նմա : Եւ նա՛ իբրև ճանաչելով զերախ-
 տիս , զոհացաւ և օրհնելով սուրբ սրաիւ երկիրպա-
 գեաց ինձ , և յաւելաւ յօրհնութիւնս . նոյնհետայն
 և ես յաւելի տալ նմա շնորհս , բազումս , և յարուից

յերանաց նորա գքաջն Արամ զվեհն զհայկազունս , որ արար յանուն իմ քաջութիւնս բազումս և ընդարձակեաց զտէրութիւն իւր 'ի լերանց Կովկասու մինչեւ ցլերին Տորոսի , և զթշնամիս նորա Նիւքար , զԲարչամ և զՊայապիս խոնարհ արարի ոտից նորա , և իբրեւ նա՝ գոհանայր զինէն և ճանաչելով զերախտիսն յաւել զօրհնութիւնս , եւս քան զեւս , ես յաւել ինմա զփառս և զպատիւս , տալով նմա թագաւորս հզօրս զՊարոյր , զԱրտաշէս , զՏիգրան և զայլ բազումս , որք յաղթեցի ազգաց և ազանց և հանդիսացան փառօք : Միսնդամայն 174 նահապետօք և թագաւորօք պատուեցի զնա , և զարձեալ նա՝ ոչ պակասիւր յօրհնութիւնս և 'ի գոհութիւնս , և կատարեալ սիրով պաշտէր զիս , և ես փառաւորելով զնա , թագաւորք ազգաց խոնարհեալ ծառայեցին նորա գահին , և հոգւով լցեալ 84 հայրապետօք փայլեցուցի և արամբ հանձարեղինօք չուրջ զարքայական գահիւն պարառեալ զարդարելով և ըզթիւ սերնդոցն մինչ ցերեսուն և վեց միեօն բազմամացուցեալ հասուցի , և ամենայն բարութեամբ երկրի լցուցի , մինչդեռ նա մեծագոյն մասամբ սերնդոց փառաւոր առնէր զիս և գնայր յարդարութեան ճանապարհս : « Եւ իբրեւ կազաց 'ի չաւիղս արդարութեան յաւուրս Լեւոնի Լուսինեան հայոց արքայի Ռուբինեանց , և կորացան յանօրէնութիւնս իւրեանց , լուեցին ձայնք օրհնութեանց , և զաղարեցան արդարութեան և ողորմութեան դործք , և բանք ճշմարտութեան , փոխանակ զի սւնէր տալ ինձ խաղող քաղցրութեան և նա յանկարծ երեր ինձ գուշ անիծից և խաղող դառնութեան , ուրեմն լուիցեն երկինք և երկիր , նոքա դատ արասցեն ընդ իս և ընդ այգին իմ տուն Հայկայ և Արամայ , զի եղն ծանեաւ զտտացիչ իւր և

էչ զՄտուր տեառն իւրոյ , իսկ նոր իսրայէլ տուն Ասքանագեան Հայկայ և Արամայ զիս ոչ ծանեաւ , և աղաղակ շարութեան նորա ել առ իս , քանզի՝ զո՝ 'ի ճշմարտախօսիցն սրբոց , և արդարադատ արանցն ո՛չ հալածեցին և սպանին . (Խորհ. Պր. 52. 87. Եբ. 167 276) : Եւ ահա մուտ 'ի պատմութիւնս Չամեան (Հր. Ա. Բ. Գ.) և տե՛ս (Եբ. Ա. Հր. 65 75 101 212 18 76 375 425 54 47 67 566) : — Եւ արդ հի՛մ ողորմեցայց այնուցիկ , որք չուենին երբէք զողորմութիւն 'ի սիրտս իւրեանց առ ընկերս : Եւ զիա՞րդ զթացայց առ այնսսիկ որոց 'ի սիրտ նոցա չիք նշոյլ զթութեան առ եղբարսն իւրեանց . Եւ Պ. Ա. 2) : Չի բազում անգամ կամեցայ փրկել զնոսա և ածել յուղղութիւն և ոչ կամեցան : Ուստի կամովին ենթարկեցին զինքեանս բազմատեսակ թշուառութեանց պատժոյ աշխարհիս այսորիկ , որպէս զի դարձցին 'ի շարեացն և բժշկեցին , ըստ այնմ թէ « դարձարուք առ իս և ես՝ դառնամ առ ձեզ » քանզի զոր սիրէ տէր իւրատէ , տանջէ գամենայն որդի զոր ընդունի . որով ապաշխարեալ փրկեցցին . ըստ գրոյն (Ղ. Ժ. Ժ. 31) : Չի յոտից մինչեւ ցգլուխ չիք 'ի նմա առողջութիւն . (Եբ. Ա. 6) : Քանզի ծանեան զՍատուած և զմարդկութիւն , և ոչ զՍատուած սաշտեցին , և ոչ կատարեալ մարդկութեամբ զնացին յարդարութեան յօրէնսն : Ուստի յարեան ոմանք որդիք ժանտք և երևեցաւ սերմն անօրէնութեան . վասն որոյ ընկեցից զնոսա յերկրէ , հայաստանէ յերկիր օտար , զոր ո՛չ գիտեն նոքա և հարք իւրեանց , և ծառայեցեն այնուցիկ , որք ոչ արասցեն նոցա զողորմութիւն . (Եբ. Ժ. 15) : Լսեցիր հայու զաւակ Սատուծոյ խօսքս զայնմ մեղադրանքները և զանգատնե՞րը . այո՛ : Տե՛ս ըրէ , այն օրէն մինչեւ ցայսօր . վերադ եկած

2881
521

ու մէկ տեսակ ձախորդութիւնները , որն որ , հաւատացեալի մի համար Աստուծոյ եկած պատիժներ կը համարուին , որ մինչեւ հիմա չէ զգացեր հայը , և ոչ ալ զգալիք ունի : Թեղեք որդիք որդիք որ հարցի . (Աւ. Ժ. 5) : Բայց ինչ օգուտ , ինչո՞ք առն' ընդունիչ . (Մար. Ժ. 56) : —

Ահա մտնի որս զառաջին իշխան հայոց զպարիս , որ բռնակէլ 'է Հայաստան ցրտեաց զհայն էքրե- իժ : —

Առաջին պատիժ եւ թշուառութիւն .

Կը հարցունեմ քեզմէ հայու զաւակ , աշտարակալինութեան ժամանակի ամբարտաւան մարդկանց հըսկայից . (Ձեռ. Գ. 11) : Թշուառութեան պատճառն ի՞նչ էր , և ի՞նչով թշուառացան : Չէ որ լեզուներու բաժնուելով անմիաբան ըլլալը և Սենաարայ դաշտէն հեռաւոր օտար երկիրներու մէջ ցրուելն էր այո՞ :

Եւ հիմա ալ ի՞նչ տարբերութիւն ունի հայոց զաւակներու իրարու լեզու շհասկնալով անմիաբան հաստատանէն դէպ 'ի հեռաւոր օտար յերկիր երթալ ցրուելը , յիշեալ ամբարտաւան հսկայից ցրուելն . կը պատասխանեմ հայր , երբէք տարբերութիւն մը չունի , երբոր կը տեսնեմք յայտ յանդիման հայու զաւակներ հողագունտի տակն ու վրան և չորս բոլորովքը ցրուըուած և հազար մղոներով իրարմէ հեռի , գիտես թէ հրէից համար Երեմիայ մարգարէի ըրած մարգարէութիւնը ճիշդ հայոց համար եղած կ'ըլլայ :

Ինչպէս որ կ'ըսէ : Տաց զնստ 'է ցրուան ընդ տիեանյն Բաբելոնի . (Երմ. 24 9) : Տէ՛ , հրամէ տես քեզի , հայու զաւակները հայաստանէն ո՞ւր և ի՞նչ տեղ պիտի գտնաս : Ահաւասիկ , Հնդկաստան և Յունաստան , Պարս-

կաստան և Հրէաստան , Վրաստան և Ասորեստան , Բուսաստան և Արարատան , Կորդուաստան և Լեհաստան , յԵգիպտոս և Բաբելոն , Ուրախուկտան , Բարիզ վէնետիկ , Վիէննա , Գերմանիա , Լոնտրայ , Հոլովմ , և այլն , մինչեւ ցԱմերիկայ :

Ո՞ւր է Մատրաս , ո՞ւր է Կոտադնուպոլիս , ո՞ւր է Մօսկուա , և ո՞ւր է Զմիւռնիա , և ահա այսպէս հասլու զաւակները իրարմէ հարիւրաւոր և հազարաւոր մղոներով հեռի երկիրներու մէջ ցրուած կը բնակին որբ և այրի , ծառայ և սպասաւոր օտար տէրութեանց հպատակ , այն եւս իրարու հետ ատելութեան ոգով անմիաբան . ուստի Զաքարիայի , Երեմիայի , Եսայի մարգարէութիւնները հայու զաւակաց վերայ ճիշդ կատարուած կը տեսնուի , ուր որ կ'ըսէ Զաքարիայ , « Հանից զնոսա ընդ ամենայն յագգս , զոր ոչ գիտեն . (ԶԳ. 7 14) : Եւնիպէս Երմ. « ցրուեցից զայր և զեղբայր իւր 'ի միասին առէ տէր . (Երմ. 15 14) : Եւս և Եսայ . « զի մեզքն հայկազանց գրեալ է գրչաւ անդամանդեայ եւ զեգաւ , 'ի տախտակս սրտից նոցա : Քանզի հպարտացեալ որդոց (Հայկայ) գնացին 'ի բարձր պարանոց յօնօնք արկնարկէին . (Ես. 5. 16) : Արդարեւ եթէ ճշմարիտ Հայկայ յերանաց իջած սերունդէն հարազատ ծնունդ ըլլային միաբանութենէ չէին զատուէր , և օտարին հետ չէին երթար ըստ գրոյն , « ոչխարք իմ զհետ օտարի ոչ երթիցեն » . (Յճ. 10 5) : Բայց սոքա գնացին օտարին հետ , և զօտարն սիրեցին , սոսկմ , զանմիաբանութիւն , զոգի ատելութեան , կիրք , կամապաշտութիւն , ետութիւն և ինքնահաւանութիւն , և զայլն , զորս Հայկը և Հայկայ ճշմարիտ սերեալ որդիքն չեն սիրած և չեն ալ սիրեր , վասն զի Հայկայ հարազատ որդիք են : Իսկ անոնք որ օտարին ետեւ կ'երթան իրենք ալ օտար սե-

1874

բունդէն պիտի ըլլան. (Մէհ. Նբէ. Եր. 740) և միայն սուրբ աւազանի մկրտութեամբ 'ի հաւատս Քրիստոսի ընդ որդիս Հայկայ միացեալ, հայացեալ են, բայց 'ի սերունդէ ճիշդ Հայկայ չեն, անոր համար վատ ճամբայ երթալ իրենց համար ամօթ չէ. զոր օրինակ, իրեն եկեղեցականը հեգնել և ծաղրել, իշխանը բամբասել, ծէրը անպատուել, ծնօղը քամահրել, կրօնքը այլայլել, խաղաղութիւնը վրդովել, խռովութիւնը սիրել, անմիաբանութեան մէջ խաղալ և խնդալ ևն :

Այս ամենը Հայկայ սերունդ չեղողներու գործ է, և ոչ ճշմարիտ Հայկայ և Արամայ հարազատ որդոց և թոռանց, վասն որոյ յոտից մինչեւ ցգլուխ չիք 'ի նմա առողջութիւն, զի յայլեայլ ազգաց, այսինքն Հրէից, Պարսից, Ասորոց, Աղվանից, Վրաց, Մարաց գուցէ Արաբացւոց ևս, ևն, 'ի հաւատս միացեալ ընդ Հայս ճանչեցին Աստուածը ու չպաշտեցին և մանաւանդ Հայկականմարդկութեամբ յարդարութեան չկեցան, խաղաղութիւնը և միաբանութիւնը չսիրեցին, կարելի է որ բուն ոմանք ճիշտ Հայկայ զաւակներէն ալ հետեւելով ասոնց, սորվեցան գեղութեան հետեւիլ. ըստ այնմ թէ «խառնակեցան ընդ հեթանոս և ուսան զգործս նոցա» և եղեն թշնամիք ընտանիք նորա. (Մատթ. Ժ. 56.) : Թէև արմատք արդարոց սչ հատցի : (Ա. Գ. Ժ. 5.) : Ալ ասկէ աւելի պատիժ ինչ կրնայ ըլլալ ազգի մի այսօր. որոյ մէջը խառնուող գտնուելով, խառնուող վատ գործքերով անմիաբան 'ի բարին, ցիր և ցան կ'ըլլան օտար տէրութեանց հողերուն մէջ, Հայկայ ոմանք զաւակներն ալ իրենց հետ 'ի միասին :

Հիմա այս այսպէս ըլլալով, չըլլայ որ յուսահատիս զաւակս. ատ ցրուեալները միացնելու զօրաւոր դարմանը պիտի տեսնաս ծանօթութեան (1) թուանշանին մէջ,

ուր որ դիւրին միջոցով մի բոլոր ցրուեալները սիրով կը միացունէ, որով մեծաքայլ յառաջադիմութեան մէջ պիտի քալես լսելով : Տեր ուղղեալ զքեզս զեր... զերծս յեւոյ զերոյ ուղղեալս 'ի զեր տեր... Վասն զի տեր լսա իմ և կեանք իմ, ես յառե երկեաց ևն : Տէ', հրամէ՛ մտիկ ըրէ լսելով հայու տան վերան թափած և սրտի վերան ձգուած երկրորդ պատիժը, որ տակաւին հայը ոչ առաջին պատիժը և ոչ սոյն երկրորդը զգացեր. գիտես թէ և ոչ ալ պիտի զգայ, որն որ կը տանի մինչեւ ցայսօր : —

Պատիժ երկրորդ ուսր եւ սլաք, հայոս որտին փուշ եւ տատասկ :

Երբոր առաջին մարդը Աստուծոյ պատուերը չպահելով յանցաւոր գտաւ նէ, Աստուած զանի պատժելու համար դրախտէն վճնտեց : Որքան որ վճնտեց՝ բայց դարձեալ ողորմելով հեռու երկիր չաքսորեց այլ և դրախտին առջեւ դրաւ, որ տեսնալով զդրախտը զղջայ, և վերստին արժանի ըլլայ կորսունցուցած փառացը : Նոյնպէս հրէից ազգը երբոր մեծագոյն մասամբ մեղանչեց Աստուծոյ առջեւ, և Աստուած զանոնք ապաշխարութեան մէջ դնելու համար իբրեւ պատիժ մատնեց զիրենք Նաբուգոդոնոսորայ ձեռքը, Բաբելոնի մէջ գերի մնալ 70 տարի սահմանեալ ժամանակաւ, և ոչ հայուն պէս ցիր և ցան ըրաւ զանոնք, և ոչ ալ 70 տարիէն աւելի թոյլ տուաւ մնալ 'ի գերութեան (Գ. Լ. Թ. 24) իսկ Հայկայ խառնուող իբր որդիք՝ մարդկութեան և Աստուծոյ պարտքը չճանչելով, մեծագոյն մասամբ յարդարութեան ճամբէն դուրս ընկած՝ ապաշխարութիւնը չընդունելուն համար, ինչ-

պէս որ կերեւի Հայոց պատմութեան, (Ա. Հարթ. Երեւ 434, և 444, Ռիւլ 472 Բերթ.) • Աստուած ալ վճռեց հայոց յանցաւոր դաւակացն առժամանակեայ ապաշխարութեան պատիժ, ցիր և ցան ըլլալ առանց որոշման թիւ ժամանակին, որպէս զի այսօր դարձցի 'ի շար ճանապարհէն և կէցցէ: Բայց Հայր և կամ լաւ և սասել յօտար ազգացմէ եկամուտները, ոչ զղջացին և ոչ դարձան. աւելի ճշմարիտ Հայկայ զաւակները անգամ հեղնելով նախաանցին: Վասն որոյ երկարեցաւ առժամանակեայ պատիժն դարաւոր ժամանակաւ մինչև ցայսօր. և Երեւիայ մարգարէի գրածը, Հայ անուն ազգի վրայ կատարուեցաւ, թէ և հրէից համար խօսուած էր, ինչպէս որ կ'ըսէ. «Գրեալ շարք Կարգիք, զի՛ մեծեցե յառաջ իւր, և զի՛ մեծեցե 'ի զաւակէ որոս այր, և» (Երեւ. 22. 30):

Արդարև հայկազանց տունն օր քան զօր չաճելով պակասեցաւ, ինչպէս որ կ'երեւի յայտնի: Երեսուն և վեց միլիօն Հայ զաւակներէն պակսելով՝ եկաւ հասաւ չորս միլիօնի, այն ևս ցիր և ցան օտար հողերուն մէջ, և օտար տէրութեանց հպատակ և ծառայ, և իւր մէջ ալ ատելութեան ոգով պաշարեալ անսիրտան և խռով, ինչպէս որ վերը առաջին պատժոյ մէջ յիշուած է և տեսաք: Ուրեմն ցաւօք սրտի ըսենք. Ո՛հ, ո՛ւր ես ընտրեալդ յորս վայնէ և վշտացեալդ ցաւօք և հեծութեամբ մարդարէդ Երեւիա: Ի՞նչ եղան Արարատեան թագաւորութիւնները, և ո՛ւր կորեան զնացին, և անոր գունդերը ո՛ւր թռան Հայաստանէն և անհետ եղան. որ ասկէց 2321 տարի յառաջ ձայնը բարձրացուցած որոտալով, Աստուծոյ հրամանն գոչելով կ'ըսէիր. «Պարտէր որո՛ւ յի՛նչ Արարտեան Լախաւորութեանց և Աստուծոյ ինչքէն, ինչքէնցե՛տ նո՛ւա-

ժեհաւալ և ելե՛տ 'ի վերայ» • (Երեւ. 31. 27.) և: Ո՛հ, ի՞նչ եղաւ և ուր գնացին այդ բազմածնունդ Հայկայ և Արամայ ճշմարիտ որդիքը, ո՛վ Երեւիա:

— Ուր պիտի երթան. ահա Աստուած թոյլ ետ ամուլ օտարները բազմածին ըլլալ, և բազմածին Հայկայ զաւակաց ծնունդը պակսիլ, և նուազիլ 'ի ծնընդոց. քանզի Տէր փակեաց զարգանդն Հայկազանց չճնանիլ և չաճիլ: Վասն որոյ պակասելով պակասեաց զերեսուն վեց միլիօն ժողովուրդն և եթող չորս միլիօն, այն ևս ցիր և ցան ատելութեան ոգւով խռովեալ և անսիրտան, խղճութեամբ և հարստահարութեամբ, և ս առաւել ազիտութեամբ պարաւանդեալ, օտար հպերու մէջ. ո՛հ, բարեգ ութ Աստուած ողորմած, ողորմեա՛ և զթա՛:

Տեսա՛ր հիմա Հայ անուն զաւակները ի՞նչ աստիճան կացութեան վիճակի մէջ ըլլալին, որ երբէք չուրացուիր. վասն զի Աստուածը և մարդկութիւնը ճանչեցին, ոչ կատարեալ մարդկութեամբ արդարութիւն գործեցին և ոչ արարիչ Աստուածը փառաւորեցին և կամ գոհացան. անոր համար ոտքէն մինչև գլուխը տեղ մը ողջ չկայ. թէ և արդարներու արմատը չը խանդարիր, բայց ի՞նչ օգուտ՝ թշնամին իրեն տանը միջէն է. ու մինչև հիմա Հայու զաւակները չզգացին և զգալիք ալ չունին, ու վատ ճամբանին շարունակելու ետեւ են. երբէք չեն յիշեր թէ Արտաքոյ միութեան շիբ փրկութիւն: Ասիկայ ըսելովդ չըլլայ որ յոյսդ կտրես. քանզի ասոր դարմանը այնքան հեշտ և դիւրին է, տե՛ս ծանօթութեան (2) թուականը, որ մէկ անգամ գործ ածելու ըլլաք, քիչ միջոցի մէջ Հայոց ազգի մարդաթիւը 30 միլիօնի պիտի հասնի, և ծովու աւազին նման սիտի բազմանան. ան ատեն

պիտոր ըսէք . Օրհնեացուք զՑէր զչէ տօնըն ձնս եօնն
և քաղածին Ինտեպան 'ի ձնդոց » :

Բայց դու առայժմ մտիկ ըրէ Եսայի մարգարէին
ձայնին՝ որ կ'ըսէ . « Ձորնէր , շուրնէր Սեօն , և չքեցեր շու-
րնն-նէն + » , և թեմաքեալ զփոշն յոտն + »
Ապա թէ ո՛չ՝ լուր զերրորդ պատիժն և տես որ կայ
յայտ յանդիման աշխարհի աչաց առջեւ 'ի դառնու-
թիւն և 'ի կսկիծ ճշմարիտ Հայ սրտերուն :

Երրորդ պատիժ քրուատութեան
Տանն Հայոց աւերութեան :

Ո՛հ , առկէ աւելի կսկծալի ցաւ չըլլար մարդու մը
երբոր իրեն աչքին առջեւ տունը աւերակ և զաւակ-
ները օտար երկիրներու մէջ ցրուած տեսնէ . հիմայ
տե՛ս , Հրէից ազգը թէպէտ գերի գնաց 'ի Բաբելօն ,
և տաճարն աւերեցաւ , և քաղաքն Երուսաղէմ ան-
բնակ անապատ դարձաւ , բայց ետքը դարձեալ շին-
ուեցան և պայծառացան . իսկ հայու որդիք Հայաս-
տանէն դուրս ելան շեղան , երկիրը դարձաւ փշաբեր ,
քաղաքները աւերակ . վանօրայք և եկեղեցիք կործա-
նուած , պալատները և բերդերը քայքայուած . Չա-
քարիտ մարգարէի ըսածը լինցաւ հայու տան վերան ,
որն որ հազարաւոր տարիներով Հրէից ազգին համար
մարգարէացած էր թէ « Հանից դրսս ընդ Եփեսոսն ազգս ,
և երկերդ ապախանեցի զի՛ն նոցա » : (Չր. 7. 14) : — Նոյն-
պէս Եսայի մարգարէութիւնը , « Երկեր յեր Թեբալ , +
չո՛ր յեր հրէն » , և : (Ես. 5. 5) : — Ո՛հ , Աստուած , գիտես
թէ ֆրիստոս տէրն մեր ալ հայոց տան համար ըսած
ըլլայ , Թոգեալ լեցի յեղ Կոն յեր Թեբալ . (Մր. 25. 38) :
Ո՛հ , ո՞վ տէր՝ ո՞ սայր զգլուխ իմ 'ի ջուր , և զայս

իմ աղբիւր արտասուաց և լայի զհայրենի զաւերակն
և զկործանումն : — Ուրեմն ելի՛ր , ելի՛ր հայու զաւակ .
և կանգ ա՛ռ բարձր տեղ մը և երեսդ դարձուր հա-
յաստան աշխարհի հայրենեացդ վերան , և տե՛ս աւե-
րակ կործանուած քաղաքները , մեծաչէն բերթերը և
պալատները : Ահաւասիկ . Անի , Արծկէ , Մեծկերտ ,
Մանաղկերտ , Նփրկերտ , Դուին , Չմկիածագ , Ախ , և
այլ բազումք յոյժ :

Տէ՛ր եկուր զաւակս , ես և դու մինակ մտաց աչօք
նայինք հայաստանի աւերակներուն վերայ և ամայու-
թեան ողբալով ըսենք : « Ձէ ա՛րդ զարտա նարտա մընաց-
եալ + ադոն քաղաքադո՞վ , և եղեալ էք եւս այրել լցեալ որդեա-
նէն-նէ 'ի մեղ հեղանսաց . և իշխան աշխարհի եղեալ հարկ-
որ » : (Ուր. Ա. 1) . —

Արդ՝ տեսար աչօք և լսեցիր ականջօք հայոց տան
թշուառ խեղճութիւնը , ու հայը տահաւին չզգալով
ու ատելութեան հոգւով օտար հողի և իշխանութեան
մէջ զիրար կը հալածեն և կը զրպարտեն , ինչպէս որ
տեսանք աչօք և լսեցինք ականջօք , տե՛ս ծանօթու-
թեան (5) թուանշանը , ուր պիտի տեսնաք , զարմանա-
լին և զարհուրիք և դողայք , ու պիտի ըսէք ճանա-
պարհորդութիւն Ղեհաստանի գրքումջ 32 երեսին մէջ
գրուած ադ բանը . « Ձէ վան հայոց զե հարկ յայոց ինք-
րէլ զիշխմի , զի ինքեան եւ զօրտոք իշխմի 'ի կորստս ազ-
գին և քաախան եւ սարք ինքեան կորսել զերեբոս : Ա՛լ առ-
կէ աւելի պատիժ և թշուառութիւն չկրնար ըլլալ ադ-
գի մի , որ իրեն սուրով ինքը կը վիրաւորէ և կը մեռ-
ցունէ :

Թէպէտ , Արմարտ որդարոց ոչ հարցի , կ'ըսէ Սողոմոն
(Աւ. Ե. 5) : Բայց ի՞նչ շահ , թշուառի՛տ առն ընդունի՛տ նո-
րա , կ'ըսէ ֆրիստոս Տէրն մեր , (Մր. Ժ. 37) : Ձի որով-

հետեւ Աստուածը ճանչեցինք , և չպաշտեցինք և նորա կամքին հնազանդ չեղանք , ու մարդկութիւնը գրկեցինք , ու մարդկութեամբ արդարութիւն չգործեցինք : Ուստի արժանի եղանք աւերակութեան պատիժը կրելու զայս տեսնելովդ մի՛ լքանիր և մի՛ վահատիր . աւերակ Երուսաղէմը վերստին կանգնող էակը հայաստանն ալ պիտի կանգնէ , բայց դեռ զօրաբարէլ Սրտաչէսին սենեկապետ չէ եղած , ասկէց իմացիր միջոցի երկարութիւնը , բայց դու զաւակս մտիր ծանօթութեան (4) թուանչանը , հոն պիտի տեսնաք աժանագին դարմանը և ուրախ պիտի ըլլաք ըսելով , արդարեւ եթէ ոչ տէր շինէ զառուն , 'ի նանիր վաստակին շինողք նորա , ուստի ան ատեն պիտի աշխատիք չորրորդ պատիժը ազգին վրայէ վերցնելու , որ ծանրացէր կը կենայ :

Պատիժ չորրորդ ծոյլ աղօթից . . .
Որով գրկիմք բարեաց լցնչից :

Ինչպէս որ վերը ըսինք , հրէից պատիժը 70 տարի ժամանակաւ վճռուած ըլլալով , ժամանակը լրացածին պէս Աստուած ալ իրենց մեղքերուն ներելով քաւեց : Վասն զի մեղքերնին ճանչելով զղջացին ու աղօթք ընելով խոստովանեցան մեղքերնին ու ըսին : Եւ որք՝ աշխատէր , մե՛տ մեզա՛տ առաջի՛ տ . և մարտիցեր շէջ 'ի յեռս Թշնմեաց մերոց : (Եսթր. ԺԴ. 8) : Զմեզ մանկութեան և զանգիտութեան մերոս՝ մէ՛ջ յիշեր այլ յիշեալ որդիութեամբ տու : (Սղմ. ԻԴ. 7) : Զի մեղաք և անօրինեցաք և յանցեաք արստամբ լինիլ 'ի քէն , և առաւել մեղաք ամենայնի պատուիրանաց քոց մեք ոչ անսացաք և ոչ պահեցաք , և ոչ արարաք որպէս պատուիրեցեր դու մեզ զի բարի լինիցի մեզ : (Դանել. Գ. 29) : Եւ աշխարհիս իւրայելի կար-

դոյնն առ որք յաշխարհ զօրութենէ իւրեանց : Ի՞նչու համար վասն զի մահն առաջի նոցա էր , կ'ըսէ , զի որովհետեւ Հողէրեանէս ասորոց թագաւորի զօրագլուխը պաշարած էր քաղաքը , և ջուրի հացի սուր զօրացած էր քաղաքացւոց վերայ . և հուր սուր կ'ըսպառնար զիրենք կոտորելով մահացունելու , ասոր համար կ'ըսէ Ս. գիրքը անկաւ Յուդիդ 'ի վերայ երեսաց իւրոց՝ զմոխիր 'ի վերայ գլխոյ իւրոյ և ասէ , լո՛ւր աղօթից ախարայ՝ տ , և ծան՝ քարէք քաղաքի՛ տ , ևս , հիմա մտածենք զաւակս , այս սրտի մտօք աղօթքին պտուղը ի՞նչ եղաւ քաղաքացւոց համար , ահա տե՛ս ի՞նչ կ'ըսէ սուրբ գիրքը , և անկա՛ն 'ի վերայ նոցա ա՛ն և դողա՛մն յոյ՛տ , առ հասարակ 'ի գիտարար դարձան : Կը տեսնանք , ինչպէս ահագին զօրքը , որ սուր կ'ըսպառնայր և մահ , շուտ մը ցրուեալ կը փախչին , սկսաւ Յուդիթ օրհնել զԱստուած և հոգնալ 'ի դեռանէ (Յարթի. Թ. 1 Ժ. 2) : Քանզի՛ դարձայ Սաստա՛ծ զօրէ Լաբարարն 'ի հեղա՛նէն : Աղօթքը ի՞նչ քան զօրաւոր ըլլալը հարցուր Եղիային , Եզեկիային , երից մանկանց , Աննայի մօր Սամուէլի , և մանաւանդ Առաքելոց , որոնք քեզ թող պատմեն : Թէ սրտի մտօք առ Աստուած աղօթքը , ի՞նչ քան զօրութիւն ունի , ասոր համար Յիսուս ըսաւ , որքան կացէ՛ւ և աղօթն որքա՛ն , զի մէ՛տ անկանցիք 'ի գործութեան , ևս , կամ պարտ է յամենայն ժամ յաղօթս կալ և մի՛ ձանձրանալ ուրեմն՝ շիտակը խօսիր , հայու զաւակ , ընդհանրապէս հայ ազգի և հայաստանի բարուղմանն համար , երբ , կամ ո՞ւր , ժողովրդեան մեծագոյն մասամբ սրտի մտօք աղօթք մի ըրինք , և արդ՝ շընեկէ զատ , աղօթատէրններն ալ քամահրեցինք , և ծուլութեան մէջ քնացաք . ուստի՛ չը կրցանք երթալ հայաստան և նորա տաճարին մէջ խունկ ծխելով ըսէինք , հրէից պէս , սարսի եղէ ես , ոչ՛ տեսն

ցին 'ի դռնն տեան երկնցոս : Ինչպէս որ հրէայք ըսե-
 լով ելան յԵրուսաղէմ և շինեցին տաճարը , ու բերկ-
 րութեամբ գոհ սրտի ըսին , Ուրախ եղաւ քօթանակ առորցն
 յորս դէսս գլաւաւանս , և ամոցն յորս խնարհ արարեբ զԵղ ,
 (Սը՛. ԶԹ. 15) : Իսկ ողորմելի հայու զաւակները հա-
 յաստանէն ելլելով , հայաստանն ալ մտացնուն իսպառ
 հանեցին , ալ ոչ հայաստանը յիշեցին և ոչ վերադառ-
 նալու փափագեցան , ուստի աղօթք ալ չըրին , և ար-
 քանի չեղան սուրբ Էջմիածնի Տաճարին մէջ աղօթք և
 պատարագ ընելով խունկ ծխելու : Այլ և ուր զնա-
 ցին և հոն մնացին իրենց արտաքին կացութեան վիճա-
 կէն հոգալով միայն , և ներքին հարստութիւն մ'ալ
 չիրցան ձեռք բերել : Հազիւ թէ յաջողեցան զիրար
 հալածելու և փճացնելու , տե՛ս ծանօթութեան (3)
 թուանշանն : Վասն որոյ երեսուն ութ ամեայ անդա-
 մալոյժին պէս քաղաքականութեան սելովայ աւտզանին
 քով անկեալ մնացին և տակաւին կը մնան , և բազումք
 մտան ողջացան և յառաջագիմեցին , և Հայկայ սերուն-
 դը , որ առաջինն էր , յետին եղաւ . երբոր հայկազանց
 տէրութիւնը կը փայլէր , ո՛ւր էին ան ատեն , Գաղ-
 ղիան , Անդղիան և Ամերիկան , և կամ Արաբացին :
 Բայց անմիաբանութեան և ամբարտաւանութեան ոգին ,
 Հայկազանց զաւակները ըրաւ յետին , ու յետինները ա-
 ուալին . (Մ. Ժ. 30) : Ու մինչեւ ցայսօր ամեն ուրէք
 ուր որ՝ հայու զաւակներ կան մեծագոյն մասամբ ամ-
 բարտաւան և անմիաբան , ո՛չ կատարեալ մարդկու-
 թեամբ և ոչ ալ կատարեալ Աստուածապաշտութեամբ
 կրցան զիրար շահել , վասն որոյ առե՛տ 'ի դռնէ զտաճարն
 և դուռտ այն՝ որ ունիցի՛տ դասն ամբար , (Մ. Ի. 28) :
 Վասն որոյ ալ ոչ կրցաւ տաճարին մէջ ուրախութեան
 տօն կատարել հրէից նման , և ոչ ալ խունկ ծխել :

Ուստի՛ եկաց մնաց ամբարտաւան լիրբ ոգով աս-
 տանդական թափառեալ , Եւ յաւել , այն որ չունիմք
 ունիմք կ'ըսենք , զայն որ չառինք առինք կ'ըսենք . Ինչ-
 պէս որ Առաքեալն Յակոբոս կ'ըսէ , Գ. 5 : « Յանկայ և
 ոչ ունի , նախանշի և ոչ կարէ և հասնել , կուսի և ոչ ու-
 նի , վասն ՚ի ոչ ինդրէ՛յ զբարէն ընկէրէն » և : Ըստ Նարե-
 կացոյն , դէ ունիդոս և իսուս մեռեալ : Ինչու որ ,
 Աստուածը և մարդկութիւնը ճանչեցին , ոչ Աստուածը
 գործով պաշտեցին և ոչ ալ կատարեալ մարդկութեան
 սահմանին մէջ կեցան , որոյ դարմանը տե՛ս ծանօթու-
 թեան (8) թուանշանը : Եւ արդ՝ չորս տեսակ ձախոր-
 դութեամբ մինչդեռ թշուառութեան ներքեւ ընկած
 կը հեծէ , հինգերորդ պատիժն ալ վերան առած կը
 կը տագնապի , թէպէտ արդարներու արմատը չպակ-
 սիր , բայց ի՞նչ օգուտ , թշնամին տանը մէջն է :

Պատիժ հինգերորդ կարի յոյժ քրուատ . . .
 Չվաստակ նորա , քնամին հառ :

ՊԱՏԻԺ Ե՛ ԵՐՈՐԴ

Հրէից ազգը թէ գերութեան ժամանակին 'ի Բա-
 բելոն , և թէ հրէաստանի մէջ իրեն քրտանց վաստակի
 պտուղը ինքը կը վայելէր , թէ և երբեմն կը յափշտա-
 կուէր այլազգացմէ , բայց ոչ դժբաղդ հայու սերուն-
 դին պէս շարունակ , որ հինգ հարիւր ամաց հետէ նո-
 րա վաստակին պտուղները օտարներ կը խլեն նորա
 ձեռքէն և կ'ուտեն , զի հայը չէ կրցեր իրեն ձեռքի և
 քրտանց վաստակին պտուղը ուտել , քանզի գիտես
 թէ Աստուածային վճիռը կնքած է , որ հայու զաւակ-
 ներու հացը օտար ազգերն ուտեն ու վայելեն , ըստ

այնոմ թէ, զաշխարհ յեր, առաջին յեր օտարտ կերէցեն, աւել-
 բեալ և կարծանեալ յազգաց օտարաց, որոտ վարդապետութիւն և
 այլ կերէցեն զմարտիկ յեր, (Եւր. Ա. 7 : Ե. 5) : Լսեցի՞ր
 հայու զաւակ, հրէից 'ի պատիժ եղած մարգարէսու-
 թիւնը, քու վերայ գործադրուած կը տեսնուի 1500
 թուականէն Քրիստոսի, մինչեւ ցայսօր, որ է 1879 :
 Ուրեմն ելի՛ր զաւակս տե՛ս ասիոյ տաճկաստանի մէջ,
 արդե՞օք կրնաս այսպիսի հայու գերդաստաններ զըտ-
 նալ, որ իրենց հարստութիւնը յորդոց յորդիս հինգ
 վեց դար շարունակ վայելած ըլլան : Ասկէց 'ի վատ,
 կրնաս մէկ քանի գործարաններ ցոյց տաս, որուն մէջ
 գոնէ հարիւրաւոր և ոչ հազարաւոր, հայ մանկտի
 գործաւոր եղած օրական ապրուստնին հոգալով ու-
 բախ սրտիւ գործատէրը փառաւորէին և զԱստուած
 օրհնելով գոհ ըլլային : Եւ կամ, ագարակներ, առա-
 դաստաւոր նաւեր, և կամ վաճառատուններ, շոգե-
 նաւ, և նաւակներ, որոց մէջ հայոց զաւակներ ապ-
 րուստնին կը հոգան, բնաւ երբէք չես կարող ապա-
 հովեալ մին ալ ցոյց տալ. զի որովհետեւ չունի, և
 քանի որ սրտի մտօք վատ գործերէն են չմար, առ
 յաջողութիւնն ալ չպիտի ունենայ : Բայց սակայն,
 երբոր մաքսաւորին պէս իրեն մեղքերը ճանչէ, և Դա-
 ւիթ մարգարէի նման կէս գիշերին ելլէ, ու արտասու-
 օք խոստովանի մեղքերը, ու անառակ որդոյն պէս
 սրտի մտօք դարձի գայ, ու ըսէ. Աստուած քաւեա՛
 զմեղաւորս . (Ղև. ԺԸ. 15) : Ի մէջ գիշերի յառնէի և
 խոստովան լինէի, և արտասուօք իմովք գանկողինս իմ
 թացի . (Սղմ. 9. 7) : Եւ կամ, հայր՝ մեղայ յերկինս և
 առաջի քս, (Ղև. ԺԷ. 18) : Ան ատեն Աստուած պի-
 տի ողորմի Հայկայ սերունդին, և պիտի հանէ ձախոր-
 դութեան բանտէն, Յովսէփ գեղեցկի պէս. (Մճ. ԻԱ.

40) . և փառաւորէ Հայկայ և Արամայ սերունդը : Ա-
 պա թէ ոչ հայուն վաստակը օտարները ուտելէն գկնի
 և ինքն ալ փուշ ու տատասկի մէջ տառապեալ ու
 տազնապեալ, երկրուն ու դեգերուն, հայու վայու-
 թեամբ պիտի մնայ ծառայ ու սպասաւոր օտար ազ-
 գերուն : Վասն զի ծանեաւ զԱստուած և ոչ իբրև զԱստ-
 ուած փառաւորեաց, և ոչ կատարեալ մարդկութեամբ
 եկաց յարդարութեան, թէպէտ, արժա արդարաց ոչ
 հոռոյի, բայց մեծագոյն մասամբ, Ընչ՝ առն ընդանէ
 շորս . (Մ. Ժ. 57) :

Աստի յետին աղքատութեամբ կը տոչորի, փորը
 անօթի, սիրտը կը մարի, առանց հանդերձի ցուրտէն
 կը մտի, լոյս չունի, մութը կը նստի, վասն զի աչք ու-
 նի չտեսնէր, ականջ ունի չլսեր, բերան ունի չխօսիր
 ձեռք ունի չգործէր, ոտք ունի չքայլէր : Ահա տակաւին
 այս ողորմելի կացութեան վիճակին մասնուած, վեց-
 երորդ պատիժ ալ գիրկը առած անհոգ կը նստի,
 ապա ուրեմն ասոր դեղ և դարման ի՞նչ է, մտի՛ր ծա-
 նօթութեան (7) թուանչանն և տե՛ս, բայց մի՛ յու-
 սահատիր վերոյիշեալ խօսքերէ, վասն զի դարմանը
 չուտ կ'ողջագունէ և կը հարստացունէ թէ որ դարմա-
 նը հնազանդութեամբ գործածես, ապա թէ ոչ վեցե-
 րորդ պատիժն ալ պիտի վշտացունէ քեզի, ուրեմն
 լաւ մտիկ ըրէ, վեցերորդ պատիժը կարի կսկծա-
 լի է :

Պատիժ վեցերորդ յոյժ ողորմելիք . . .
Թշնամիք հայոց նորա ընտանիք :

ՊՍՏԻԺ ՎԵՅԵՐՈՐԴ

Սուրբ գրքէն կիսանամբ որ հրէից ազգը , թէ յԵ-
գիպտոսի թէ Բարիլոնի և թէ իսկ հրէաստանի մէջ ,
չատ մը նախատուեցաւ և չարաչար անարդուեցաւ ոչ
այնքան իրեն եղբայրներէն և զաւակներէն , որքան
որ կրապաշտ անթլիատ հեթանոսներէն և այլազգ օ-
տար թշնամիներէն : Իսկ հայու տունը , օտար ազգաց-
մէ ցաւ և ցատումներ , վիշտ և տառապանքներ կրելէն
ետքը , իրեն իսկ սիրելի զաւակներէն և եղբայրներէն
ալ նախատուեցաւ և կը նախատուի , մնասուեցաւ և
դեռ կը մնասուի և կը նեղուի տեսակ տեսակ զրպար-
տութիւններով . Տէ՛ հրամէ՛ զաւակս ուշի ուշով մտիկ
ըրէ , թէ որ հայու տունը շուրջաբար խեղճին դալած
ուսպէտ ծախքերը շընէր , և զիրար հալածելու և վատ
կիրքերնին յագեցնելու հարստութիւննին չիճացնէին :
Ուր կ'ըլլար որ հարուստ և աղքատք միակամ և միա-
խորհուրդ Մշոյ սուրբ կարապետի , կեսարիոյ սուրբ
կարապետի , Սիս , և Պօլիս սուրբ Փրկչի վանքերուն
մէջ գիշերօթիք սուսումնարան հաստատէին , և ծա-
խուց համար ապաշովեալ եկամտից ազբիւրներ բա-
նային , և Հայ զաւակները մեծ հսկողութեամբ կրթել
տային , և մեծամեծ ընկերութեամբ գործարաններ և
վաճառատուներ բանային , որ ուսումնական երիտա-
սարդներուն ապրուօտի դուռները բաց պատրաստ
ըլլային , որ ձեմարանէն ելածնուն պէս գործի մէջ
մտնային : Պօլսոյ մէջ 42 եկեղեցի չինելուն , 20 ե-

կեղեցի հերկք սեպելով , անոնց մեծամեծ ծախքի դը-
րամով շահարբեր անկորուստ կալուածներ առնուեր ,
և նոյնպէս վանօրէից և եկեղեցեաց աւելորդ ամուլ
գոյքերը կալուածոց վերածուէր , և Գործքուն զո՛ւ չըլ-
լար , և յճտ այժորիկ խնայողութիւնը ձեռք առնելով
շուսլաբար ծախքեր չըլլաներ , որ հիմա աղքատիս մեծ
հաստատուեմ և անհոգութեամբ շահաքեր հարստութիւն
մի ունեցած կ'ըլլար , և որով դոնճ մշտնջնական կը-
ղերաց և քահանայացուած կրթաբան մի , և պատու-
նեկաց աղաթակամ և Գործնական արհեստներով խօսան
ձեմարան մի կ'ունենար , յայնժամ թէ որ ցրուեալ
զաւակները գրացնէրու ձեմարանէն և տունէն ետ բե-
րելու կարօղ չըլլար , դոնճ ձեռքին տակ եղած զաւ-
կներուն առիթ չէր տար երթալու , և Հայկայ Արամայ
տունը և եկեղեցին անպատուելու կսկծանողական խօս-
քերով նզովչու : Ահաւասիկ տե՛ս ծանօթութեամբ (8)
թուանչանը , ուր որ սիւտի տեսնաք հարիւր հազարի
չափ հայ զաւակներ այլ և այլ դրացներու դրան մէջ
կանգնած օտարիմ կաթը ծծելով , օտար բնութիւն
ստանալով անարգամաց մանր քարերով և փուշերով
կը վիրաւորեն և կը խոցոտեն հարապատ ծնողի փափուկ
սիրտը , և մարմինն : Ահա ամեն տեղ առ անկարգու-
թիւնները թագաւորած է , ահա՛ թօգաթ , փոքրիկ Ժո-
ղովուրդ մի ունի 7 եկեղեցի բաղմամախ չէնքերով և
օրական ծախքերով իրարու կից , որ 2 եկեղեցի բա-
ւական էր , ահա՛ Ամասիա , 3 եկեղեցի , որ երկու կը
բաւէր , ահա՛ Սերաստիա , 4 եկեղեցի , 2 կը բաւէր ,
ահա՛ Անկուրի , 7 եկեղեցի , որ մին կը բաւէր , և ա-
հա՛ այսպիսի աւելորդ ծախքեր շատ և շատ եղած է ,
և տակաւին կ'ըլլուի , է որ կալուածներու եկամուտ-
ներով և է որ՝ հանդանակութեամբ , լաւ ևս բնել մուս

բացկանութիւնով , որոց բոլորովին հիմն ալ աւաղոյ վերայ խախուտ և անհաստատ :

Չունենալով հաստատուն չէնք մի , որուն հայ մանկտիկ յենլով , դրացներու չէնքերուն յենելու կարօտութեան չունենային , և ծնօղին վերայ անարգանաց խօսքերը չտեղացունէին . և աւետարանական պատուէրին դէմ չմեղանչէին որ կը հրամայէ , պատուել ծնօղն , (Մ. Ժ. 15) : Պարտեա՛ զհայր + և զմայր , զեբրայեանց լեզու : Սիրելի զաւակս զայս լսելովդ չլինի որ յուսահատիս , ատիկայ Աստուծոյ գեռ Քնքերորդ պատիժն է Հայկայ սերնդոց վերայ , վասն զի ծանեան զԱստուած և զմարդկութիւն , ոչ որպէս իբրու զԱստուած փառաւորեցին , կամ գոհացան , (Հմ. Ա. 21) և ոչ կատարեալ մարդկութեամբ , արդարութիւն դործեցին և ճմարտութիւն խօսեցան , վասն որոյ յոբնց փնչն ցելուի զի 'ի նոս ասողութեան , (Եայ. Ա. 6) : Ուստի պէտք չէ վճատիլ , այլ և յոտին կա՛ց թօթափեա՛ զփոշին ետութեան և կամապաշտութեան և կրից քոց մուտ վաղվաղակի 'ի ծանօթութեան (9) երրորդ թուանչանը , հոն տեղ ասոր դեղ և դարմանը պատրաստ է , յուսով գործադրելու աշխատիր , որով կարօշ ըլլաք 7 երրորդ պատիժը ազգայնոց վրայէն վերցնելու :

Ահաւասիկ տես հետեւեալը .

Պատիժ եօթներորդ վատ ատելութեան .

Որ յիւրն ունի գոգի խռովութեան .

ՊԱՏԻՃ Է՛ ԵՐՐՈՐԴ

Բանն բարկութեան որ եղև Աստուծոյ առ ազգն հրէից , թէ՛ Արտեղեցի 'ի նոս քնքի խռովութեան և հարցե

այր զնիւր էար . . . և հարցի մանուկն ընդ ծերայն և անարգն ընդ պարտականին , և եղեցի ժողովորդն էբրև զգահանայն , և ծառայն էբրև զտէր . (Եայ. Գ. 5) :

Մտիկ ըրի՞ր զաւակս , Աստուծոյ պատժական խօսքերը , որ հրէից համար ըսաւ , այո՛ : Բայց ի՞նչ ոգուտ որ՛ լման Հայկայ և Արամայ սերնդոց վերայ կատարուեցաւ և տակաւին կը կատարուի մինչև ցայսօր : Ղլասն զի չկայ հայաբնակ տեղ մի , որ անմիաբանութեան վատ խռով ոգին մուտ առած չըլլայ , կ'ուզեսնէ , սկսիր Պօլսոյ , մինչև ցԲաբելոն , և անտի մինչև ցԵդիպատոս , և , բոլոր հայոց գիւղ և քաղաք ազատ չեն այդ գիււական չար ատէնն , ահա ասիկայ կարգա՛ 1844 թըուականէն մինչև ցայսօր որ է 1879 բոլոր հայ լրագրաց թերթերը լաւ մը , և տե՛ս հայ զաւակներու որչա՛փ խռով ատելութեան ոգոյն գերի ըլլալնին , և անկէց ետքը եկուր մտի՛ր ծանօթութեան (10) ներորդ թուանչանը , որ հոն տեղ , պիտի տեսնաք յականէ յանուանէ . ատելութեան ոգոյ գերի եղող , և վնասուող թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս հայկական խռմբ . ան ատեն դու ինքնիդ պիտի ըսես , թէ՛ հայր ահա ասկէ աւելի պատիժ չիրնար ազգի մի ըլլալ , երբոր զաւակները զիրար հալածելով փճացեր են , և ճանապարհորդութիւն Ղհաստանի գրքի 52 երեսին մէջ գրուածը ճիշդ է , որն որ կ'ըսէ , Ձե՛ ֆան հայոց զե՛ հարկ յայոց ինչքեւ զնոսա՛ն , զի ինքեանք են զօրաւոր թըլնամի 'ի կորուստ ազգին , բաւական են սուրբ իւրեանց կտորել զիրեարս :

Բայց դարձեալ զաւակս չըլլայ որ վճատիս և լքանիս , զի Աստուած կարող է բժշկել հայկական տոււնը առ ախտէն , զի անհնարքն է 'ի մարդեան , հնարաւոր էն Աստուծոյ , (Մ. Ժ. 26) :

իսկ դուն ևս փութա մուտ ծանօթութեան (11) թուանշանը և անկէց ա՛ն շուտով դեղ և դարմանը և գործադրէ, զի որով գուցէ ութն երորդ պատիժն ալ բժշկելու կարողանաք . չէնէ Հայկայ տունը ՚ի կորուստ է, քանզի, ծանեան զԱստուած, և զմարդկութիւն, ո՛չ զԱստուած փորձարեցին, և ո՛չ մարդկութեամբ արդարութիւն գործեցին, ուստի՛ յոտից մինչև ցգլուխ չիք ՚ի նմա առողջութիւն :

Զի ահաւասիկ .

Պատիժ ուրբորդ Հայոց վանօրայք .
ցորում որջացեայք , ծոյլ մայաբեղայք .

ՊԱՏԻԺ ՈՒԹԵՐՈՐԻ

Ահա առկէ աւելի պատիժ չի կրնար ըլլար ազգի մի երբոր իրեն արդար կամ մեղաւոր վաստիած դրամով ուրիշներուն մեղք գործելու պատճառ կ'ըլլայ, թէ և ազգը բարի նպատակով կու տայ : Բայց ինչ օգուտ, Քննօժէ առն ընդունիէ նորա, (Մ. Ժ. 57) : Ահա կը տեսնանք 170 մեծ և փոքր վանօրայք տաճկաստան հաստատանի մէջ կան, ասոնց ո՞ր մէկը Մեծն Ներսէսի և այլ սրբազան հարց նպատակին ծառայէր կամ կը ծառայէ :

Զի որովհետև վանօրէից հիմը այս նպատակին գլորուէր, Ա. ազգայնոց անկեալ և անտէր ծերոց պարբսպարան, Բ. որք երկսեռ մանկանց նիւթական և ազատական արհեստից վարժարան և կրթարան, Գ. կուսակրօն կղերաց և քահանայացուաց, կրթարան և ուսումնարան, Դ. կուսակրօն վարդապետաց և այրիացեալ քահանայից և միարանաց տեղիք աղօթից և սըր-

բութեանց, տուն և տաճար շինեալ Աստուծոյ : Ահա՛ ասոր համար վանքերը օդը մաքուր և առողջ ջուրը յսաակ և բարեհամ լեռներու սրտի և դադաթան վերան, և հովիտներու եղերքը շինուած են, և սրբոց նշխարներն ալ հոն ամիտփուած են . ՚ի բժշկութիւն յուսով այցելու ուխտաւորաց, քանզի Աստուածային հոգւոյն շնորհաց աղբիւրներու ալը հոն պիտի ըլլայ, որ անկէց պիտի բղխի Աստուածային և մարդկային զիտութեանց կրթութեան ազբիւրները և շնորհքը : Ինչպէս որ եկեղեցին կը խօսի . նախահարց մանահանց շարահանի վերջին տան մէջ, Ասոր ՚ի Քլուխ լեռանց որոն Աստուծոյ հաստատեալ, որ և յաւեր ուսոյն յաճոց հոգւոյն Աստուծոյ արարած անշնորհ, Բարեբեռնեալ զաղբիւրն ինաց, զարբույցածղի ծարսեաց, (առե, Շրէկրէս . 418) :

Տէ՛ հրամէ տե՛ս վանքերը, որո՞ւ մէջ կրնաս գտնալ Մեծն Ներսէս սրբազան հայրապետի և սրբոց հարց նպատակին զորճագրութիւնը, որոնք որ մեծ հուշակաւոր վանքեր կան, անոնց մէկ քանին, խոսովութեանց գանակոճութեանց ասպարէշ եղած է, և մէկ քանին ուրախութեան և մարմնաւոր հեշտութեան և զուարեութեանց խնդրք դարձած է : Եւ մէկ քանին ալ վաճառանոց տուր և առութեան աշխարհային իրաց յատկացած է. և միւս մնացած մանր վանքերը, որուն մէջ մէկ կամ երկու վարդապետ կը գտնուի, անոնք ալ ճաւապարհորդաց յօթեղ և իջևան, և զինարան : Եւ միջի եղերոց հեշտութեան ննջ արանի փոխուած է, հա՛ն հըրամէ մուտ ծանօթութեան (12) թուանշանը, և տե՛ս յականէ յանուանէ, թէ վանից և թէ վանահարց ջրնորհքները : Այսինքն, ազգայնոց տուած յանուն Աստուծոյ, վանից համար գործածուելիք ողորմութիւնը,

ո՞ւր և ի՞նչ մեղքերու համար կը գործածուի , և ի՞նչ տեսակ անօրէնութիւններ կ'ըլլան : Երբոր վանքերը այս չափ յոռութեան մէջ են , ըսել է որ՝ հոն տեղ Աստուծոյ շնորհք , և ազգայնոց հոգւոյ և մարմնոյ օգուտ չկայ : ուրեմն՝ ոչինչ տեղը կու տանք նուէրները և աւելի առ ըսածդ մեղքերուն մերձաւոր պատճառը ազգայնոց տուած տուրքերն են , պտղի , խոստմունք , յիշատակ , քառասնից , ևն , ևն : —

Այո՛ , վասն զի չկայ մէջը 'ի մեղաց դադարեալ մաքուր ծերունիք , անմեղ մանկտիք , և յաշխարհէն մեռեալ և առ Քրիստոս կենդանացեալ կուսակրօն և այրիացեալ քահանայք , զի որոց աղօթիւք , Աստուածային շնորհքը տարածուի պտղատու վիճակայնոց վերայ 'ի պահպանութիւն յամենայն չորէ , քանզի Քրիստոս կ'ըսէ , որ էջեն երէն և երեք յանուս իմ թողութեալ և ես անդ 'ի ժիջի նոցա եմ :

Ըստ որում Աստուած նիւթական շէնքերու մէջ չի բնակիր , ինչպէս որ կ'ըսէ , Երէնի՛ + արեւ ի՛մ է , և երէնք պանուսիւրան որից իմաց , զորպիսի տուն շինեցէք ինձ ասէ Տէր Ամենակալ : Հապա ո՞ւր պիտի բնակի , ահաւասիկ կ'ըսէ , Ես յո՞ հանգեսց եթէ ոչ 'ի հեզս և 'ի խոնարհս , և որք դողան 'ի բանից իմոց : (Եպ. ԿԶ. 1) :

Ահա հեզ խոնարհ , և երկիւղած , սուրբ ընտիր միութեան մէջ , կը բնակի Աստուած , ինչպէս որ 'ի սուրբ վերնատունը , ուր Հոգին սուրբ էջ յառաքեալսն զի միաբան և միախոհ էին : Եւ ահա այսպէս սուրբ վանից միաբանութեան մէջ կը բնակի Աստուած , որոց միաբանութեան արդարութենէ կը բուսնի կենաց ծառը , այսինքն՝ Աստուածային սուրբ բանիւ մարդոց հոգեւոր միութարութիւն և կեանք տուող շնորհալի վարուք և գործով ծաղկեալ քարոզիչ վարդապետներ և աստուած

ծարաններ , և ոչ թէ ծաղրածու խենեշ կապիկներ : Ինչպէս որ կ'ըսէ , 'ի պոպո արդարութեան Բոսանի ծառէնաց , (Ա.Կ. ԺԱ. 30) : Որ այսպիսի ընտիր սրբոց խըրատներու և գործքերուն ետեւը ժողովուրդը երթաթալով , պիտի ըսեն , զնոր էպոսոյ րոց ընկաւոսոս , (Երէ. Ա. 31) : Եւ ահա անասեն Աստուած պիտի փառաւորի սրբոց խորհուրդին մէջ , Աստուած փառաւորեալ է 'ի խորհուրդս որքոց , (Սղ.) , և մանաւանդ ժողովուրդը պիտի փառք տայ Աստուծոյ , երբոր տեսնէ վանօրէից միաբանութեան գործքերը , ինչպէս որ կ'ըսէ , որդես զե րեսցեն զորքս յեր Բարեւ և փառաւորեացեն զհարս յեր որ յերկէս է . (Մ. Ե. 16) : Արդ առ սակաւն տարին 170 վանից մէկ միլիօն դահեկան ազգայնոց քսակէն կ'ելլէ որ Աստուծոյ շնորհաց տունը շէն և պայծառ մնալով , հոն տեղ անկեալ և 'ի մեղաց դադարեալ ծերեր , և անմեղ մանկունքներ , և մանաւանդ յաշխարհէն ճըշմարտապէս հրաժարեալ , և առ Քրիստոս մերձեցեալ ընտիր սուրբ անձինք միաբանութեամբ ժողովեալ մաքուր մտօք գիշերները հզկում , առաւօտ և երեկոյ ջերմեանդութեամբ աղօթեն նուիրատու ժողովրդեան մարմնոյ առողջութեան , գործոց յաջողութեան և մեղաց քաւութեան և ոգոց փրկութեան , և կրթեն երեխաները հոգեւոր և մարմնաւոր Աստուածահաճոյ վարուք : Եւ ոչ թէ զուարճալի խնջոյքներ կազմել ուտել և ըմպել և արբենալ , և կամ անմիաբանութեամբ կուրոյ և զանակօժութիան ասպարէզ բանալ , ինչպէս որ պիտի տեսնաս վերոյիշեալ 12 թուանչան ծանօթութեան մէջ :

Ալ ասկէց աւելի ի՞նչ պատիժ կրնայ ըլլար ազգի մի որ իրեն քրտանց վաստակով ընդդէմ Աստուծոյ մեղքեր և անօրէնութիւններ գործելու տեղիք կու տայ ,

և պատճառ կ'ըլլայ : Ահա հիմա տեսար վանքերդ որ կը նմանին Քրիստոսի անիծած տերևալի պտուղ չու- նեցող թզենի չորացած ծառին , որ արմատէն ցամա- քեր և չորցեր :

Արդ զասոնք տեսներդ և լսելովդ չըլլայ որ կա- ւածարդ թուլանա , կամ վատիս և չուսահատիս , դի ասոր գեղ և գարբանը շատ կերտ է , թէ որ վրա- նէս 'ի ծածոթութիւն (13) թուանշանը , և անուսս գործադրէս , ապա թէ ոչ 'ի նկերդը ցաւալի պատճէն սը ազատուցիք շունիս , և պիտի տանջուիս չորաչար վասն զի 'սանն Պատուած և ոչ թրս զՍատուած վաս- սաւորնցին կամ զգեղան : զասն որոյ վիտը նկու- թեան պաշարնցին պէտքաստան : Ահաւասիկ :

Գաւաթ իմանորդ յաւի վասն նոճաւաց .
Գաւեն ամբոնի գաւթս արջաբաց :

ԳԱՅԻՑ ԻՆՆԵՐՈՒԹ

Հիմա յայտնի կը տեսնուի այլձնայ անկը մեծա- գոյն մաստիս զանցերդ զքիստասի անտան տերեւալի սեղանը թզենի ծառին ոչն չուանն ջազցր պտուղ . և արդ այձնայ թողորդեան իբրև կոյիւ , Աստուորդ- ները աւսից ցուտը են , որոյ մեծաղոյն մասը ոչ մի աղէ բաւած պիտի չլլան , թէ ոչ , վերը յիշուած թոթի ծառին չորցած տերեւներէն , որն որ խշուելով կը զտորին , աշխարհի սիրոյ հողմուկներու անջեւ , ուստի իրենք զիրենք կառավարելու կարողութիւն չու- նեանուն կամար ոչխարին մէջ դայը մտէր արձակ կամարձակ ուզածը կ'ուտէ և կը տանի : Վասն որոյ չը պիտի կարողանան Սատուծոյ ըսելու . Ահա էս և մակնա՛

131

նձ . որ երոսր զի , ոչ կ'որոսէ զնն . (Օհ . Ժ . 11) : Այլ և ամենը միանգամ հաղին յանձնեցի պիտոր ըսէ : Եւ այլ ևս կարող չեմ ըսելու , ես է՛մ հոգիս Կալ , և զանձն թէ զեմ 'ի Քրս ոչխարաց :

Գասն զի , ինքնօրոսթաթ ծանկը զանին խաշոց Կոյ և կուսուսեմ' ցիրտ թո 'ի վերայ երամակաց ըոց , Գասն զի ոչ յուրանեակամ է ոյն առն , և զբուրթիւն և իջանութիւն ոչ է արեւալ մեա յարջաց յարգս , Օհ . Ե՛ . 10) : Եւ կամ Վասուի խօսքը , որանս զու- խար թ . (Օհ . 10 . 17) : Եւ կամ Վարդու Աւարելոյ խօսքը . Թէ՛ Սրեկեի ոչ 'ի յե կար ծ Արամայ . . . Թ՛ զոչացար թմուի . . . մի՛ կըրն արեւելով վիճա- կոց . . . Ա , Թ . Գ . Ե . 1) : — Զնն կ'արջացած , և կամ կը ծարցած շանքուն չի զարն կամար շուտ մը ևս ցոյնն , անջերմին կ'ուսուն լարաց թերթը կամ ճարտարիան կոչողն է , և անկէջ անըր . Քրիստոսի կամանին կոչուած , աւել թմը և արբնալ , ոչ արջիք և ոչ արթոյ , այլ ևս ստակ կուսքել , ան- ճարկուս կուցկրն և Գոթի կուցիլ , անի ծամացոյց անդ անանցմոյ Թատեթ . և , ձեռք մըմըու ետև կը լարն և միջանուայ կուսում մէջ կը վարեն և սամա- ընդոր ջաշտիկն իզանոցիմ վրայ կը լողան . որն որ Վիստուս արջիլան է , 'ի ճամապարնս հմթանոսաց մի՛ ելցնայք , և 'ի ջոզուս ամարացոց մի՛ ճուանիցէք , (Օհ . Ժ . Ե) : Ծանց գործերը տե՛օ յանանէ յանուանէ ծածոթութեան (10) թուանշանն և ձանչէ վրեկը , Բայց արդ իրեն աչքը ցոյներ և չուեր' անուալ առ վաս ջարճերը և ոչ ալ դարման տանելու և ողջացներու կը կողայ և կ'աշխատի , բայց դու զուակիս մտիր ծա- ծոթութեան (13) թուանշանը , ա՛ն անկէջ դարմանը չուտով դործածէ , որ չուտով ողջանայ , զի որովհե-

131

տեւ մարդարէք, Լէշի մշիւտ և մորթիւտ այնքան շրջեցան և առարեալք, Քերի և քիւն, քաղց և ծարաւ . . . 'ի վիշտս և 'ի նեղութիւնս, (Բ. ԿԹ. ԺԱ. 24) : Եւ եսպիսկոպոսք 'ի մարտիրոսութիւն իրաւանց և արդարութեան փութացան : Եւ ոչ թէ նժոյգ ձիով, և բայթօն կառքով, և ոչ ծիրանի փոյն զփոյն զգեստով, ձայնաւոր փօթիւով, գօլալի շապիւով, և ծուած գլխարկով, ակնուցով և փաստոնով, լաւանդային թաշկինակով, և : Սպա ուրեմն փութա շուտ առ զդարմանն և առողջացուր, ապա թէ ո՛չ, տասներորդ պատիժը աւելի կը ձնէ և կը ձմիկ ազգը 'ի սպառիժ ինքեան, ուրէմն տէ լաւ մի մտիկ ըրէ : —

Տասներորդ պատիժ կարի ցառայի
Քահանայք ոմանք հայկազանց սեռի :

ՊԱՏԻԺ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Մտիր մի անգամ քահանայից մէջ, որոնք որ մեղուցեալ մարդոց համար առ Աստուած հաշտարար և միջնորդ պիտոր ըլլան . տե՛ս անոնց ոմանց անկարգ խռովութիւնները և զիրար վշտացնելով խռով, և ռխապահութեամբ քէն 'ի սրտին կենարար մարմնոյ և արեան անարժանութեամբ մերձենալ, պատարագ ընենին, որ Քրիստոս Տէրն մեր կը արգիլէ ըսելով. Թող զպարարաքն քո առաջի սեղանոյն, և երբ նախ հաշտեաց ընդ եղբօր քոմ, և ապա եկեալ մարտնչէր զպարարաքն քո . (ՄԿ. Ե. 25) :

Ինչու որ անարժանութեամբ ո՛չ թէ պատարագ ընելը մինակ սպառիժ կը բերէ ժողովրդեան վերայ, այլ և լոկ աշխարհական մի անգամ անարժան հաղոր-

դութիւն առնու կը պատժուի . ո՞ւր կը մնայ պատարագ ընող անարժան քահանայն, որոյ երեսէն իրեն ժողովուրդը կը պատժուի տեսակ տեսակ ձախորդութեամբ, ցաւօք և հիւանդութեամբ, և մինչև անգամ տարածամ մահուամբ . ինչպէս որ Առաքեալը կը զգուշացնէ զմեզ ըսելով, չըլլայ որ պատժուիմք . ահաւասիկ, տես Ա. կորնթացւոց գլուխ ԺԱ. համար 27 : Ա. յառհեպս որ ոտքից զհոցո, կամ ըմպից զբաժան Տեառն անարժանութեամբ, պարտական եղիցի մարմնոյ և արեան Տեառն : Փորձեցի մարդ զանչն իւր, և ապա 'ի հացե անոխի կերիցե, և 'ի բաժանէն որբցե : Չի սր ուտէ և ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ և ըմպէ, զի ոչ խորէ զմարմինն Տեառն : Վասն այսոքի իսի են 'ի յեղ բազում հեւանորք և սխորաժեորք և շոր ևս այնք են, որք և ննջեցեալք իսի իցեն :

Երբոր ոմանք աշխարհասէր քահանայք առ խօսքերուն մտիկ չընելով իրբև արհեստ դրամ վաստիկելոյ համար ժամարար կ'ըլլայ : Եւ ժողովրդեան և մանուանդ իւր վերայ ի՞նչ տեսակ ծանր պատիժներ չի բերէր . և Աստուած ալ յատուկ անարժան քահանային խնայ կու տայ անարժան ըլլալը ու կ'ըսէ . Չէ և յեղ դուռնոք քիսիցեն, և օի՛ մերձեացի 'ի սեղան ի՛մ զպարարար . զի ոչ են կամք իմ 'ի ձեզ . . . և զպատարագս ոչ ընկալաց 'ի ձեռաց ձերոց : (Մաղտ. Ա. 1) : Եւ առաքեցից 'ի վերայ ձեր զանէծս, և անիծից զօրհնութիւնս ձեր և նողմեցից . և ցրուեցից զօրհնութիւնս ձեր . (Մաղտ. Բ. 2) :

Մտիկ ըրի՞ր զաւակս Աստուծոյ պատժական խօսքերը, որ մեզի պէս անարժան քահանայից համար ըսած է . ինչու որ ուխտերնին կը դժբերն, խոստումնին չեն կատարեր, բոլորն ալ մտացնուն հանած .

ըստ աշխարհի կը հողան, ընդդէմ կամացն Յիսուսի որ կ'ըսէ. Մէ' հոգայտ . . . շայն ասինչն հեթանոսս խորհն : (Մո. Զ. 26.) : Ուստի անարժան խղճային աւ ողորմելին կը մերժուի Աստուծոյ չարաչար . ինչս պէս որ կ'ըսէ . Ձէ որո գիտութեան մերժեցեր, մերժեցեց և ես գտել, զի մ' ևս տահանայսցես ինչ : (Ուլ. Դ. 6.)

Ինչո՞ւ կամար Աստուած կը արգիլէ քահանայն քահանայութիւն ընելն, ահա ուրիշ պատճառ մը չը կայ . տե՛ս ի՞նչ կ'ըսէ . Ես ճաստցար իջնես Կո, այս թիւն քահանայութեանդ օրէնքը ժողացար, ուստի ես ալ պիտի մոռնամ ցու դաւակները, այսինքն ժողովուրդներդ որ քու սրբիքն են . Ես ճաստցայց և ես ցորէն Կո : (Ուլ. Դ. 6.) :

Յէ' հիմա լաւ մի մտածէ, զուակս, երբ որ Աստուած քահանայն կը մոռնայ և անոր ժողովուրդն ալ երեւոյն կը ձգէ . ալ այն քահանայի ու ժողովուրդի կացութիւնը ի՞նչ օտարձան ողորմելի ըլլալը յայտնի պիտի երևի . ինչու որ Աստուծոյ բարկութիւնը քրահին է : (Եփ. Ե. 6.)

Ձէ որովհետև քահանայն իրեն մեռնապրուած բաւար առած շնորհքը պահելէն անհող կ'ըլլայ, որ Առաքեալը սաստիկ կը պտուելիքէ . Մէ' անհոյն ռաներ Կորնթոցի' որտ փոսան Կեղ 'ի Երուսաղեմէն երեցութեան . (Ս. Տե. Գ. 14.) . և որով կարող պիտի ըլլայ Աստուծոյ պատուէրները պահելու, և ժողովուրդը, ծախները քարոզելու, խրատելու, և երախաները կրթելու հոգևոր և մարմնաւոր բարեկարգութեան մէջ զնելու : Ապա թէ ոչ, երբոր Յօնան մարգարէին պէս, իրեն Աստուծոյ տուած պաշտօնէն փախալի, յՄԼ, ծոյ ըլլայ, և աշխարհային իրեն մասնաւոր անձին և ընտանեաց հողերով լցուի, ահա ան

ատեն, ինչ որ Յօնան մարգարէի և զինքը նաւին մէջ ընդունող նաւավարներու գլուխն եկաւ, պատիժ պատուհաս, որն որ մազ մնացած էր բոլորն ալ ծովին յատակը ըյնելով՝ 'ի կորուստ պիտի երթային, թէ որ Յօնան մարգարէն ծովը չձգէին . (Յօն. Ա. 15.) : Նոյնպէս պիտի գայ անարժանի գլուխը :

Տէ' մտածէ, զուակս . Յօնան մարգարէն մինակ քարոզութեանէ կը փախչէր, ուրիշ որ և իցէ մեղք կամ յանցանք մի չունէր, որ այդքան պատիժ և պատուհաս կրեց ինքը, և զինքը ընդունողները նաւին մէջ . հապայ ինձ նման աշխարհասէր և Աստուծոյ պաշտօնը մէկդի ձգող և աշխարհի սեղանը պաշտող քահանայն, վարդապետը և եպիսկոպոսը որչա՞փ և որքան աւելի ծանր պատիժ և պատուհաս պիտի կրեն, և մեղի ընդունող ժողովուրդն ալ մեր հետ 'ի միասին, եթէ զմեզ ալ Յօնանին պէս ծովը չը ձգեն, այսինքն դադարեցունեն աստուածային պաշտօնէն :

Քանզի աւելի կը պաշտեն աշխարհի կորստական սեղանը քան զԱստուծոյ պաշտօնը, մինչդեռ Քրիստոս կ'ըսէ . Երթայք, գործեցեք մ' զիստոյնն Կերահարն, այլ զկերակուրն՝ որ մնայ 'ի կեանսն յաւիտենակտան . (Յհ. Զ. 27.) : Եւ Առաքեալք կ'ըսեն . Ուէ հաճոյ մեզ թողուլ զբանն Աստուծոյ և պաշտել զսեղանս . (Գործ. Զ. 2.) : Ա՛յլ և Շրէնսն՝ տահանային զգուշացին զիտութեան և օրէնս խնդրեցեն 'ի բերանոյ նորա, զի հրեշտակ Տեառն ամենակալի է : (Մաղտ. Բ. 7.) :

Քահանայն պէտք է որ իրեն յանձնուած ժողովուրդը լաւ մի քննէ և ճանչէ, և անոր դարման

տանէ . ինչպէս որ Սողոմոն կ'ըսէ . Խելահարու թեա՛մք
 ծանկն զանձինս խաշանց քոյ . (Ս. 1. 21) : Երկու-
 պէս Առաքեալը կ'ըսէ , արածեցէք որ 'ի ձեզ հօտդ է
 մի իբրև ակամայ . . . մի զօշաքաղութեամբ . (2 Պետ.
 Ե. 1) : Ձի դուք էք աղ , և լոյս աշխարհի . (Մ. Ե.
 14) : Քանզի պաշտօն է աշակերտել , մկրտել և ու-
 սուցանել . Գնացէ՛ք այսոհեպե՛ս աշակերտեցէ՛ք զամենայն
 հեթանոսս և մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն հօր և որդւոյ
 և հոգւոյն սրբոյ , և ուսուցէ՛ք նոցա պահել զամե-
 նայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ . (Մ. ԻԼ. 15) : Անոնք
 որ չեն ուսցներ ու չեն քարօղէր և մանաւանդ խը-
 ւով իբրև արհեստ առանց դիտաւորութեան անար-
 ժանութեան պատարագ կ'ընէն , պիտի պատժուին չա-
 րաչար և ժողովուրդն ալ իրենց հետ 'ի միասին . Ս. Ք. Ե.
 անկանի 'ի յետ Աստուծոյ կենդանաց կ'ըսէ առաքեալն (Եբր.
 Ժ. 12.) հիմա մենք բոլոր կղերքս Աստուծոյ պաշտօնին
 մէջ կամաւ և ուխտիւք մտածենք , եթէ հաւատարիմ
 պաշտօնը կատարենք սրտի մտօք երկրի բարութիւնը
 պիտի վայելենք , ապա թէ ոչ սուրը պիտի ուսէ զմեզ
 ինչպէս որ կ'ըսէ , ելէ՛ լուեցէ՛ք զբարութեան երկրէ կերէնէ
 ապա թէ ոչ սուր կերիցէ զձեզ . (Եր. Ա. 20) :

Քրիստոս Տէրն մեր , իրեն միակ քարօղը լսող ժո-
 ղովուրդը յանապատին մէջ անօթի չթողուց , հինգ
 նկանակօք հինգ հազար մարդ կերակրեց , մենք որ
 իրեն պաշտօնեայն եմք , ի՞նչ կարելի է որ զմեզ անօ-
 թի թողու , եթէ մենք խարդախ ու անհաւատարիմ
 անարժան չըլլամք , սահա տես մեր օրով խարդախ ընդ
 դէմ կամաց տեսուն պաշտօնէից անունները և դործ-
 քերը ծանօթութեան (16) թուանշանը , որք կամաւ
 'ի կորուստ գնացին , դեռ ևս դնալու վրայ են , վասն
 զի տեսա՛նք օրինակն զփառս մարդկան քան զփառս Աստուծոյ .

(0հ. ԺԲ. 45) :

Վասն որոյ ծանր ձախորդութեան ներքեւ թէ
 իրենք և թէ զիրենք ընդունող ժողովուրդը կը ճըն-
 շուին և կը տառապին . վասն զի ծանեան զԱստուած
 և ոչ իբրու զԱստուած պաշտեցին . (Հ. մ. Ա. 21) :
 Կամ դոհացան , ուստի՛ յոտից մինչև ցգլուխ չիք 'ի
 նմա առողջութիւն , ինչպէս քահանայն նոյնպէս և
 ժողովուրդն , կերեցեն և թի՛ յաբեցեն և թի՛ յաբեցնին ,
 (Ու՛եայ Դ. 9) : Կ'ըսէ : Ալ ասկէ աւելի ազգին պատիժ
 չկրնար ըլլալ , երբոր իրեն ու Աստուծոյ մէջ բարե-
 խօս , հաշտարար քահանայն , վարդապետը եպիսկո-
 պոսը աշխարհասէր և օրինադանց և Աստուծոյ կա-
 մաց հակառակ գործեն :

Աշխարհէն հրաժարուած եմք կ'ըսեն ու աշխարհը
 երկու ձեռքով գրկած են . ու եղած են ազգին ինչա-
 միէ՛ արեւ ընդամէ՛ք նորս . (Մ. Ժ. 36) : Բայց դարձեալ
 լաւ և լաւագոյն ալ կը գտկուին տե՛ս ծանօթութեան
 (17) թուանշանը , զի արժաոք արդարաց ոչ հարցն . (Ս. Ե.
 Ժ. 5) . Սրդ այս անբժշկելի ցաւը բժշկելու և ժողո-
 վուրդը Աստուծոյ բարկութենէն ազատելու և ան-
 պիտան կղերը պիտանացու ընելու դեղ և դարմանը
 տե՛ս ճանօթութեան (18) թուանշանը , շուտով և
 գործադրէ , որ մետասաներորդ ցաւն ալ բժշկելու
 կարօղ ըլլաք զաւակս : —

Ուրեմն մինչ օր կայ գործենք , գայ դիշեր յո-
 բու՛մ չկարեմք գործել ըստ խրատու տեսուն մերոյ :
 (0հ. Թ. 4.) : Ամեն բան միութեամբ և աշխատութեամբ
 կը լինի , արտաքոյ միութեան և աշխատութեան չիք
 փրկութիւն :

Ուրեմն , հեռանամք օրինադանցութենէ , միանամք
 սիրով և աշխատիմք յուսով , որ ունիցի ականջս լսելոյ

լուիցէ, ասպախարեցէք զի մերձեալ է արքայութիւն Աստուծոյ, ուրեմն ձեռք զարնենք քննելու 11 երոզ պատիժը, և օրհնանք ի՞նչ է, և ի՞նչ բանով կրնամք բժշկել, և գարման օտանիլ:

Ուրեմն լուարեօք:

Ուխտազրուեց իբրև ցար անկեայ յարմից, Թափառեալան շրջին գրուեա անձրժամից:

ՊՍԻԺ ԵՆՅԱՍԱՆԵՐՈՐԾ

Արդարև թշնամի է ասն ընդանի է նոյա. (Մր. Ժ. 38): Ո՛հ, քրիստոնէական սուրբ կրօնքն սկիզբէն մինչև ցայսօր արդեօք որքան ուխտառեօք Աստուծոյ, շահամուրթեան ախտէն նեղուած ստիպուեցր են ուխտերնին գրծելով անպիտան քարի պէս սուրբ ուխտի բարձր շէնքէն գլտորուելով աշխարհի վառ փողոցներուն մէջ ըյնիլ և թաւալիլ, արդեօք: Անցեալք չը յիշենք, անա մեր օրովը տեսածնիս հաշուեհք, սկըսեալ 1838 էն մինչև ցայսօր որ է 1880 յամի Տեառն, է՛ որ վանքէն, և է՛ որ վիճակէն և ծուխէն ինքն գինքը գրկելով, Աստուծոյ պաշտօնը և Աստուծոյ հետ ըրած ուխտ ու պայմանը մէկ դի ձգելով իբրև Երուսաղէմէն յԵրիքով իջածի պէս, կ'ըյնի աւազակաց, այսինք մարմնոյ կամաց ձեռքն գերի: Ուստի կը սկսի հողուցն հակառակ գործել, զանազան մեղաց վէրքերով հողին լցնել: Ինչ որ չիվայելէր քահանայու թեան և վարդապետութեան և եպիսկոպոսութեան բարձր աստիճանին զայն ընել՝ այսինքն՝ ասոր և անոր տաւները յաճախել, ուտել խմել և արբենալ, և յետ այնորիկ, վիճակ և մասնաւոր իրեն համար

չան և օգուտ փնտռել. ուստի՛ կ'իտնարնի արդար և մեղաւոր ոմանց մարդոց ոտքերուն կրկիրպազութիւն ընել. և աշխարհի անցաւոր փառք և պատիւ և պաշտօն խնդրել, ուր որ Քրիստոս մերժելով ըսաւ. շէ ճրեալ է որեւէ ասորն չէր քրիստոսն էր ընա փայն պաշտօնցես. . . Ես շէտաւ ՚է մարդանէ ո՛չ աւանա. Մր. Գ. 9: Օհ. Ե. 41: Ահա՛ քեզի Քրիստոսի աշակերտ մը և պաշտօնեայ մի, որն որ Քրիստոսի կամաց հակառակ գործելով, ինքը գինքը Քրիստոսի ճշմարիտ պաշտօնեայ ձեւացնելով, լոկ կերպարանքով մի խաժամուժ տգէտներէն պատիւ կառնու, կը լինի վանահայր, առաջնորդ, եպիսկոպոս, մինչև անգամ՝ պատրիարք, և առ շահին իւրոյ. դեր չմնար որ չի խաղար ժողովրդեան գլխուն. բերիլով ազգայնոց ներկային և ապագային մեծամեծ փեսաներ. անա տես Ծան. 19 թուանչանն կատարեալ, անա այսպիսեաց համար ցաւելով կըսէ Ս. Գիրքը. «հ. Թղեալ զաստուծոյ մանկութեան է մարտիկալ զախոն ասորն ձեռքէն. Աւ. Գ. 17. Այ չպիտի կրնան ըսել. Տէր, թէ Թողտ զմեռայն ինչ է եւ եկա՛ շէն չ. Մր. Ժ. 27: Ինչու որ անկելոց կարգին մէջ մտան, և անոնց հեղինակին ծառայել սկսան. և յայտնի թշնամի եղած են Աստուծոյ. վասն զի աշխարհը սիրեցին, որ առաքեալը պարզ կը քարօզէ. Սէր աշխարհէն այսորիչ թշնամի է առ Ասորն. Յէ. Գ. 4: Արդ՝ Աստուծոյ հետ թշնամի եղող մարդը ալ ինչպէս կրնայ Աստուծոյ առջև համարձակ կանգնել և ժողովրդեան համար պատարագ ընել. եթէ ոչ՝ անոր աղօթքը մեղքի դառնալով ժողովրդեան վրայ պատիժ բերիլու պատճառ ըլլալ. Աղթնա՛ նորա ՚ի մեզս դարձնէ կըսէ մարգարէն. Սը. ձԸ. 8. Քրիստոս կը հարցունէ աշակերտաց թէ. երբոր քարօզելու գացիք բանի մի կա-

բօտ եղա՞ք . ոչ ըսին . ՂԿ . ԻԲ . 35 . Հապա սա մարդը որ Քրիստոսի պաշտօնեայ եմ կըսէ , ու մարդոց ոտքը երթալով պաշտօն եւ պատիւ կը խնդրէ , ըսել է որ Քրիստոս սա մարդը չի ճանչէր . իսկ կի՞՛ն ճանչէր , հարկաւ սիտի պատուէր , եւ ինքը բանի մի պակասութիւն չունենար . քանի որ Քրիստոս իրեն քարոզութիւնը յանապատին մէջ մտիկ ընօրնիրը անօթի չթողուց , ու կերակրեց . տես Մ . Զ . 51 . Ալ ինչպէս կարելի է որ իրեն պաշտօնեայն անօթի թողուլ . քաւ լիցի . ուրեմն ստնը որ ուտեստի եւ փառաց ետեւ կը ըլլին , չեն Քրիստոսի , այլ եւ Է . Ե . սաւակ . տես Օ . Ժ . 8 . որ այսպիսիներու Քրիստոս Տէրը մինչեւ անգամ հացի նշխար կտորները արժան չի տեսներ ուտելու , եւ ԱԶ զամբիւղներուն մէջ կը պահէ : Ահա՛ ասկէց աւելի պատիժ չի կրնար ըլլալ ազգի մի , որ իրեն հովիւները ուխտադրուծ , աշխարհասէր , դիմակաւոր , լոկ կերպարանքով ոմանք կղերներէն կը ըլլան , եւ որոց պատճառաւ Աստուծոյ բարկութեան պատիժը զիրենք ընդունօլ ժողովրդեան վերան ալ կը լծափի , ինչպէս որ Յօնան մարգարէի փախստեան պատճառաւ մտած նաւը եւ նաւապետները պատժուեցան , մինչեւ որ Յօնան մէջիւրնուն չհանեցին , պատժէն չազատեցան եւ չփրկուեցան խռովեալ ծովու ամենի ալիքներէն :

Ուրեմն սոյն ուխտագրուծ , փառասէր , եւ Քրիստոսի կամաց հակառակ պաշտօնեայները , մինչեւ վերստին իրենց ուխտը կատարելու , եւ առաջին գործերնին զըզջարով գործելու չդառնան՝ կորուստ են , իրենք եւ զիրենք ընդունօլ ժողովուրդն ալ . Աբր . յեշեա սասի անկար է . պաշխարեա , է . զառաջին Էրթն Է Էրթն . Ե . 3 . Ուրեմն տես ստոր դեղ եւ դարմանը . Ե . 20 թուա

նշանը , եւ տճապարէ 12 կրորդը պատիժն ալ Հայոց տան վրայէն վերցնելու աշխատիլ : Ահաւասիկ .

ԵՌԿՈՏԱՍԱՆԵՐՐՈՐԻ ՊԱՏԻԺ ԱԶԳԱՅԻՆ ՅՈՒՍՄԱՆՅ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՅ ԶՐԿԵԱԼ ՄԱՆԿՏԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՐՈՐԻ

Տես զաւակս , ինչ բարի սովորութիւն , եւ բարի կարգադրութիւն հաստատուած է հոգելից սրբազան հայրապետաց մերոց Հայոց եկեղեցոց մէջ . զի որով Հայոց սերունդը միոնազամ կրթուած ժողովուրդ մի կը ներկայացունէ . զի որովհետեւ այնպէս սահմանուած է , որ ամէն մի անձը , պիտի ունենայ իրեն համար , մի քահանայ եւ մի կնքահայր : Քահանայի պաշտօնն է , նախ՝ աշակերտել զերտխայն ՚ի կրօնս եւ ՚ի զաւանութիւնս Հայաստանեաց սուրբ եկեղեցոյն Քրիստոսի . եւ ապա մկրտել , եւ յետ այնորիկ ուսուցանել մկրտելոց զամենայն զոր ինչ պատուիրեաց Քրիստոս . Ինչպէս որ կըսէ . Աշխերեցե՛ . . . է . Էրթեցե՛ . . . է . սասուցե՛ . Մ . ԻԲ . 19 : իսկ պատահական մահուանէ ազատ պահելու համար զերտխայն , ծնողաց հաւատով եւ կնքահօր երաշխաւորութեամբ նախ կը մկրտեն , եւ ապա սորուկիքները կը սորուեցունեն եւ կը կրթին հսկողութեամբ ծնողաց , եւ քահանայի եւ կնքահօրն :

Ուստի շատ լաւ կը ըլլար բժիշկ մի ալ ստոնց վերայ դրուած ըլլար , որ մահական զարգացման եւ յիշողութեան սուր պահելուն աշխատէր , որ մահուկը առողջ մարմնով եւ սուր յիշողութեամբ գարգանար ՚ի չափ հասակի հասնելու : Զի որովհետեւ ամուսնութիւնը Աստու

ծոյ համար է , ըստ այնմ թէ . Աճեցէ՛ + եւ լցե՛ + շէրէր .
 Եւր . Ա . 28 : Որ բարի զաւակ հասցնէ , որ Աստուծոյ
 ժողովուրդ , եւ երկիրպագու նորա անուան ըլլայ . վասն
 որոյ , Քրիստոս օրհնեց զհարսանիքը եւ Ընդէ գինի էր
 իւրեկէ . Օ՛հ . Բ . 3 : Եւ Առաքեալն ալ , սուրբ եւ անկողնէ
 նոցա կըսէ . Ե՞բ . Ժ . 4 : Դու լաւ գիտես զաւակս , որ
 ազգը անհատներէն կը բաղկանայ . երբոր անհատը ծը-
 նողաց , քահանայի եւ կնքահօր հակողութեան ներքեւ
 կրթութեամբ ըլլայ , այն ատեն ազգը սղջոյն կրթութեամբ կը-
 լայ . բայց դժբաղդաբար շատ քիչ կը գտնուի սրբազան
 հարց կարգադրութիւնը գործադրիչ ծնօղք , քահանայք
 եւ կնքահարք , զի Արժարտ սրբաբոյն ո՛չ հարցի . Ա՛հ .
 Ժ . 3 :

Ո՛հ , հա՛յր , սրտիս վերքերը կը նորոզին երբոր ազ-
 գայնոցս վրայօք կրթութեան մասին զրոյց կը լսեմ , եւ
 կամ պաշտօնեակներու վրայօք անտարբերութիւն կը
 տեսնեմ . թէ որ վերոյիշեալ կարգադրութիւնը գործադ-
 րութեամբ ըլլար նէ , ինչո՞ւ պիտի կործանէր Հայոց գահը ,
 եւ ինչո՞ւ պիտի աղքատանար ազգը , եւ ինչու համար
 մինչեւ հիմայ տղէտ եւ անկիրթ պիտի մնար : Ո՛չ ծնօղք
 գիտեն ի՞նչ բանի համար ամուսնացան եւ ի՞նչ բանի
 համար զաւակ ծնան , եւ ո՛չ քահանայն գիտէ , ի՞նչ
 բանի համար մկրտեց զերակսայն , եւ ո՛չ ալ կնքահայրը
 գիտէ ի՞նչ բանի համար գիրկը առնուլ եւ տալ մկրտե-
 լու : Մեծագոյն մասամբ կոյր զկուրայն կը գործեն , վասն
 որոյ մանուկը , ոչ ի մանկութենէ կը սորուի . յէ՛նչ ցա-
 ւոր մանկութեան տ , զարարիչն տ բառերը . Ժ . 4 . Ժ . 4 .
 եւ ո՛չ ալ պարտեալ զհայր տ եւ զմայրն , զի երկայնակեաց
 լեցին . Մար . Ժ . 4 : Անոր համար ազգը տղէտ , ազ-
 քատ , եւ անկիրթ մնալու պատճառը , նախ՝ ծնօղք ,

Բ . քահանայն , Գ . կնքահայրն է , վասն որոյ Աստուած
 ալ ՚ի պատիժ անհող եւ խնամք չտանօղ ծնօղացն , կըսէ .
 Գինի է , պարտեալն ո՛րոց իւրոց զճանապարհս ի՛ր պահելու
 բայց ոչ պատուիրեաց Եւր . Ժ . 19 : Եւ նմանեցաւ ժո-
 զժարդ այնի , յորտ՛ ո՛չ գոր գինութեան . Ո՛հ . Դ . 6 :
 Ուստի՛ որդիք ժանրտ եւ սերմն անթիւնութեան . Եւր . Ա . 4 :

Եւ ծոյլ անհող քահանային ալ կըսէ . որ՛ար զհամար
 որդեւսութեան , զի ո՛չ կրես այսուհետեւ լինիլ որդեւ . . .
 վասն զի , որո՛ւ զգինութեան ժերթեցեր , ժերթեցից եւ եւ զեղ
 զի զի՛ + անհաւայտացիս ինչ . պատճառ . զի մարտիրոս զբեւ
 տա , եւ այլն . Ո՛հ . Դ . 6 : Այս մարդարեութեան գլուխը
 լման բաց կարգա՛ , եւ իմացի՛ր : Եւ կնքահօր համար ալ
 կըսէ , երբոր մկրտեալ մանկան կրթութեան հող չէ տա-
 րած . Ինչի՛ն Տէր ՚ի դար էկեցէ ընդ ծերս ժողովրդեան իւ-
 րոյ . Եւր . Գ . 14 : Քանզի տկարացան ՚ի հաւատս Քրիս-
 տոսի , եւ անհողացան զկրթութենէ եւ զուսմանէ մկրտ-
 տեալ մանկանն : Եւ չը սորուցուցին Աստուածապաշտու-
 թեան խորհուրդը եւ մարդկութեան հանգամանքները :
 Մանկան կորստեան պատճառ եղան , վասն որոյ Առաք-
 եալը այս տեսակ անհող եւ խնամք չտանօղ ծնօղք , եւ
 քահանայն եւ կնքահայրը , անհաւատներէն ա՛լ վատ կը
 սեպէ ըսելով . Ե՞նէ ո՛ր իւրոց եւ մանաւոր ընդանեաց իւր-
 նա՛մ ոչ որդեցէ ՚ի հաւատոցն սարցեալ է , եւ չար քան զան-
 հաւատուն է . Ա . Տէ . Ե . 8 : Ուրեմն՝ Հայր , ասկէ աւելի
 մարդու մը պատիժ չկրնար ըլլալ , երբոր Աստուծոյ եւ
 մարդկան հետ ըրած ուխտը չկատարէր եւ պարտքը չը
 վճարէր , եւ իրեն վերայ առած պաշտօնը հաւատարմու-
 թեամբ չգործադրէր , որ այս ծոյլ անհողութիւնը մեր
 Հայկաց տան վերայ մեծագոյն մասամբ իրակացեր է , ազ-
 գովին կը ճնշուիմք , տղիտութեան մեջ :

Ուրեմն փութամբ Ծաւ. 21 թուանշանն ասոր դեղ
 և դարմանը առնուլ և ողջացնել այդ ցաւը , զի տոխց
 մինչև ցգլուխ չիք ՚ի նմա առողջութիւն , զի ամենեքեան
 խտորեցան ՚ի միասին : Եւ ինչպէս զհոգեւորականս ,
 և հոգեւորականս զհոգեւորականս . Առկ. Բ. 17 : Ասիկայ
 բժշկելէն ետքը անպարկեշտ երեքասամն պատիժը Հայոց
 տան մէջէն վերցնելու ճարը դանալ :

Ահաւ ասիկ :

ԵՐԵՒՍԱՍՏՆԵՐՐՈՐԳ ՊԱՏԵԺ ՊԱՏՈՒՆԱՍ

ԵՆ ԱՆԵՆՐԹ ՄԱՆԿՈՒՆՔ ԻՇԻԱՆՔ ՆՈՐԱՀԱՍ

ԵՐԵՒՍԱՍՏՆԵՐՐՈՐԳ ՊԱՏԵԺ

Խոնարհեցաւ հարբ և կործանեցաւ այր և ո՛չ ներե-
 ցից նոցա , ասէ Տէր . Եւր. Բ. 9 : Իրաւի Հայր չի ներ-
 ուի այն մարդուն , որ կատարեալ մարդկութիւնը ձգէր ,
 և ամարդութեամբ խոնարհէր անարժան գործեր կը գոր-
 ծէ , և կը յամառի ետեւիս , ինքնառաւանդութեան ,
 կամապաշտութեան և շահագիտութեան մէջ , և դերի ե-
 դած կրից , կը ծառայէ մեղաց և կանցնի ազգային որ և
 իցէ պաշտօնի գլուխ և կամ մէջ , և կը սկսի ազգայնոց
 ներկային և ապագային վնաս հասցունել , ուղղակի և
 անուղղակի կերպով : Եւ կործանեցաւ այր , ճիշդ Հայկայ
 սերունդի զաւակներն ալ , որ այր են դիւցադնութեամբ ,
 խառնակելով օտար սերնդոց հետ , կործանեցան օտարին
 սովորական չարութեան մէջ . ահա տե՛ս ծաւեւորական
 (22) թուանշանը , և ամեն խարդախութիւններով առ-
 շահու անձին կը լինի իբրև իշխան . բայց ո՛չ իշխան ,
 այլ իշուան . փասն որոյ , ողջամիտ և ճշմարիտ ազգա-

նէր իշխանը հրաժարական տալով ետ կը քաշուին , և
 կըլլան չեղք , և ազգը կը մնայ շահասէրներու ձեռքը ,
 ՚ի պատիժ ազգին , ինչպէս որ կըսէ Ս. Գրքը . Ահա-
 սէկ , Տէր , Տէր դարձեալ , բարձրե . . . շայր հոգ . . . և
 շարհարհական . . . և հանձարեղ զուարթի . . . և կայացից
 ՚ի վերայ նոցա հանկան իշխանս , և իսթեթայ , որեւցե՛ն նո-
 ցա . Եւր. Գ. 1 :

Սա գլուխը լման կարգա , և ապա ազգայնոցը վը-
 բայրք խորհրդածէ , և Հայոց պատմութեան գրքերը
 ձեռքդ առնելով , լսու մի աչքէ անցուր անցեալ դարե-
 բու և մանաւանդ ներկայիս ողջամարդայ սերնդոց հո-
 գեւոր և մարմնաւոր վարչութեան գործերը , և տե՛ս ,
 ո՞րք ազգայնոցը օգուտ բերած է , և ո՞րք վնաս : Ուստի
 ներկայիւ ապագային շահ և օգուտ բերելու գործադր-
 ութեան հետեւի , և ո՛չ թէ՛ վնասաբեր իրողութեանց :
 Վասն որոյ , ընտրութեան միջոցին ամենայն զգուշու-
 թեամբ , պէտք է ընտրել վարչութեան մարմնոց անդամ-
 ները , որ եղած ըլլան , Արարածն , Յակօբէն և Յով-
 սեփէն , և մանաւանդ Վարդաշակէն և Վարդանէն , ազ-
 գախնամ և անշահատէր , հեռատես անձինք , և ո՛չ թէ
 կարճատես կիրքոտ , շահախնդիր , յամառեալ ինքնահա-
 ւանդութեան կամապաշտ և կողմնապահ անպէտ անձինք ,
 որ անցին ժամանակը վարպետութեան վճիռով կան-
 ցունեն , և որով միծամի՞ վնասներ կը պատրաստեն ա-
 պագային տանն Հայկազանց , զի որովհետեւ տունը կը
 փչի հող չեն ըներ , բայց միայն մի գերան ձեռքերնին
 անցնելու կը ծառայեն , և կամ կիրքերնին յաղեցնելու .
 զոր օրինակ անցեալ դարերուն մէջ կը տեսնանք Վահ-
 Անի , որ կաշխատէր ազգը կապաշտութեան տանել
 իրեն մասնաւոր անձին շահուն և կիրքը յաղեցնելու նոյն-

պէս վերստին , և ոմանք նախարարներ ևս իրենց մասնաւոր առանձին շահուն համար , առտ երգումըրին Գագիկ թագաւորին , և հաննցին զինքը 'ի Պօլիս , և ետեւէն մասննցին զինքը և զԱնի քաղաքը Մոնոմախոս կայսեր Յունաց , և կործաննցին Բագրատունեաց թագաւորութիւնը : Եւ ահա այսպէս ամեն դար ունեցեր է իրեն մէջ խարդախ և շահասէր անպիտան և վնասաբեր ազգութեան զեկավարները , այն ևս 'ի պատիժ ժողովորդեան , ըստ այնմ թէ՛ Ժորձեաց զոսս 'ի յետ անթիւնաց խորաց և ապարաժողաց . բայց անօրէն խտտախրտներն ալ պիտի դատուին , գթութիւն և ողորմութիւն չընելով , Վարչութեան զեկը արդարութեամբ չգործադրելուն համար : Ըստ այնմ թէ , բայց զազն որո՞՞՞ ծառայեցին , որո՞րեցեց . Ենք . ԺԵ . 13 : Ենքեցեց զբե՛՛՛ ի Բագրատուն . Ենք . ԻԵ . 12 : Եւ յանդիմանել զա՛՛նայն աստիճանս վան զորոց խորեանց . Յորք . Ա . 15 : Եւ ահա ատանկ շահասէր կիրքոս եւայն անձինք Վարչութեան անդամակից ըլլալով ազգին ներկային և ապագային վնասներ բերուելու առիթ եղած են և կըլլան . տե՛ս Ենք . (22) թուանշանն , ուր որ պիտի ճանչես լաւագոյն զիրենք : Ահա՛ ազգայնոց ասկէց աւելի պատիժ չկրնար ըլլալ . երբոր ոմանք անօթի և կամ կուշտ փոր , խարդախ շահասէր անձինք վարչութեան անդամակից կըլլան : Արդ՝ ասոր դարման ալ գիւրին է , եթէ Զանօթութեան 23 թուանշանը ողջունէք . ապա թէ ոչ , եօթնապուլս անյադ չորեքտասան պատժէն ալ ազատուելիք չունիք . և Գանիէլեան չորրորդ զաղանին պէս Հայկայ սերունդը պիտի մանրէ և ուտէ . տե՛ս Գանիէլի Գ . 8 : Քանզի ծանեան զԱստուած և զմարդկութիւն , և ոչ իբրու զԱստուած փառաւորեցին , և ոչ մարդկութեամբ արդա-

րութիւն գործեցին . վասն որոց յոտից մինչեւ ցըլուլս չիք առողջութիւն . Հո՛մ . Ա . 6 : Ենք . Ա . 6 : Զի ամենեքեան խոտորեցան ի միասին :

Ահաւասիկ :

ՊԱՏԻԺ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆ ՆՈՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՆՄԱ ՅԱՐԵՒՆՈՑ ԶԻՔ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԻԺ ԺԳ .

Արդարեւ նորասիրութիւն է Գանիէլ մարդարէի տեսլեան չորրորդ զաղանն , սր արեւմուտքէն կըննելով դէպ ի արեւելք քալեց և իրեն համոզիչ լեզուով և ծածկեալ ժանիքներով , նորասէրները գրաւեց իրեն իշխանութեան ներքեւ և սկսաւ անոնց ստացուածները կեղեքելով վատակները ուտել , և հարուստները ազքատցունել , և աղքատներու աչքին լոյսը քաշել , սրտերնին մաշեցընելով ի գերեզման տանել , և հողին մէջ դնել : Սկզբանէ աշխարհի այս հրապուրիչ թակարթը անամրմին չարէն լարուած ըլլալով , և շահասէր մարմին անհողի մարդոցմէ գործադրուած է և կը գործադրուի ի պատիժ ինքեանց . զոր օրինակ , հրեղէն հրեշտակներէն մէկ մասը ցանկացաւ մէկ նոր փառք մը վատակել , խսկոյն ունեցած փառքէն ալ գրկուելով պատժուեցաւ . տե՛ս Ենք . ԺԳ . 15 :

Նոյնպէս հողեղէն մարդը , փափաղեցաւ նոր մեծութեան մի հասնելու . նա ևս պատժուելով ունեցած փառք և մեծութեանէն զրկուեցաւ . տե՛ս Ենք . Գ . 6 22 : Եւ Եւ ահաւասիկ ասոնց նման շատերը նորասիրութեան պատճառաւ է որ յընչից թափեալ աղքատացած են , և է՛ որ ցաւօք և հեծութեամբ տարածամ ի կենաց զրաւեր և ի գերեզման իջեր : Զի որովհետեւ մարդս ծնած օրէն

մինչև մահուան օրը կորուստ մը կը փնտրէ եւ չկրնար գտնել, վասն որոյ չտեսած բանը, տեսնելուն պէս կը ցանկայ զանի ձեռք ձգել, ուստի շատ մի կաշխատի եւ կը նեղի, մինչև որ ձեռք կը բերէ և կուրախանայ. բայց քիչ ատենէ մի ետքը անկէց ալ կը ցրտանայ մէկդի ձգ- գելով, ուրիշ նոր բան մի փնտռելու և ձեռք բերելու ետեւէն կիցնայ և կաշխատի. զանի ալ կընդունի և քիչ ատենէ մի ետքը, անկէց ալ սէրը պաղելով կը մնինի : Ահա այսպէս մարդս շարունակ իրեն կենաց ճամբորդու- թեան մէջ կորուստ մը գտնալու համար գիշեր ցերեկ կաշխատի և շատ անգամ ալ չարաչար կը վնասուի. զոր օրինակ. թէ որ Աբիսողոմ նոր իշխանութիւն մի ձեռք ձգելու չաշխատէր, իրեն յանկարծ ծառէն կախուելով մեռնիլ չկար. տես 2 ԹԳ. ԺԸ. 14 : Սապէս Աղծնիան նոր խնդիր մի չառաջարկէր Բերսաբէին, իրեն յանկարծ գլխատուելու հրաման չէր ըլլար և չէր գլխատուէր. տես Գ. ԹԳ. Բ. 19 : Հիմայ ալ կը տեսնամք որքան հա- րուստ երիտասարդներ և օրիորդներ իրենց հարստու- թիւննին փճացուցին նոր մօտաներու առթիւ, և աղ- քատներ ցաւագար եղան և կը լինին հողածութեամբ և սրտամաշուքով ի սէր նոր մօտային : Ո՛հ, եթէ Կառնի- ֆաղան Զոլային (նոր ծոպ) նորախոսութեան, որ հարուստ- ները յրնչից, և աղքատները առողջութենէ կը թափես, և խաղաղ սրտերը հողերու կը մատնես, տուները խոռ- վութիւններով կը լեցնես, և բոլոր քեզ դիմօղ նորասէր- ները լուսնոտի պէս երբեմն ի հուր բարկութեան, և եր- բեմն ի ջուր սրտամաշ հողածութեան ձգելով անբժշկելի կառնես. Մ. ԹԵ. 15 : Ո՛հ, ոչ ոք կարաց զքեզ յաղ- թել ո՛վ նորասիրութիւն, ոչ նահապետք, ո՛չ թագա- ւորք, ո՛չ իշխանք, ո՛չ մարգարէք և ո՛չ զօրք, բաց ի

Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէ, որ յաղթեց և կորացոյց ըզ- քեզ. Ա՛հ տե՛ս Մ. Գ. Դ. 10 : «Յայնժամ ասէ ցնա Յի- սուս. և՛րթ գլխոս սատանայ, զի գրեալ է տեառն Աս- տուծոյ քում երկիրպագեա և զնա միայն պաշտեացես. ապա եթող զնա սատանայ և ահա հրեշտակք մատեան և պաշտէին զնա» : Նոյնպէս Հրէից ըսաւ զհա զփառս ի մարգկանէ ոչ առնում. և ոչ զփառս անձին իմոյ խնդրեմ. տես Օ՛հ. Ե. 41 : Ը. 30» :

Ինչպէս որ աշխարհի նորանոր բաներով նորասէր մարդերը կը որսար իրեն յորոգայթին մէջ, կարծեց որ՝ Քրիստոսն ալ այնպէս պիտի որսար. վասնորոյ առաջար- կեց որ իրեն երկիրպագութիւն ընել. և ապա նորանոր աշխարհի փառքերը Քրիստոսին տայ. ինչպէս որ այս դարուս թէ երիտասարդները և թէ օրիորդները նորա- սիրութեան համար երկիրպագու կը լինին, ո և եցէ այ- նոցիկ, որք կը խօստանան նորանոր հանդերձելէնք և ուսեկիք տալ : Եւ կը լինին կամաւոր գերի, ուր որ Քը- րիստոս մերժեց, և հաւատացելոց պատուիրեց կորստա- կան կերակուրի ետեւ չերթալ և հաղուստի համար չհո- դալ : «Երթա՛յ քործեցե՛տ, զի զհորստիւն կերուստն Օ՛հ. Զ. 27» Մի հողայք. . . հայեցարուք ի չուչանն վայրե- նի. . . և ոչ ոտզմոն յամենայն փառս իւրում զգեցաւ իբրև զմի ի նոցանէ. տես Մ. Զ. 25 : Եւ լման կարդա այս գլուխը : Եւ Սողոմոն շատ աշխատեցաւ աշխարհի որ և իցէ բաներով իրեն փափաքը լցնել չկարաց. վեր- ջապէս ըսաւ. «անայնութեան անայնութեանց ամենայն ինչ ընդունայն է ժառ. Բ. 1 : Իսկ Դաւիթ մարգարէն բայի Աստուծոյ փառքերէն, ուրիշ որ և իցէ բանմի չէ կարող մարդու յօժարութիւնը լցնել. ուստի Աստուծոյ կրօն, է յերեւել քառայ քոյ յափեցայ Սղ. ԺԶ. 15 : Ուրեմն Հայ-

կայ , և կամ ուրիշ որ և իցէ երիտասարդք և երիտասարդուհիք ի դուր կը վասնեն իրենց դրամը և իրենց կեանքը , նորասիրութեան պատճառաւ , և շատիրը հալելով և մաշելով գերեզման կը մտնեն : Յոյժ ցաւալի է :

Հայկայ զաւակներու այս վիճակը , որ իրենք ամենը մէկտեղ գալով չեն կարող Յոյն մի Եւրոպացի մի Մանստական մի և այլն՝ հայկական հազուատի և ընթացից սովորութեանց համոզելով ընդունել տալով մեջերնին բերելու , բայց իրենք առանց համոզելու կամովին և երամովին կը մերկանան հայկական կերպարանքը և սովորութիւնը և աւանդութիւնը և մինչև անգամ ծէսը , և կը նմանին հազուատով լեզուով կան կարասով օտարին . խիստ քիչ կը գտնուին , որ նորասիրութեան չլիարդելով հայութեան օրինաց մէջ ապրող : Աբճար + արդարոց ոչ հոգի . Ա. Կ. Ժ. 3 : Բայց սակայն իշխութիւն տան ընդհանրապէս . Մ. Ժ. 37 : Ահա ասկէց աւելի պատիժ չըլլար աղբիմի , որ իրեն պիտոյքները իրեն տան մէջ մէկդի ձգած , և օտարներու կերպարանքովը ապրելու կաշխատի . և կաղքատանայ և բազմատեսակ ցաւերու տէր ըլլալով կը մեռնին ալ տարածամ . վասնորոյ ոչ կամիմ միթիարել , զի յոտից մինչև ցլգուխ չիք առողջութիւն որոյ դարմանն տես . Մ. Ժ. (24) թուանշանն . որով պիտի կարողանաս նորասիրութեան եօթնադուրս գազանը մեռցնել և աղատիլ անտի , և վտեթալ տանեւհինգերրորդ պատժոյ առաջը առնելու աշխատիլ և դարման գտնել որ է հետեւեալն :

ՀԱՅՐ ՀԱՅՈՒՆ Է ԱՆՀԱՒԱՏԱՐԻՄ
ՕՏԱՐԻՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸՍԷ ԿԸ ՄԵՌՆԻՄ :

ՊԱՏԻԺ ԺԵ .

Արդարեւ այդպէս է , Հայը օտարին համար միշտ հաւատարմութեամբ կաշխատի և կը մեռնի ալ , բայց՝ ազգայնոց համար անշահատէր ոգուով աշխատող և հաւատարիմ ծառայող շատ քիչ կը գտնուի , արժատք արդարոց ոչ հատցի . Ա. Կ. Ժ. Բ. բայց՝ թշնամիք առն ընտանիք նորա Մ. Ժ. 36 :

Ահա քեզ նախարարն Հայոց վիստ Սարգիս թողեալ զԱղգայինն յարեցաւ ընդ Յոյնսն , օգնական լինելով նոցա առմանն Անուոյ քաղաքին Հայոց : Նոյնպէս ոմանք հայ նախարարք Երզուան յանուն Աստուծոյ հաւատարիմ մնալ Գաղիկ արքային և պահել զքաղաքն Անի . և իբրեւ յղեցին զնա ի Կոստանդնուպօլիս նոյն յետացն զկնի նորա ստելով երգմանցն , զբանալիս քաղաքին , յղեցին հանդերձ գրութեամբ իւրեանց առ կայսրն Մօնոմախոս , մինչդեռ Գաղիկ ընդդիմանայր կայսեր հրամանին , չտալ զԱնի քաղաքն . տես Հոյ . Պ. Բ. 24 . Բ. Հ. Կ. երես 331 :

Նոյնպէս անհաւատարիմ և խարդախ գրեալ Պապ թագաւորն առ մեծն Ներսէս և նախարարք ոմանք առ Սահակ , և Սանատրուկ առ տունն Աբգարու . և նախարարք Հայոց առ մեծն Տրդատ , և հաւատարիմ ծառայ առ օտարսն : Տես Ա. Հ. Կ. երես 294, 425, 469, 816 : Ամէն երկրի և ամէն թագաւորութեանց մէջ ուր որ Հայ գտնուէր նոյն տեղի իշխանին ամենայն հաւատարմութեամբ ծառայեր են , մի թէ մինչև ցարդ Բու

սիարնակ և Տաճկաստանի Հայերը ամենայն հաւատարմութեամբ իրենց վեհապետին չեն աշխատած, և շատ արիւն թափելով թշնամոյն դէմ յաղթութիւններ չեն ըրած, և տէրութեան դործերուն մէջ հաւատարմութեամբ միթէ չեն ծառայած, թէ Բուսաստանի և թէ Տաճկաստանի պատմութեանց մէջ պատուական անուննին անմահացուցած կը տեսնուի, նաեւ տես (28) թուանշան 2-ն. մէջ,

Իսկ ազգութեան մէջ շատ քիչ կրնամ գտնալ անշահասէր հաւատարիմ արդիւնաւոր ծառայողներ ազգայնոց օգտին զի սակաւիք են ընտրեալք, քսնդի արմատք արդարոց ոչ հատոյի Ա. Կ. Ժ. 3. բայց թշնամիք առն ընտանիք նորա Մ. Ժ. 36. ըլլալով հաւատարիմ բարերարներ և անշահասէր աշխատողները, հալածեր են և մինչեւ անգամ մահացուցած են, ինչպէս որ վերը տեսար և (29) թուանշանի մէջն ալ տես, վասնորոյ կը ստիպուիմ ըսելու :

Հոյոց ազգին քարոյն համար, թէ որ կոմի աշխարհը, Յոսեփանի պարտոյ եղբի որեւէ որեւէ լիտուտիտ :

Վասն զի ծանկան զԱստուած և ոչ իբրու զԱստուած պաշտեցին, և ոչ մարդկութեամբ ի սուրբ սրտէ արդարութիւն գործեցին, և զրկելոց բողոքանացն ունին մատուցին վասնորոյ ոչ գտցին յաջողութիւն բարութեան :

Արդ որոց դեղ և գարմանն տես (30) թուանշանն և առ անտի գարման զոր և բժշկեա, գուցէ կարող լիցիս 16 բդ. պատիժն ևս բժշկել, ապա թէ ոչ չունիս ազատութիւն որում և ցանկաս հանապազ :

ՏԱՍԵ ԵՒ ՎԵՑԵՆՈՐԻ ՊԱՏԻԺ ԱՆԳՈՒԹԻՆ
ՈՐ ՄԻՇՏ ՇՈՒԱՅԼ Է ԱՌ ՍԷՐ ՕՏԱՐԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԺԶ.

Որ ազգ որ ըլլանէ ըլլայ պարտաւոր է իրեն անհատներուն խնամք տանելով զանոնք շահել, և իրեն դրամը ազգայիններու ծոցը դնել, այն իրեն վերաբերեալ պիտոյքները քանի որ ազգայիններուն քով գտնուելով կրնայ ընդունել. պէտք է իրեն դրամը հոն տալ և շահելով զընկերը պիտոյքները ստանալ թէ և տասը փարայ ալ աւելի ըլլայ իւր արժէքէն. Ահա ազնիւ ազգասիրութեան մէկ նշանաւոր յատկութիւնն ալ այս է. որ կը շահէ ազգայինը, և կը հոգայ արդեամբ անոր շահ և օգուտը : Երբոր ասոր հակառակը ըլլայ, ոչ այլ ինչ է, կթէ ոչ պատիժ, ուստի այս պատիժէն ալ ազատուելու համար, 2-ն. (31) թուանշանէն դեղ և գարմանը առնել և բժշկել ատ ազգային ցաւն ալ, ապա թէ ո՞չ տան և եօթներորդ պատիժն ալ քեզմէ զատուելիք չունի, տես ահաւասիկ հետեւեալը :

ԵՌԹԵՒՏԱՍԵ ԱՆՆԵՐԵԼԻ ՊԱՏԻԺ ԱՂՔԱՏ ՀՊԱՐՏԻՆ
ՈՐ ԱԶԳԱՅԵՆՈՑ ԵՄԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ԽՈՆԱՐՀԵԼՈՒ ԴԺՈՒԱՐԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԺԷ.

Շատ մի ազգային երիտասարդք, օրիորդք և մանկամարդ աղքատութեան մէջ կը տառապին և կը նեղ-

ուին , և չեն խոնարհիր ազգայնոց տուներուն մէջ ծառայութիւն ընելու , և հանդիստ ապրուստ ընել , վասն որոյ մեծատունք և հարուստք անձարակ մնալով ակամայ օտար ազգի օրիորդներ և երիտասարդներ կառնուն տուներնուն մէջ ծառայելու եւ կամ եթէ ազգայնոցմէ ծառայելու անձինք գտնուելու ըլլան , կամ հաւատարմութեամբ չծառայելնուն և կամ ծառայութեան կերպը չգիտնալնուն համար կը մերժուին : Եւ կամ ոմանք հարուստներ ալ կան որ իրենց պատիւ կը սեպեն օտար ազգի սպասաւոր տանը մէջ ունենալնին , ահա ասոր դեղ և դարմանը տես (32) թուանշանը , և անկէց աճապարէ տասն և ութերորդ պատիժը բժշկելու ու է հետեւեալը :

ՈՒԹԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ԴԱՌՆԱԳԻՆ
ԻՇԻԵԼ ԱՆԿՐԹԻՆ ԿՐԹԵԱԼ ՎԵՃ ԱՆՁԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԺԸ .

Արդարեւ ասկէց աւելի պատիժ և խայթ չի կրնար ըլլալ ազգին մէջ երբոր տգէտ և աննշան անձ մի կը համարձակի իրմէ վերնագունքը երեսն ի վեր ցատքել և իշխել , գիտնականը իբրեւ զտգէտ անպատուել և տգէտը իբրեւ գիտուն յարգել , գործառեալը քամահրել , և անկործը գործածել հարուստը ցրտացունել և աղքատաց չօգնել , քահանայից իշխել և առաջնորդաց չհնազանդել , դրամական ազգային որ և իցէ նպաստելու կը փախչին , խօսել գալու կը զօրանան . և ահա այսպիսի շարժումով ազգայնոց բարեկարգութեան և ապագայ բարեաց արգելման առիթ ըլլալով միայն թէ ներկայիւն ու-

րախ ըլլալով կիրքերնին յագեցնել բաւական սեպելով ժամանակնին կանցունեն և այս ցաւն ալ բժշկելու դարմանը տես 33 թուանշան . և դարման տանելով փութատասն և ինն յոգ ցաւ և պատիժը բժշկելու աշխատիլ որ է հետեւեալն :

ՏԱՍՆ ԵՒ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ՄԱՐԿԱՑԻՆ
ՉԱՐԱՉԱՐ ՎԱՏՆԵԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆ ԱՆԳԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԺԹ .

Աշխարհիս մէջ քան զժամանակը արնթաց բան չկայ և մարդիկ ալ ինչ որ թէ հոգւոյ և թէ մարմնոյ բարիք մի պիտի վաստկին , ան ալ այն ժամանակին մէջ դործելով պիտի վաստկին , ինչպէս որ կը տեսնա՞ք իմաստուն մարդիկ ժամանակին կը դործեն . զոր օրինակ , երկրագործը եթէ աշնան և դարնան չը սերմանէ ամառուան մէջ հնձելու ցորեան չպիտի ունենայ , մարդս իրեն դարնան հասակին մէջ կրթութիւնը չառնու , այրութեան հասակին մէջ կատարելութիւն չպիտի ունենայ . անցեալ պատմութիւնը կարգալով օգուտ մի չպիտի ստանայ ընթերցողն , թէ որ աղքատացունօղ և հարրստացունօղ և հանդարտ կացութեան վիճակի մէջ պահօղ պատճառները չիմանա և չգործադրէ :

Արդ շատերը անցեալ պատմութիւնները կը կարդան ժամանակ անցունելու համար և ոչ թէ օգուտ մի ձեռք բերելու . նոյնպէս սրճարան , գինետուն և առտնին նստել նարտ , թուղթ , և այլ խաղերով և աւելի վնասակար

գրօսանքներով պատուական ժամանակն չարաչար գործածելով կը կորսունցունեն չին օգտիր , և ժամանակը կերթայ, իրենք դարձեալ նոյն վիճակին մէջ կը մնան , և մարդկային կատարելութեան չեն հասնիր , մինչդեռ Քրիստոս կըսէ . եղբրոսս հարաբեալ որդես հայրն Յէր երկուսոր հարաբեալ է Մ. Ե. 48: Ահա ասկէց աւելի պատիժ ինչ կրնայ ըլլալ մարդուս որ ժամանակը ունայն և դատարկ կանցունէ , մարդկութեան կատարելութեան հասնելու չաչխատիր , ինչպէս որ Եւրոպացին կայխատի :

Ահա այս ցաւն ալ բժշկելու դարմանն տես 34 թուանըչանն և աչխատիր քսաներորդ պատժոյ առաջըր առնել որ մարդկային սեռը և մանաւանդ զհայր կը ճնշէ և կը նեղէ :

ՊԱՏԻԺ ՔՍԱՆԵՐՈՐԳ ԶԿՏԻՎ ՔԱՆ ԶԶԱՓ
ԱՆԿԱՆԻՎ ՅԵՐԿԻՐ ԼԻՆԻՎ ՅՈՒՇԱԹԱՓ

ՊԱՏԻԺ Ի

Այս ազգը այսինքն չափ և կարողութիւն չճանչել վեր ի վեր թողիլը , մարդկանց երկրորդ բնութիւնի պէս եղած է , որն որ ունեցած և կամ օրական վատուկած եկամուտէն աւելի ծախք ընել ի փառս մարդկան և յետոյ պարտատէր ըլլալով աղքատութեան մէջ կը յնան և կը լինի գործել ոչ կարէ մարալ ամաչի . զի որովհետեւ կատարելութեան ատ խրատը ժամանակին որ կարդար և պահէր մտաց մէջ , որ կըսէ բանաստեղծը ,

Ե- որ լաճով վեր-բերին քեր Ժան զլաճն վերտնան
Որ- զանց առնեն զլաճ անչին օր ըսոր օրէ որկարունան :

յիրաւի շատերը տեսանք, երբոր փոքր յաջողութիւն մը գտան առեւտրականներուն մէջ մէյ մ'ալ տեսանք որ տունը մեծցուց աչճի և այվազ բանեց , աղօթքը աղաչանքը եկեղեցին բոլորովին մոռցաւ և այլն : Երբոր յաջողութիւնը գնաց ալ չկրցաւ ծախքին առաջըր առնել կսկսին եկեղեցիները ուխտի պտըտիլ հոգալով և մտածելով բարակ ցաւերու զոհ եղան , և ասանկ ալ որ և իցէ ազգային գործերուն մէջ տեսանք վարժարաններու և ճեմարաններու վըրայօք , զոր օրինակ Փարիզու , Արմաշու , Շահնազարի , Մշոյ և Վարազայ վանից և այլն . բարձր ծախքերով բացին և յետ այնորիկ տկարանալով գոցեցին : Նոյնպէս մեծամեծ ընկերութիւններ կազմելու ելան հաւաքածնուն գրամը ծախքերնուն չբաւելով խանդարուեցան և ցրուեցան : Եւ եղան նկուն . զի այս այս սկսած չին է և ոչ կարաց :

Ահաւասիկ Հայկական տան մէջ մինչ ցարդ չտեսնուեցաւ սկսուած շէնք մի գլուխ տարուէր մեծագոյն մասամբ ինչ որ սկսուէր կիսատ մնացեր , և ի գուր ծախքեր եղեր է , որ աս ալ տեսակ մի պատիժ է մարդուս . բարձրանամ բսելով բարձրագոյնի չափ կը գլտորի իսկոյն կիյնա յուշաթափ : Ուրեմն ասոր դարմանն ալ տես 35 թուանչանն և բժշկէ աս ազգային հիւանդութիւնն ալ որ փութաս քսան մի երորդ պատիժը բժշկելու , որ է :

ՔՍԱՆ ՄԻ ԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ԴԱՌՆԱԳԻՆ
ՈՄԱՆՔ ԼՐԱԳՐԱՅ ԹԵՐԹՔՆ ԱԶԴԱՅԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԻԱ.

Ամէն ազգ կը ցանկայ իրեն ազգին անունը և համբաւը բարձրանայ .

Ուստի զանազան ձեւերով լրագրաց թերթերուն մէջ կը սկսին գովութեան արժանի լուրեր հրատարակել թէ իրաւ և թէ սուտ, հերիք է որ գովութեան արժանի է լուրն աճա այսպէս մեծագոյն մասամբ լուրերը կը հրատարակուի օտար ազգաց թերթերուն մէջ :

Իսկ գալով հայ լրագրաց թերթերը , եթէ մէկին մէջ ազգային գովութեան արժանի լուր մի կայնէ . և երկուքին մէջ նախատելու արժանի լուրեր կան , և մանաւանդ կղերականները անուանարկելու մասին առանց բացառութեամբ ամէնքն ալ անուանարկուած են թերթերուն մէջ և ոչ մի կղեր ազատուած է, ուրեմն ապրին , հազար ապրին հայկական տան լրագրաց թերթերը . որ մինչդեռ մանաւանդանք իրեն իմամբ և մոլլան կը բարձրացունէ և Հրէայն իրեն խախամները , Յոյնը և Ռոզքականը , Քիլտանին և Նաոիներ իրեն կրօնաւորներն կը պատուեն , և եթէ պակասութիւն մի ալ ունենան , իրենց ժողովին մէջ կը պատժեն և կը պատկեն , մինակ իրենք զիտեն և ոչ օտարը : Իսկ մեր Հայկայ սերունդին բարի զաւակները , սկսեալ ի կաթողիկոսներէն մինչեւ ցժամակոչը և ինխաններէն մինչեւ ցհետին անհատը և մինչեւ անգամ գիտնական վարժապետներն թերթերուն մէջ հեղինակն եւ անուանարկեցին և յաւել խմբագիրք իսկ զիրար

նախատեցին խմբագրութեան բարձր արհեստը նուաստացուցին և աննշան աստիճանի մէջ դրին , ինչպէս նոյն Օրագիր անուն 1870 և օգոստոս 3 թուով թերթին մէջ կրտէ : Երբեք պէտ է խօսողանէիտ ամենին նոստար արհեստը Հայ արդէ խմբագրութեան է . . . և այգին առջեւ անշան եւլին . առ թերթը լման կարգալու է :

Արդարեւ մեծ ցաւ կը զգամք ոչ եթէ անուանարկութեամբ անպատուեալներուն վրայօք , վասն զի ամէն մարդ իրեն անձնական պատիւը ուրիշ տեղ թող չպիտտէ այլ և իրեն անձին և գործին մէջ կրնայ տեսնել , այլ մեք մեր հայ զաւակներու յանարժանս խոնարհելու վրայօք կցաւիմք . որ իրենց բարձր պաշտօնը առ մասնաւոր ինչ շահու կը նուաստացունեն անարժան յօդուածներ դնելով թերթերուն : մէջ ասոր և անոր վատ կիրքերը յագեցնելու և տեղի կուտան ազգայնոց անհատներու մէջ ատկութեան ոգին զօրանալու և տգեղ անարժան խօսքերը իրենց գրչի ծայրէն դուրս տալով . մինչդեռ առաքեալը կրտէ . ամենայն բան տգեղ ի բերանոյ ձերմէ մի կցէ կփեա . Գ. 23 : Ալ ասկէց աւելի տան մի և ազգի պատիժ ի՞նչ կրնար ըլլալ , երբոր տան զաւակը տան մէջ եղած և չկղած պակասութիւնը օտար ազգաց առջև կհրատարակէ : Զի որովհետեւ ամեն մարդ հեռաւոր եւ մերձաւոր կը կարգան առ թերթերը և կը լսեն Հայոց տան չկղած կամ թէ սխալմամբ պատահած պակասութիւնը : Աւանորոյ չկամիմ միտիտարիլ , քանզի Քամ անիժաւ ի Նոյէ և Ռուբէն ի Յակովբայ . ուստի այս ցաւն ալ բժշկել զիրին է եթէ ձեռնարկես 36 թուանշանն և պիտի տեսնաք զեղ եւ զարմանը եւ յիտ այնորիկ 22 երբորց ցաւ և պատիժը բժշկելու աշխատիր որ է :

ՔՄԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ՏԱՆՆ ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ

ՍՏԷՊ ՍՏԷՊ ՓՈՓՈԹՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՐԻԿԱՑ

ՊԱՏԻԺ ԻՔ.

Թէ ամիրաներու և թէ սահմանադրութեան ժամանակին ոմանց շահախնդիրներու մեր ազգայնոց գլխուն վերայ խաղցուցածնու դերերու շնորհիւ, ստէպ ստէպ Պատրիարքայ և Առաջնորդաց փոփոխութիւններ կը լինին ազգայնոց ներկայ և ապագային բազմատեսակ մեծ և փոքր մեաններ կը համի:

Բայց որո՞ւ հոգն է, հերիք է որ ոմանք շահախնդիրներու ձեռքը դերան մի անցնի և ինքնահաւանն ալ իրեն կիրքը յադեցընելով կամքը տեղը տարած կըլլայ: Ո՞վ է որ ազգայնոց ապագայն հոգայ անկեղծ սրտով: Ահաւասիկ, տես՝ կարապետ պատրիարքէն ետքը, Արմաշու Սահփան հայկոպոսին աղան է ըսելով պատրիարք ըրին, երբոր շահախնդրին և ինքնահաւանին դէմ կեցաւ իսկոյն ագրու է ըսելով վար առին:

Եւ Պալաթցի Յակոբոս հայկոպոսին, արդարախոհ և ազգասէր է ըսելով գահը նստուցին, և երբոր ապօրինաւոր խնդիրները կմերժէր վաղ ընդ փոյթ ատոր ալ խենդ է ըսելով հանեցին, երբոր հիւանդանոց կերթար, հարցուցին իրեն թէ ի՞նչու հոն կերթաս պատասխանեց Թէ խենդերս րեղը հոն է:

Այս անգամ եւս գնացին Արմաշ, որուն որ ագրու է ըսին գարձեալ աղան է ըսելով բերին գահը գրին:

Նա եւս չզիմանալով ոմանց վատ ընթացիցն, հրաժարեցաւ գնաց տեղը նստաւ:

Եւ ատ միջոցին բազրի յաջողութեամբ Աստուածատուր հայկոպոսը գահը գրաւեց և նստաւ պատրիարք Սա ալ չկրցաւ համբերել ոմանց անիրաւութեանցն տալով հրաժարականը գնաց իւսկիւտար տեղը նստաւ:

Ուստի գնացին Նզմիր Մատթէոս հայկոպոսը բերին գովելով զրին պատրիարք, 1844 յունիս 19: Չխոնարհեցաւ սա ամբարտաւան ոմանց կամքը կատարելու, հանեցին զինքը, դարձեալ բերին գահի որուն համար ըսին խենդ է, զրին գահը եւս և չզիմանալով ապօրինաւոր խնդրոց առաջարկութեանց, կամովին հրաժարեցաւ: Եւ այս անգամ բերին Պրուսայու Գէորգ հայկոպոսը զրին պատրիարք, ատ ալ պժգալով անիրաւներու ոմանց առաջարկութիւններէն կամովին հրաժարեցաւ. և բերին Խտիրնէու Սարգիս հայկոպոսը, զրին գահը, ատ ալ կամքերնունհամաձայն չը լինելուն համար շատ մի խոսիւթիւններ հանեցին, ուստի տուաւ հրաժարականը ետ քաշուեցաւ: Եւ այս անգամ գնացին Նզմիրէն Պողոս և պիսկոպոսը բերելով զրին պատրիարք, որ ատիկայ իրեն խոհմութեամբ և համբերութեամբ կրցաւ վեց տարի պատրիարք մնալ, վերջը ասոր ալ դէմ արգելքներ հանելով նեղացուցին, ուստի տուաւ հրաժարականը և մեկնեցաւ: Եւ ընտրեցին Նզնատիոս հայկոպոսը սա ալ տակաւին պատրիարքութեան գահը չնստած տեսակ մի նամակներու կծու խօսքերէն սրտամաշ հոգածութեամբ վերք մի հանելով, նստաւ դագաղին մէջ, գնաց անարատ յաւիտեանական տունը որ յերկինս էր:

Ասոր հոռեւին երկինք և երկիր իրար խառնելով ընտրեցին սահմանադրապէս զԽրիմեանը և մեծ որոտում

ներով բերին դրին գահը , և յետ երից ամաց ամենայն խայտառակութեամբ Սինէպոց կուռքին նման գլորեցին և գահավիժեցին մինչև ցանդունդս : Եւ ապա բերին Վարժապետեան Ներսէս եպիսկոպոսը , և դրին պատրիարք թէպէտ քանիցս կամեցան խախտել ի գահէն , և չկարացին , կապանն պատեհ ժամու . (Աստուած ազատէ յորդաթից և անիրաւաց զրպարտութեանց) :

Ահա 30 տարուան մէջ 13 պատրիարքի և 7 տեղապահի փոփոխութիւններ եղած են , մինչդեռ Սեբաստիան և կեսարիան , երկու Առաջնորդով կառավարուեր են , Կարապետ և Յակոբ եպիսկոպոսք :

Ուրեմն մտածէ սոյն փոփոխութեանց մէջ , ի՞նչքան ծախքեր , և որքա՞ն վնասներ թէ ազգային անտուկին և թէ գաւառացի և պոլսեցի գործ ունեցող ազգայիններուն յառաջ եկած է բազում վնասներ :

Ինչպէս որ վերը ըսինք , թէ որո՞ւ հոգն է . հերիք է որ՝ ոմանց շահասէրներու և ինքնահաւաններու կամքը տեղն երթայ , և կիրքերնին յագենայ :

Ահա սյապէս ստէպ փոփոխութեանց պատճառաւ բարեկարգութիւնը արմատ չբռնելով պտղաբեր չէ կրցեր ըլլալ : Ըստ բանին ծռ- խոխոխ-տէն-տրմար ո՞չ առէ , վասնորոյ հոգեւոր և մարմնաւոր անբարեկարգութեան խղճութիւնը օր քան զօր շատնալու վրայ է և մանաւանդ գաւառացւոց մէջ Առաջնորդաց փոփոխութեան ժամանակին , դուրս եկած ծանր ծանր վնասները :

Ասոր բժշկուելու դեղ և դարմանը տես 37 թուանշանը , և յետ այնորիկ փութա 23 երորդ ցաւ և պատիժը բժշկելու աշխատիր , քանզի ազգայինք ի նեղութեան մէջ կը տագնապին և կը ճնշուին :

ՔՍԱՆ ԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ԱՅՍԱՀԱՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՆՁԻ ԶԱՐԱԶԱՐ

ՊԱՏԻԺ ԻԳ

Ամիրայից ժամանակին երբեմն ազգային գործերը երևի վրայ մնալով ազգայնոց վնաս կըլլար , ասոր առաջքը առնելու համար էմաֆներ ոտքի ելլելով հաստատեցին Գիրազոյն և Կրօնական ժողովները , և որով ժամանակ մի ազգը կառավարուելէն ետքը , այլ եւս կամեցան բարեօրման մէջ դնել ազգային վարչութիւնը , ուստի տրամադրեցին Սահմանադրութեան կանոնները , և տուին Տէրութեան Գուռը վաւերացնելու համար , իսկ Տէրութիւնն նկատելով ազգայնոցս սահմանադրութեան գործադրելու անկարելութիւնը , ուստի այժմ չէ ժամանակը ըսելով վար դրաւ , և բաւական ժամանակ անվաւեր մնալէն ետքը բողոքներէն Բ. դուռը անհանգիստ ըլլալով , իսկոյն վաւերացոյց և տուաւ , որպէս թէ ըսելով առէ՛ շոյ իւր-վ-իւն Քոյնը որովհետեւ Տերութիւնը լաւ գիտէր սահմանադրութիւնը օգտակար ըլլալը ազգին մէջ , չուզեց որ ազգին մէջ երկպառակութեան և խռովութեան առիթ ըլլալով , ազգը վնասուի , ինչպէս որ կը կարծէր և այնպէս ալ եղաւ , զի սահմանադրութիւնն ինքնին անկարող գոլով գործադրութեան մասին , ուստի ընկաւ անկիրթ շահախնդիր ոմանց ձեռքին ներքեւ սկսաւ չարչորուիլ :

Եւ որոց չնորհիւ ուր որ չկար խռովութիւն , հոն եղաւ մեծ խռովութիւն , երկպառակութիւն և նիւթական

վրասներ, զի մատնեցաւ Սահմանադրութիւն իրեն կանոններով և յօդուածներով Նարուգոթնոտորին ձեռք ։
 Վասն որոյ լրագրաց թերթերը սկսան աղաղակել թէ Սահմանադրութիւնը հոգեւարք է, քանզի լրբավար և բռնավար շահախնդիրներու ձեռք խաղալիք եղած է տես Մասիս թիւ 2059 ։

Վայ անտէր եղբն Նոր դար թիւ 2131 ։ Եւ տմանք ալ սկսան դէպ ի գաւառացին աղաղակել թէ, Գոսոսայե՛ յեր գլխուն ճարը նայեցէք հոռոք ճշմարտութեան դոյնով կը ներկուի կոր, Վարչութեան շահագործութեան կէտն ակնկրեւ կը փայլի ։ 25 անձանց ձայնով 200 անձանց ձայնը ինքզեւ կուտան ։ Եւ այլն ։ տես Հայրենիք թիւ 129 130 157 թերթերը ։ Քանզի Արեւիշէնի կրկամի ձեռքով ազգային ծովը խառնելով պղտորեցին, որ ուզածնուն ձուկը բռնեն, այսինքն շահագործ կամքերնին կատարեն ։ Եւ եթէ մէկն արգելք ըլլալով չհամաձայնէր իրենց կամաց, զանիկայ ալ 36 կտորեայ հայելի ու պիտի այրեն, ինչպէս որ զոմանս այրեցին, տես Ծռն. (38) թուանշանն ։

Ալ ասկէց աւելի պատիժ չկրնար ըլլալ ազգի մը, երբոր իրեն Վարչութեան դէկը շահագործ կէտն ումանց մարդոց ձեռք կիցնայ, և Սահմանադրութեան օգտաբեր կանոնները չարաչար վիրաւորուելով այլ իմն եղանակի մէջ կը դործագրուի ի վնաս Հայ ազգութեան, ասոր բժշկուելու դեղ և դարմանը Ծռն. 39 թուանշանէն առ և դարմանէ, յետ այնորիկ աճապարէ 24 ըզ. պատիժը բժշկելու աշխատիր ։

ՔԱՆ ՉՈՐՍ ԵՐՈՐԻ ՊԱՏԻԺ ԽՌՈՎՈՒԹԵԱՆ
 ՏԳԷԴ ԱՆԿԱՄՈՑ ՈՄԱՆՑ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏԻԺ ԻԴ.

Շահագործ ոմանց սիրտը զիչեր ցերեկ անհանգիստ ըլլալով, և բոլոր գործքերէն դադրած միշտ կը սպասեն այն աւուր, որ ըսեն, հրամայէք, երեսփոխան, քաղաքական և թաղական ժողովոյ անդամ ընտրելու ցաւցալը շինել ։ ան ատեն պիտի տեսնաք, սրճատուններու և գինետուններու մէջ շահագործներու հասարակութեան օղիով զինով և սուրճով ըրածնուն ջերմաջերմ պատիւները, և որով կուսակիցները շատցնելով քուէ կը վատրելի կըլլայ ժողովոյ անդամ, և կը բազմի յաթոռ, և կսկսի մտտի վիճաբանութիւններ հանել ։ Ժողովականներուն գլխուն ցաւ և տեսնուելիք գործերուն արգելք ։ Ժամանակի կորստեան պատճառ ըլլալ, ուստի գաւաթ մի օղիով և գինիով և սուրճով ընտրուած անդամները հազիւ թէ այսքան գործունեայ կրնան ըլլալ, ու խեղճ հասարակութիւն, իրեն մահու և կենաց թէլը մէկ գաւաթ օղիով և սուրճով կը վաճառէ, ուրեմն փութայ մուտ Ծռն. 40 թուանշանը առ դեղը և ողջացուր ատ ցաւն ալ, և ապա 25 ըզ. ցաւը բշտկելու աշխատիր ։

ՔՍԱՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ՀԱՆԴԻՍԻՆ
ՈՐ ՏԱՅ ՓՈՐՔՈՒՄ ՅԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԱՂՏԻՆ

ՊԱՊԻԺ ԻԵ՛

Բնականաբար մարդիկ իրենց կրկարութիւնը և անձերնուն հանդորութիւնը , աւելի ողջախոնութեան մէջ կրնան գանալ քան թէ ուրիշ որ և իցէ առաքինութեանց մէջ ուստի պատիժ կը համարուի այն մարդոց և կամ այն ազգին , որոց բօլորտիքն ցանկութեան ազտին փորթօքման պատճառները կտակեալ պատրաստ կը գտնէ և կունենայ , ահա ատ վնասաբեր պատճառները տեսնուեցաւ Հայոց Ռահմանազրութեան տարեգարծի նոր հաստատուած տօնախմբութեան օրը : Որ մինչև անգամ օտար ազգեր ոտքի կենելով , գունդագունդ փութացին ոմանք Ինթիսապի կամուրջի գլուխը և մէջը , և ոմանք ի Պէյքօզ զբօսնելու համար հայոց նորահաս 14 տարեկան մանչ և աղջիկները , ուր որ վարժագետք և վարժուհիք զարդարեալք հանդերձ կողերով , կրկինք և կրկիր թնդացնելով թաղերէն գալով չոզենաւը կը մտնէին Նոյնպէս մանկամարդ կանայք , և չափահաս օրիորդներ խառն ընդ նորահաս երիտասարդաց , խօսելով բերկրանօք և ծիծաղազէմ շարժմունքներով , չոզենաւին մէջ կը մանէին :

Թողումք կրկին տեսակօք արբեալ ըլլալին , և Պէյքօզ երթալ և վերադառնալին , ճանապարհներուն մէջ հանդիպած երիտասարդներու և սրիկաներու անպատեհ խօսքերը և վատ հայեցումքին մեղքերը . թողումք Պէյքօզի դաշտավայրին մէջ , արք և կանայք , երիտա-

սարդք և կուսանք . օրիորդք և մանկունք խառն նրստել , ուտել և ըմպել և արբենալով չըջնին :

Թողումք օտար ազգաց և մեր ոմանք երիտասարդներու և սրիկաներու խմբովին օրիորդաց և պատանեկաց և մանկամարդից չուրջը պատենին և վատ հայեցումքով հայենին , և Քրիտոնէական սուրբ Արօնքին նախառնք ըլլալին , և բարոյաբանութեան զեղծմունք բերելու պատճառ և իւրաքանչիւրոց ցանկութեան աղտին և կրից փորթօքման տեղի տալին , զի եթէ ոչ հայ է քիչ մարդ ու է ցանկանալ , անքէն շնչաւ ընդ նոս է որտէ իւրօմ : Մր . Ե . 28 :

Արդեօք մէկը կրնայ երաշխաւորել որ երիտասարդաց մտքէն ցանկութեան մեղքեր չանցնելու վրայօք , ո՞վ կրնայ երաշխաւորել եթէ այդ հանդիպին մէջ սուրբ Աւետարանին դէմ մեղքեր չգործուելուն , և ասկէ ի զատ հապա նիւթական վնասները , ո՞ւր թողումք , զայն որ տարեգարծին օրը Բերայ պատահած հրդեհն տուաւ հանդէսին երթողներուն , որ չկրցան հասնիլ և հրդեհէն ազատել իրենց գոյքը . և հապա պանդուխդ դաւառացիք . որ իրենց ամսական և շաբաթական փաստակնին արբենալով չուայլիցին : Գժբաղդաբար ոմանք կղերներ ալ ատ հանդիպին մէջ գտնուելով անպատուութիւն քահանայական աստիճանին և դպրակազութիւն հասարակութեան , և ահա այս անյարմար շարժումներէն , ազգայնոցս թէ ողջամտաց և թէ Տէրութեան նախարարներուն սիրտը կարծեմ թէ բուսական ցաւ զգաց :

Ահա այս ցաւն ալ բժշկելու համար , տես զեղ և դարմանը Ծան . 41 թուանչամր : Եւ ապա 26 ըզ . պատիժը վերցնելու Հայոց վրայէն աշխատիր :

ՔՍԱՆ ՎԵՑԵՐՈՐԿ ՊԱՏԻԺ ԱԶԳԱՅԻՆ
ՁԻՔ ՎԱՐՁ ԱՐԴԱՐԻՆ ՇՈՒԱՅԼԵՆ ՎԱՍԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԻԶ.

Արդարեւ ազգային պատմութեանց մէջ եւ թէ ի ներկայս կը տեսնամք անհաւատարիմ եւ խարդախ պաշտօնէից վարձատրութիւնը աւելի ճոխ եւ փառաւոր . քան զհաւատարիմ եւ անխարդախին , տես Ծառ. 42 թուանըչանն , ահա արդարութիւն չեղած վարչութեան պտուղը : Ուստի արդարութիւն չգտնուած մարմինը անհատատ է եւ քայքայուած : Ուր որ երկպառակութիւն խռովութիւն , զրկողութիւն եւ անմիաբանութիւն տեսնաք . զիտցիք որ արդարութենէ հեռացած անիրաւութեան մէջ են . եւ որոց կործանոււմը մօտ է : եւ շատերն ալ կործանուէր են :

Ահաւասիկ Ասորոց , Քաղդէացոց , Մարաց , Հրէից , Հայոց եւ Վրաց եւ այլ թագաւորութիւնները , որովհետեւ արդար էր րէր և արդարութիւն սէրէ , ո՛ւր արդարութիւն , անդ սէր եւ միաբանութիւն , ապա թէ ոչ , կործանուին մեծ յոյժ . վասն զի հաւատարմի վայել է , անարդ և զուռ . ինչ իտրդութիւն քառ և պարէ և ծառ : Ապա ուրեմն յառաջ երթալիք չունին . եւ զուր ջանք . և անօգուտ վաստակ , ահա ասկէ մեծ պատիժ չըլլար որ եւ իցէ ազգին , որոյ վարչութեան մէջ արդարութիւն չունի . այս ցաւն ալ բժշկելու դարմանը տես 43 թուանչանը , եւ ձեռնարկէ 27 թղ . պատիժն ալ անհետացնելու աշխատի որ է :

ՔՍԱՆ ԵՅԹԵՆ ԵՐՈՐԿ ՊԱՏԻԺ ԱՆՀԱՏԻՆ
ՈՐ ՈՉ ՃԱՆԱԶԷ ԶԱՔ ԻՒՐՈՅ ԱՆՁԻՆ

ՊԱՏԻԺ ԻԷ.

Ասկէց 50 տարի յառաջ , ինչպէս որ տեսանք , Հայոց տան զաւակները իրենց ծնողաց եւ բարերարներուն հնազանդ ըլլալով օրհնութիւն եւ գովութիւն կը վայելէին , եւ ազգային ծէրերը յարգելով կը պատուէին , Եկեղեցւոյ օրինաց հպատակ եւ կախնածէին , եւ շնորհալի վարուց մէջ կը տեսնուէին . իսկ 50 տարիէն աստին այլակերպեցաւ , ալ ո՛չ ծնողաց պատիւ , ո՛չ ծերոց յարգանք , ո՛չ Եկեղեցւոյ հնազանդ եւ ոչ զչափ անձին ճանաչել , այլ եւ իւրաքանչիւր ոք ի պատիժ ինքեան , ուսան զնալ զհետ օտարին եւ կամաց իւրեանց , ինչպէս առաքեալը կըսէ այլ նախնիցոցանէն շէշ ոչ է բարէն . զէ երբեք և կաթն շէշ , զէ նոցա նախնիք լինէնէ . Գառ. Գ. 17: Թէեւ բարի եւ չափերնին ճանչցող զաւակներ ալ կան , զի արժարտ արդարոց ոչ հարցէ . բայց մեծագոյն մասամբ չափերնին կորանցուցած մտրտեալ կը շրջին , սրտացաւութիւն ծնողաց եւ բարերար ողջամտացն , եւ այս պատիժն բժշկելու դարմանը տես Ծառ. 44 թուանըչանը եւ դարմանէ . եւ ապա 28 թղ . պատիժը բժշկելու աշխատիր :

ՔՍԱՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ՑԱՒԱԼԻ
ՎՆԱՍԵԼ ԲԱՐԻՈՑ ԻՒՐՈՑ ԸՆԿԵՐԻ

ՊԱՏԻԺ ԻԸ.

Այ ասկէ ծանր պատիժ չկրնար ըլլալ ազդիմի երբոր մեծագոյն մասամբ իրարու բարի յաջողութեան վրայօք նախանձելով, թէ յայտնի եւ թէ գաղտնի վնասել ընկե- իին . տես վնասեալները 43 թուանշանը , է որ նիւթա- պէս , եւ է որ բարոյապէս , եւայն . թէեւ բարի յաջօ- ղութեան ընկերին փափագող եւ կամօցող ալ կան , բայց սակաւք են , ասոր յառաջն առնելու եւ բժշկելու դեղը տես Ծ՝Ն. 46 թուանշանը եւ աշխատիր ողջացունելու , եւ յետ այնորիկ մտիկ ըրէ քսան ինն թղ. պատիժը :

ՔՍԱՆ ԻՆՆ ԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ԶԱՐ ԳՈՐԾՈՑ
ԶԱՆՍԱԼ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԱՂՕԹԻՑ ՄԵՐՈՑ

ՊԱՏԻԺ ԻԹ.

Որչափ որ Աստուած յառաջագոյն հայոց ազգը կը սիրէր եւ կը խնամէր , եւ նորա խնդիրը կ'կատարէր , եւ հիմայ ալ անոր հակառակը կը տեսնամք , որ մինչեւ անգամ աղօթքնիս չի լսեր . ինչու որ մեր քով արդար- ըութիւն եւ ճշմարտութիւն , անկեղծ սէր եւ Աստուած- պաշտութիւն , գոնէ ըստ բաւականին անգամ չէ մնա- ցեր . վասն որոյ վիշաք նեղութեան դպին գտին զմեզ քանզի սուրբ գիրք կըսէ . Դո՞ր արբե՛տ որքո՞յն եւ այրո՞յն

Իրաւունս արբե՛տ անալի՛ն եւ իռնարհի՛ն . Սղ. 2Ը. 3: Լոյժ զկնճիոնն անիրաւութեան . քակեա զխարդախութիւնն վաճառաց քոց , եւ զափնայն ճարհակս անիրաւութեան պա- րտեա Եյ . ԾԸ. 6: Ողորմութիւնն եւ հաւատք ի քէն մի՛ պակասեցի . Առ. Գ. 3: Հասարտ ասանց քործոյ Բե- ւալ է Յկ. Բ. 26: Քննեցէք զանձինս ձեր կի՛թէ կայք ի նոյն հաւատս . Բ. Կըն. Ժ. 5: Մարդ փորձեցէ զանձն իւր եւ ապա կերիցէ ի հացէ անտի, Ա. Կըն. ԺԱ. 28:

Ահա վերոյիշեալ սուրբ գրքի հրամանները մեծա- գոյն մասամբ մերքով կատարուած չըլլալէն դատ , ամէն օր ալ Աստուծոյ առջեւ ըրածնուս աղօթքը մեղքի կը դառնայ . Աղօթ՛ Դո՞ր է Բեղ Դո՞րէն . Սղ. 108:

Ահաւասիկ Աստուծոյ կրսնք , եղէցէ կամ ի , ու Աստուծոյ կամաց հակառակ մեր կամքը յառաջ տանելու կաշխատինք . եւս Աստուծոյ կրսնք , Բեղ Բեղ զդո՞ր Բեր , որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց . եթէ մենք մեր ընկերոջ պարտքը կը թողունք նէ , ի՛նչու հա- մար խոռվութիւնը եւայն . չի վերնար , միանգամայն կը ստենք Աստուծոյ . վասն զի , ոչ Աստուծոյ կամաց կ'հնա- զանդինք , եւ ոչ ալ մե՛զի պարտք ունեցողին պարտքը կը չնորհնք . եւայն . վասնորոյ եւ Աստուած ալ չի լսեր մեր աղօթից թէ մեծամեծ հանդէսներով աղօթք ընեմք քանզի Աստուած նախ քան մեր հանդէսէն յառաջ , մեր սրտերը կը քննէ , եւ գիտէ մինչեւ անգամ մեր չգործած գործուելիք մեղքերը , զանգործս ի՛մ Կեփն ուր ի՛ն Սղ. 138. 15: Ուստի կըսէ Աստուած . զի եթէ ազաւիտեցէն ոչ լուսոյց նոցա . եթէ պահեցեն ոչ լուսոյց խնդրուածաց նոցա , ինչու համար չի լսեր , անա տես հետեւեալ խօսքերը թէ ի՛նչ կըսէ . զի Լաբէցին զիդո՞ւն Երբեանց ի՛քեւ զոյեղ Դե- րբեան . եւ հաւատք ոչ զօրացան խիբայ երկրի . ի

չարեաց ի չարիս ելին , եւ զիս ոչ ծանեան . . . զէ մեռնայն եզբայր իտէիւմ իտէ , և մեռնայն բարեկամ նենգութեամբ բնայ . . . ուսան լիզուք նոցա խօսել զստութիւնս , վասնորոյ դու մի կալ յաղօթս վասն ժողովրդեանդ եւ մի խնդրեր զողորմութիւն զի ոչ լսեմ քեզ երժ. ԺԿ. 4: Եղէկ. Ը. 18: Երժ. ԺԿ. 12: Թ. Գ. Է. 16: Սգժ. Ե. 10:

Ահա բաց թուանշան գլուխները եւ տես: Վասնորոյ ծանր պատահաններ մեր վրայէն չեն պակասիր եւ մեր աղօթքն ալ չի լսուիր , պատճառ մեր վատթար վարքերնս է: ճանապարհդ + և բռնդ + և եղ արբին շայր մօռնայն երժ. Գ. 18: Զի ճանապարհք տեսուն ուղիղք են , զի արդարք գնացեն ի նոսա . եւ ամբարիշտք տրկարացին , ի նոսա , Ոգ. ԺԿ. 10:

Իրաւի Աստուած սիրած ժողովրդեան մեղքին համար կուտայ նեղութիւն , զի չբռնէր րէր , Երբեք և րառնէ զմեռնայն որդի չբռնէր . Եբր. ԺԲ. 6: Որ մենք զգատացեալ ուղիղ ճամբուն մէջ դամք , եթէ չզղջամք եւ չսպաշխարեմք չպիտի թողուի մեղ , եւ եթէ սպաշխարենք , Աստուած ալ պիտի դադրեցունէ մեր վրայէն վիշտը , ինչպէս որ կըսէ երժ. ԺԸ. 7. « եթէ վախճանս ճիտեցայց ազգի եւ թագաւորութեան բառնալ զնոսա , » « . . . եւ դարձցի ազգն այն ի չարեաց իւրեանց , զըղ : » « ջազայց եւ ես ի վերայ չարեացն զոր խորհեցայ առնել » « նոցա » :

Հիմայ լսեցիր զաւակս Աստուծոյ խօսքերը , այո՛ , ուրեմն խելքդ գլուխդ բեր , աշխարհի բազմամարդ մեղաւորներու վատ ճամբան չերթաս , թէոր անոնք շատուոր ալ ըլլան , դարձեալ Աստուծոյ չեն հաճելի , այլ եւ իբրեւ կաթիլ մի դուլ են Աստուծոյ առջեւ . ինչպէս որ կըսէ , Եայ. Խ. 15: Մեղաւորաց բազմութիւնը դովայի

կաթիլ մի ջուրի չափ են Աստուծոյ մօտ . որ կորուստ կերթան : Ըստ այնմ թէ քաղած էն խնցեայտ և սակաւ էն ընարեայտ եւ արմատք արդարոց ոչ հատցի , բայց ամէն մէկ արդար ինքզինքը կրնայ աղատել իրեն արդարութեամբ , անզեղ մեղաւորին օգուտ մի չունի , ինչպէս որ Նոյ Նահապետ ջրհեղեղին ժամանակի անզեղ մեղաւորներուն , Ղովա . Աբրահամ . Սողոմոնոց օգուտ մի չկրցան ընել ինչպէս որ կըսէ Եղէ. ԺԿ. 14: Նոյ. ՅԲ. և Գառնէլ . և նոտ արդարութեամբ իւրեանց ապրեցեն առ րէր , ուստերք եւ զստերք նոցա ոչ ապրեցին , եւ երկիրն եղիցի ի սատակունս :

Ասոր պէս ալ Գաւիթ մարգարէն կըսէ . Եզբայր ոչ էրէկ և ոչ էրէկ շարք Սգժ. ԽԸ. 8: Ուրեմն Աստուած մեր արտաքին քաղցր եղանակ երգերուն , եւ ծանրագին զգեստներուն եւ արարողութիւններուն չի հաճիր , որքան որ մեր սրտերու մաքրութեան եւ սրբութեան կը բաղձայ : Ա. ԹԳ. ԺԶ. 7: Ահա ասոր դարմանն ալ տես Ծան. 47 թուանշանը , եւ դարմանէ . յուսկ յետոյ աշխատիր 30 րդ . պատիժը բժշկելու , որ է հետեւեալն :

ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՐՈՐԴ ՊԱՏԻԺ ԱԶԳՈՒԹԵԱՆ
ԽԱՌԵՆՈՐԴԻ ԶԱՒԱԿԱՅ ԱՆԿԱՄԲ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏԻԺ Լ.

Ինչ վարչութիւն ըլլայնէ ըլլայ կրբոր իրեն իրաւասութեան ներքեւ գտնուող հողերու եւ մարմնաւոր ժողովոյ անդամներուն մէջ ոմանք իտանայրդ շահաւորներ

և Խորհրդի անդամակիցներ ունենայ , ալ այնուհետև անկարելի կլինի վարչութեան գործելը , և անստակը խրատել , բարեկարգութիւնը հաստատել :

Ինչպէս որ տեսանք եւ կը տեսնենք մինչ ցարդ մեր Պատրիարքարանի եւ դուրսի Առաջնորդարաններուն մէջ , և որոց ազադաւ ողջոյն ազգայնոցս հասած վնասները , տես ահաւասիկ 48 թուանշանը և Հայկի գործոց գրքին մէջ , որ տպեալ է 1864 ի Պոլիս : Եւ ահա այս պատիժն ալ Հայոց սերունդէն հեռացունելու համար պէտք է , Ծած. 49 թուանշանը շօշափել և անկէջ դեղ և դամանը առնել և բժշկել : Ապա թէ ոչ յոյժ ցաւալի է հայոց կացութեան վիճակը . որոնք որ մինչ ցարդ անուղղայ գնացին , չարին խարուեցան և Աստուծոյ խորհուրդը չճանչեցին . Ինչպէս որ կըսէ . Իմ. Բ. 21. և ոչ ծանեան զԽորհուրդս Աստուծոյ , և ոչ վարչոց արեւելան որքովեան . բայ սա գլուխը լման կարդա :

Վասն որոյ 30 տեսակ և աւելի եւս թշուառ ցաւօք կը տառասպի և կը նեղուի Հայոց տունը տեսակ մի թըշուառ շահախնդրի կերտք և քննահասան ոմանց մարդոց ձեռքին տակ :

Որ պապիսի մարդոց ձեռքով կործանեցաւ Հայոց պայծառ տէրութեան դահն , որ հիմայ ալ ոմանք մարդիկ , Հայոց յառաջ չերթալու և տէրութիւն չհաստատուելու պատճառ , Քրիստոնէութեան կրօնք և կղերնեւրն եղած են և կը լինին կըսեն եղեր :

Որ ատիկայ շատ սխալ կարծիք է , 36 միլիօն ժողովուրդէն հիմայ 4 միլիօն կըսեն , արդ 32 միլիօն ժողովուրդը ո՞ւր գնաց . ոչ տեղ մի ալ չգնաց , այլ և ո՞ւր են , դարձեալ հոն են , այսինքն Հայաստանի մէջ , բայց կրօնքին փոխելով , ազգութիւննին և անունին ալ փոխ-

ուեցաւ : Եւ են այժմ արհեստիւ երկրագործ և խաչնարած , կրօնքնին Մահմետական , եւայլն . բնակած դիւզերուն մէջ յայտի կերելի Հայոց խանդարուած Եկեղեցիք Վանօրայք , Գերեզմանատուն և արձանք : Անոնք որ կրօնքնին չեն փոխած , նոյն երկրին մէջ Հայ անունով կապրին մինչև ցայսօր :

Ուրեմն կրօնքը չէ պատճառ , չյառաջանալուն ազգին Հայոց , այլ և քննահասան , վատուելի և շահախնդրի կերտք մարդոց վարչի և բարւոյն է պատճառ :

Ահա տես միեւնոյն ժամանակի և երկրի մէջ չորս թաղաւոր կը նստին , Վան . Կարս , Անի և Գուլիս չինից մէջ և հակառակ իրարու :

Մտիլը Հայոց պատմութեան մէջ լաւ մի պիտի գիտնաս , կրօնքն և կղերն են պատճառ կորստեան հարբստութեան Հայոց . և թէ վերոյիշեալ աղտակիրներուն նման ոմանք խառնուրդ շահախնդ հայե՞րն :

Ուրեմն կեցցէ կրօնն և կղերն . որ մինչ ցարդ հայ ազգութիւնը անկորուստ պահելէն ետքը , իրեն քահանայապետութեան թագ և Գաւազան և Աթոռը հաստատուն պահէր . և կը պահէ և պիտի պահէ ալ չնորհիւ օծութեան սուրբ հողւոյն , դի կնքեալ է թէ Դրոսնէ Դժոխոց զեւ մի յաղեւորեցեն Մ. Ժ. 18 :

Եւ եթէ հակառակող դէմ դնող մի ալ կրօնի եւ կղերականութեան առջև ելնելու ըլլայ , զանի ալ պիտի խորտակէ . և ա՞նչն որ ընդ հարցի ընդ վե՞ս ընդ այս Խորհուրդն . և յորոյ վերս աչիցի հովուեացի զեւ . Գ. Ի. 18 :

Ուրեմն բսնք մի երկնից (Հայկազեան ճշմարիտ որդիք) հօր փորելի չի հաճեցաւ հայր յեր Կալ յեր զարտայանելն . Գ. Ի. 32 : Քանզի ազգ և աղանդք եկեացեն , և գնացնեն , և մայրք Վերանստու խոնարհացին և ան-

հետ լիցին , իսկ դու տունդ Հայկայ մի երկնչիր , զի դու ի կրօնս Քրիստոնէութեան . և կրօնն ի քեզ ընակեալ մնասցես յաւիտեան , զի հիմունք կրօնիդ և ազգութեանդ ի Քրիստոս Յիսուս եղեալ կայ , և առատացեալ պողարերեսցէ , և պտուղն կացցէ յաւիտեան ; և տերեւ ողջխոտի կղերականութեանդ մի՛ թափեսցի , և շքեքնաբարձեալ ողջամտութեամբ յազնայնէ՛ն ի քեզ , քանզի ի ժամուհատուր և տաս , և տացես զՔրիստոնէութեան քաղցրաճաշակ պտուղն , և Աստուածապաշտութեան անուշահամ արգասիքը : Ուրեմն զօրացիր և քաջ լիբ , զի որք զանց առնեն զկրօնից և զազգասիրութենէ հայկական տանն , նոքա չեն հարազատ սերունք և զաւակք Հայկայ և Արամայ , այլ և օտար եկամուտք և խառնուրդք , որդիք Աբարայ և ոչ Սարայէ : այսինքն միայն մկրտութեամբ սուրբ աւագանի ի հաւատս Քրիստոսի միացեալ ընդ հայս , անուամբ և եթ հայացեալ են . տես ահաւասիկ Յակոբայ աստուծաբանի Մեկ . Նրկ . երես 740 . 9³⁸ : Եւ Զամչեան Հայոց պատմ . Ա . հատոր 350 . 416 : Խոր . Զ . Ա : Այս հայացեալներէն . որոնք որ Քրիստոսի հաւատոցն մէջ հաստատ մնալով աւետարանական հրամանները պինդ պահեցին , գեր քան հարազատ զորդիան Հայկայ և Արամայ փայլեցան աշխարհի , զոր օրինակ , Տըրդատ արքայն Հայկայ և Գրիգոր Անակեան . Լուսաւորիչն տանն Հայոց թէպէտ և ինքեանք ի տանէ Արշակունեացն էին : Նոքա իսկ որք ի հաւատոցն թուլացան միանգամայն ի կորուստ գնացին , որպէս Վասակ Սիւնի Վեստ , Մէրուժան եւայն եւայն :

Եւ հիմայ չորս միլիօն մնացած հայերուն մէջն ալ Ագարի որդիք թուլացեալ ի հաւատս Քրիստոսի գտնուելով և հարազատ Հայկայ զաւակներէն ալ մտորցնելով ,

ապօրինաւորութեան մէջ կը քալեցունեն , վասն որոց 30 տեսակ թերեւս աւելի ցարոց և պատժոց ենթակայ ըրեր են ազգին մեծագոյն մասը , և սակաւք են որք գտանին անարատ , արհարտ արարոց ոչ հարցէ Առկ . ԺԱ . 3 . բայց իշխանի առն ընդանի՛ն նոր Մ . Ժ . 36 :

Վասն որոց ոչ կամիմ միսթարիլ . քանզի մեծագոյն մասամբ որդիք Հայկայ չեն ի հաւատարմութեան . ըստ մարդկութեան և ըստ կրօնի , և ըստ հաւատոց , որ յԱստուած , ուստի յոտից մինչեւ ցլլուխ չիք ի նմա առողջութիւն զի ծանեան զԱստուած եւ ոչ իբրու զԱստուած փառաւորեցին , Հճ . Ա . 6 . եւ մարդ ծնան յաշխարհի եւ ոչ մարդկութեամբ գործեցին արդարութիւն և խօսեցան զճշմարտութիւն , ուստի կամովին անկան ընդ վշտօք եւ տառապանօք չարաչար նեղութեանց , եւ բազմատեսակ ցաւօք եւ պատժօք , որպէս եւ տեսիք յոյժ համառօտակի ի մէջ զըբոյկիս եւ եթ միայն 30 ցաւոց տեսակն , և որոց զարմանն ունիք տեսանել ի վերջն :

Իսկ հիմայ տեսնենք ատ մկրտութեամբ սուրբ աւագանի հայացեալ ժողովուրդը , ո՞ր ազգէ և ո՞ր ցեղէ եկած զաւակացն հետ միացած են :

ւորութիւնը . որոյ առաջին թագաւորն էր . Աշոտ Ա .
և վերջինն Գաղիկ :

Լման 160 ամ տեւեց ատ տէրութիւնը , և վերջացաւ .

Յ. Քրիստոսի ծնունդէն 553 յառաջ Հայկազանց
ցեղէն 9 ըդ թագաւորը . Տիգրան Ա . երբոր Մարաց թա-
գաւոր Աժդակը սպանեց . տասը հազար զերի , և
Աժդահակին բոլոր ընտանիքները , բերաւ Հայաստան
Արարատայ գաւառին մէջ գրաւ , և ըսուեցան վի-
շապազունք , տես ԶԿ. Հ. Ա . երես 110 : Ահա ստոնք
ալ անունով Հայացան :

Ա. Քրիստոսի ծնունդէն 149 տարի յառաջ Ար-
շակունեաց ցեղը , Աբրահամու և նորա քսուուր կնօջմէ
յառաջ եկած է այսպէս , Աբրահամ , և նորա որդին
Յեկսան , Յեկսանայ որդին Մարայ , Մարայի որդին Թէ-
ման , Թէմանայ որդին Դագան , Դագանայ որդին հռա-
զուել . որ է Աբրահամէն հինգ ճիւղ , որոց ըսուեցաւ ,
Պարթեւք , իրենց անձնեայ և քաջ ըլլալուն համար :

Երբոր Պուխարայի մօտ բահլ (պալիս) քաղաքը տոխ
ըսուեցան Պահլաւունիք . եւ երբոր Ա . Արշակ մեծ զօ-
րացաւ , եւ անկէց ետքը Արտաշէս եւ Արշակ Բ . բոլոր
Պարսից իշխելէն ետքը իրեն հղբայր Վաղարշակը կար-
գեց Հայաստանի տիրօղ թագաւոր , եւ դրաւ ակտոր
ի Մծբին ճեպէն ուստի ըսուեցաւ Արշակունեաց տէրու-
թիւն , եւ թագաւորութիւն , եւ մէջէն որոնք որ քրիս-
տոնէութեան հաւատքին մէջ հաւատարիմ գտնուեցան ,
Հայոց հաւատարիմ հարազատ զաւակներուն հետ հաւա-
սարեցան , ինչպէս Աբգար 7 երորդ , եւ Տրդատ 17 ըդ .

ՕՏԱՐ ԱԶԳԵՐԷՆ ԵԿՈՂ ՀԱՅ ԶԱՒԱԿՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ
ԽԱՌՆՈՒԱԾ ՀԱՅ ԱՆՈՒՆԸ ՎՐԱՆԻՆ ԱՌՆԵԼՈՎ,
ՀԱՅԱՑԵԱԼՆԵՐԸ ՀԵՏԵՒԵԱԼՔՆ ԵՆ

1. Քրիստոսի ծնունդէն 705 տարի յառաջ . Ա-
տրուոց Սինեքեդիմ թագաւորի որդիքը , Ադրիմէլէք և
Սանասար , իրենց հայրը Նինուէ , ճոռու . արքունի
պալատին մէջ սպաննելով կը փախչին կողքանՀայաստան
Հայկազանց Պարոյր Հայոց թագաւորին քով , և կը բնա-
կին Սասուն գաւառին մէջ , և ասոնցմէ յառաջ կողքան
Արծրունիք , Քնունիք , Հաւունիք և Սասունիք , ցեղ և
նախարարութիւնները , ստեղծման աշխարհի 3295
թուականին :

2. Քրիստոսի ծնունդէն 600 տարի յառաջ , Նա-
բուզոթնոսոր արքայն , և մեր Հայկակ Բ . Հայոց թա-
գաւորը , երբոր գնացին Երուսաղէմ քաղաքը և երկի-
րը աւին , Նաբուզոթնոսորայ բռնած զերկներու մէջէն
Շամբաթ անուն Հրէից իշխանը իրեն ընտանիքներովը
մեր Հայկակ թագաւորը ուղեց Նաբուզոթնոսորէն . ա-
ռաւ և բերաւ Հայաստան , և ասոր ցեղը շատնալով
Հայ անունը վրանին առնելով , Վաղարշակ թագաւորին
օրով , Բագրատունի անունով նախարարարութիւնը հաս-
տատուեցաւ , և Քրիստոսի 857 թուականին , ասոնցմէ
յառաջ եկաւ Բագրատունեաց անունով Հայոց թագա-

Արշակունեաց , Հայոց թագաւորները , եւ Անակ որ Սու-
րէնեան Պահլաւ կըսուէր , նորա որդին Գրիգոր Հայոց
Լուսաւորիչ , եւ քեռ որդին Յակոբ Մծբնայ Ասորւոց
Լուսաւորիչ եւ հայրապետ ; տես. Յակոբ Աստուածաբա-
նի Նրկ. Մեկն. երես 968: Խորն. 2. Ա:

5. Քրիստոսի ծնունդէն 94 տարի վերջը , Արշա-
կունեաց Հայաստանի վերայ իշխող թագաւորներէն 11
երորդ թագաւորը , որն որ Սանատրուկի որդի Արտա-
շէսն էր , երբոր ասոր կնութեան համար , Ալանաց թա-
գաւորի զուտոր Սաթենիկը կին բերին , Ալանաց երկրէն
շատ մարդիկ եկան Սաթենիկին հետ , եւ ահա այս եկա-
մուտներէն Արտաշէս հաստատեց Առաւելոյեան նախարա-
րութիւնը , եւ ասոնցմէ էին , Սուքիասանք , որք նահա-
տակուեցան վասն Քրիստոսի հաւատոյն նոյնպէս , Հոլբ-
սիմեանք եւ Ոսկեսնք ի Հռոմէն եկած եւ նահատակուե-
ցան. տես. Խոր. Բ. երես 55 2մչ. Ա. հտր. 296 եւ 342:

6. Քրիստոսի թուականին 120 տարի , Ամատու-
նիք ըսուած ցեղը , որ Հրէից քաջ Սամիսոնի ազգական-
նութենէն ըլլալով , որ ատենօք Արշակ Պարթեւ իրեն
երկիրը տարածէր , հանգիստ կըսուէին :

Եւ ահա ասոնք ալ Հայաստան գալով , Արտաշէս
թագաւոր ընդունեց զիրենք եւ բնակութեան տեղ տուաւ
եւ ասոնցմէ հաստատեց Ամատունիք նախարարութիւնը
որ Մարաց լեզուով Ամատունիք եկամուտք ըսել է : Տես
Բ. երես 54: Չամչեան Պատմ. Հատոր Ա. երես 350:

7. Թուականին փրկչին 283. ձենաց Արբոկ անուն
թագաւորը ունէր զայակորդիս , մէկին անունը Բզդոխ

եւ միւսին Մամգոն , Բզդոխ չարութիւն ընելով Մամգո-
նին , մասնեց զանիկայ թագաւորին , եւ համոզեց թա-
գաւորին սիրտը , որ սպաննէ Մամգոնը , ուստի Մամգոն
փախչելով եկաւ Հայոց Տրդատ Արշակունի թագաւորին
քով , երբոր Տարօնի նահապետ Սլունկ իշխան անհա-
զանդ գտնուեցաւ Տրդատին , հրաման ըրաւ Տրդատ , ով
ոք Սլունկը ողջ բռնելով իրեն բերէ , անոր կը խոստա-
նայ Տարօնի երկրէն զիւղ ագարակ եւ այլն տալ , երբոր
լսեց Մամգոն այս օգտաբեր լուրը , իոկոյն գնաց Տարօնի
երկիրը , որ է Մարշ. հոն տեղ ոչ թէ քաջութեամբ , այլ
եւ խաբէութեամբ , ոչ թէ մինակ Սլունկ իշխանը , այլ
եւ անոր Մատաղ մանկունքները եւ արու սերունդը
միանգամ սուրէ անցուց եւ վերջ տուաւ , եւ փոխարէն
ատ վատ գործադրութեան Մամգոնի , Տրդատ տուաւ
անոր Տարօնայ երկիրը և նստաւ հոն տեղ :

Եւ ահա այս ձենացի Մամգոնի ցեղէն հաստատուե-
ցաւ Մամիկոնեան նախարութիւնը , որ մինչեւ ցայսօր
Մշոյ երկրին մէջ Գիւրտեր կան , որ կըսեն Քրթաց լեզ-
ուով աճալիքի Մարշ. է , այսինքն մենք Մամգոնի
ցեղէ ենք :

8. Թուական փրկչին 285. Կարինեան Պահլաու-
նի սերունդէն Կամար անուն մէկը , պատերազմի մէջ
գլխուն սկաւառակին մէկ մասը հարուածով մի կերթայ-
վերջէն բժշկուելով գլխուն մէկ մասը կիսատ մնալուն
համար , իրեն ըսուեցաւ Քամար այսինքն պակաս գլուխ
որ ասոր ցեղին ալ Կամարական նախարարութիւն ըս-
ուեցաւ : Տես Չամչեան Պատմ. Ա. Հտ. երես 416

9. Գանք Ռուբինեանց վրայօր խօսինք , Գաղիկ

սպաննուելէն ետքը , իրեն ազգականներէն Ռուբէն անուն քաջ մարդը Նիլիկոյ Տարոս լեռներու մէջէն իրեն իշխանութեան գորութիւնը դուրս տուաւ , Ա. Բարսեղ կաթողիկոսին օրով , որ փրկչի թուական էր , 1080 : Որ տասը իշխան իրարու ետեւ յաջորդեցին , մինչեւ 1198 Թուականի փրկչին . Լեւոն Բ. թագ դրաւ գլուխը և թագաւորեց . և իրեն ետեւ՝ յաջորդեց Զապէլ թագուհին , Փիլիպպոս , Հիթուս Ա. եւայլն . մինչեւ Լեւոն Զ. Լուսինեան վերջին թագաւորն , լման 16 թագաւորք յաջորդեցին իրարու ետեւ 293 տարուան միջոցին , որ Ռուբինեանց տէրութիւն ըսուեցաւ :

Եւ անա ասոնց մէջ աւելի խառնուրդ և եկամուտ կը տեսնուի , որ հայրը Լառի և մայրը Հայ անունով Հայ : Մայրը Լառի , և հայրը Հայ անունով Հայ : Տես Զմէ. Գ. Հտ. երես 348 և 356 : Եւ մանաւանդ Յակոբ Ասուածաբան Նրկ. Մեկն. երես 740 և 44 : Լաւ կը բացատրէ Բագրատունեաց թագաւորներուն վրայօք և կըսէ այսպէս

« Ի ժամանակս Վասիլ և Կոստանդեայ կայսերացն Յունաց . ի Վան քաղաքի թագաւորք էին Հայոց , Սենեքերիմ , Գորգէն , և Աշոտ . ի մկրտութեան Աշոտայ անունն Խաչակ կոչեցաւ , Գորգենոյն Խաչիկ . և Սենեքերիմին Օհաննէս : Արդ սոքա ոչ էին ազգաւ Արշակունիք այլ ի քանանու սերեալք ի Նաբբովթայ ծննդոցն , յորդոց առաջնոյ Սենեքերիմայ Բարեւալցոց թագաւորի . . . է անց ի բրիտանեայս և ի հայացեալ յիտորդսն յիսահակ : և ի Գորգէն . և ի Խաչիկ , որք կոչեցան Սենէտեքիտէս : Նոյնպէս Անուոյ քաղաքի թագաւորներուն Բագրատունեաց , և Նիլիկեցոցն Ռուբինեայ :

Պատմութեան մէջ Հայկայ արդար սերունդը յորդոց յորդիս մինչեւ Անուշաւան կը տեսնամք . Ահաւասիկ ,

Նոյ Նահապետ , Յարէթ , Գամէր , Թորղոմ , Հայկ , Արմինակ , Արմայիս , Ամասիայ , Գեղամ , Հարմայ , Արամ Արայ գեղեցիկ , Կարդոս Անուշաւան : Ահա Նոյէն 14 և Հայկէն 10 ճիւղ կընէ մինչեւ Անուշաւան : Եւ սորա աւրու զաւակ չըլլալուն համար . Հայկայ ցեղապետութեան , Պարէտ անուն նահապետը նստաւ իշխանութեան գահը , այսպէս 32 նահապետ իրարու ետեւ յաջորդեցին և հակայորդոյ Պարոյր նահապետէն սկսաւ թագաւոր անունով 17 թագաւորք իրարու ետեւ յաջորդել մինչեւ Վահէ վերջին թագաւորը , որն որ Աստուծոյ թոյլատուութեամբ . Աղէքսանդր Մակեդոնացին վերջացուց Հայկազանց թագաւորութիւնը , որ Հայկէն մինչեւ Վահէ , 2200 տարիի չափ ժամանակ տեսց : Եւ անկէց մինչեւ աս օրս ալ 2200 տարիէն աւելի ժամանակ մի ալ անյած է , և Հայաստան և թէ Հայկայ բուն արդար սերունդը օտարներու ձեռքին ներքեւ մնալով ճիշդ Հայկայ զաւակը ճանչել և գտնալը շատ դժուարին է բայց իմաստունի խօսքին նայելով կերպով մի կարելի կըլլայ , ըստ որում որքէ հարազատ շնորհաւորեալ հոգն յնչեալ Բերէ . կըսէ : Ուրեմն ճշմարիտ Հայկայ վարքով և բարքով և գործով գրասուածք , իսկ Հայկայ արդար սերունդէն ըլլալը ինքզինքը կը յայտնէ , հայկայ վարքը և բարքը և գործը , տես Խորենացոց ևւ այլ պատմիչներու պատմութեան մէջ , և հոս տեղն ալ համառօտ կը ցուցընենք : Ահա :

Ա. իրեն մանաւոր անձին շահուն համար չխոնարհեցաւ Բէլին հարստութեան և բարբարոտութեան երկըրպագութիւն ընելու .

Բ. իրեն անձը վտանդի դրաւ իրեն զաւակներուն և ծառաներուն ազատութեան համար պատերազմեցաւ .

Գ. Հաստատուն անվիճեր սիրտ աւնեցաւ , երբէք ինչ որ ուխտո՛ց , ուխտին վերայ հաստատուն մնաց , ուխտագրութ չեղաւ :

Դ. Արդասարութիւնը իրեն ամէն գործերուն հիմն բռնած էր , եւ ամէն գործերը անով կը գործէր :

Ե. Աստուածապաշտ էր վասնորոյ լաւ սեպեց Աստուածապաշտութեամբ իրեն հաւուն երկիրը դառնալ քան թէ Բէլի երկրին մէջ անաստուած մնալ ճոխ իշխանութեամբ :

Ահա եթէ այս հինգ տեսակ ձիրքերով անձ մի կըրցար գտնալ , ահա իսկ անիկայ է , արդար հայկայ սերունդէն մնացած հայու ճշմարիտ զաւակը , ապա թէ ոչ ի հաւատոց թուլացեալ խառնուրդ է :

Բայց կրնայ ըլլալ , եկամուտներէն ալ այս ձիրքերէն ունենալ սուրբ հաւատոյ միջոցաւ , որ ի Քրիստոս ինչպէս որ տեսնք , Արչակունեացմէ՛ Արգար և Տրդատ , Սուքիասանք , Վարդանանք , Հոխրսիմիանք , Գրիգոր Լուսաւորիչ , մեծն Ներսէս , Սահակ եւ այլ Արքազան հայրապետները , և այլ իշխաններ , որոնք որ օտար սերունդէ էին և ոչ հայկայ . իսկ սակայն քրիստոնէութեան հաւատով և կատարեալ մարդկութեան մէջ հաստատուն մնալով , յաղթեցին ամէն դժուարութեանց և գերազանցեցին քան զթուլացեալ ի հաւատոցն ոմանք հայկազինսն զայնուսիկ , որք խաբեցան յանուղղայ գնացս իւրեանց . և խաբին մինչև ցայսօր :

Արդ գրքուկի սկիզբէն մինչև ցայս վայր տեսաք հայ ազգիս մածագոյն մասին վերայ եղած թշուառու-

թիւնները . որ մենք պատիժ անուն տալով յայտնեցինք :

Ահա հերիք է որ ընթերցող ազգայինք , գիտնան որ մինչ ցայս վայր գրուածները ճշմարտութիւն մի ըլլալ :

Վասն զի մինչ ցարդ ազգայինք չկրցան միութիւն մի և ներքին հարստութիւն մի ձեռք բերիլ : Իրաւի շատ մի հարուստ և գործունեայ և գիտնական անձինքներ հայազգիս մէջ եղան , բայց մասնաւոր էին . և ոչ ազգային շահուն . ուստի չկրցան որ և իցէ ազգային ներքին միութեան և հարստութեան հիմն դնել և որոյ վերայ իրենց որդիք և թոռունք ապագային մէջ շէնք մի շինելու կարօղ ըլլային , առ ալ չըլլալէն ի դատ , հրէկց չափ ալ միութիւն և ներքին հարստութիւն մի չունեցաւ : Ուստի հիմակու հիմայ ազգայնոցս ունեցածներն են , բազմատեսակ թշուառութիւն , որոց մենք մինակ երեսուն տեսակը յայտնեցինք ողբալով ցաւ ի սիրտ , դուցէ տեսնելով և լսելով ապագայ հայ սերնդոց և զգուշացին անուղղայ գնացից և վարուց , և որով ազատեացին ի ներկայ և յապագայ թշուառութեանցն և պատժոցն . զի այսուհետև ազգային անցեալ վրասնենիրու առիթները յիշելով , որք էին , անձնական շահախընդրութիւն , կիրք , ետութիւն և ինքնահաւանութիւն , մէկզի ձգելով , յիշենք անցեալ հայկայ խոնարհութիւնը , և այլ յատկութիւնները և ներկային մէջ միանամք սուրբ սրտով , որ ապագային մէջ շահ և օգուտը վայելեմք :

Ձի արտաբոյ միութեան չիք հարստութիւն : Ըստ այնմ թէ ուր էցեն երկու և երեք ժողովեալ յանսն ի՞նչ ոնք ե՛՛ և ե՛ս ի՞նչ շացա :

ջերնին, տառը տարւոյ ժամանակ, երբէնս գործեցինք
և երբէնս դադրեցանք եւայլն. ինչպէս հետեւեալ պատ-
պարիազքի նախակէն ալ կը յայտնուի մեր ըսածները :

Գերապատիւ Սիբելի .

Գրութիւնք առինք . զի ժողովուրդն , շտրհակալ է
զձէնջ և մանաւանդ զպլոյցներ հաստատելու և անչաճա-
սէր աշխատութենէդ , զի սրով բերկրեցոյց զմեզ և ըզ
կրկին ժողովս , և զլրութիւն ազգիս :

Իսկ Մշոյ վանահարց եւայլն . խոչնդոտն լինել բա-
րեկարգ ընթացից ձերոյ ոչ սակաւ արտմեցոյց զմեզ ,
անձնապահ լիւր առ ժամանակ ինչ ի Մուշ երթեկեկեց
մինչև գրեցուք առ գերապատիւ Արքեպիսկոպոսն Կար-
նոյ և Մշոյ :

Արդարեւ բազում վշտաց և նեղութեանց տանիք .
իսկ վարձք և հատուցումն անբաւ են յԱստուծոյ և յԱզ-
գային կառավարութենէ , և վարժարանի համար զնաճդ
գրեանց գրամն Մեծ . Արապեան Գէորգ Աղային շրկէք .

1854 զեկ. 31

ՅԱԿՈՅ ԱՐԲ ԵՊԻՍ .
Պ . Կ . ՊՕԼՍՈՅ

Վերջապէս որ և իցէ մեծագոյն մասամբ կղերնե-
րէն հալածուելով 1858 ին եկի Պոլիս և Ամենապատիւ
Գէորգ սրբազան պատրիարք Սամաթիոյ Նոր-Թաղ Գլխա-
ղիւր սուրբ Յակովբ եկեղեցին քարոզիչ կարգեց . ուր որ
ուխտատելի մի եղաւ . հոն ամենայն ազգաց , և ժողո-
վրդեան բազմութեան մեզ հետ ունեցած համակրու-
թիւնը և ջերմ սէրը , յարուցին մեր վերայ Պօլսոյ ոմանք

ՀԻՄՈՅ ԿԱՐԳՆ ԵԿԱԻ ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՆՑ
ԹՈՒԱՆՇԱՆՆԵՐՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ ՏԱԼ
ԱՀԱՒԱՍԻԿ ՏԵՍ ՍՏՈՐԵԻ

3. — Ուր որ ըսինք , առաջ հոգի ձեզ արեւ-լեւան ոգ-
ով շէրար կը հաւածեն և կը շրջադարձեն . եւայլն երես 25 :
Արդարեւ ճիշդ է բանն , միթէ Աղթամարու երանաշնորհ
Խաչատուր կաթուղիկոսը քիչ զրպարտեցին և քիչ հա-
լածեցին , նոյնպէս Թէքիրտաղու Թաղէոս , Սերաստիոյ
Կարապետ գեր . եպիսկոպոսները , Վանայ Պօղոս բարե-
ջան վարդապետը , եւայլն եւայլն : Լրագրաց թերթերուն
մէջ պիտի տեսնաք , եթէ խուզարկելու ըլլաք , հալած-
ուած և զրպարտուածներու ստուար թիւն :

Կարծես թէ ոմանց բնութիւն իսկ եղած է , ընկերը
և զրպարտեալը հալածել , հակառակ սուրբ գրքին , որ
կըսէ , « իբե՛ցե՛ս զընկերն Խ Իբե՛ս զանն Խ » :

Արդի ժամանակիս հալածւողներէն մին ալ մնք
եղանք , ինչպէս որ հետեւեալ տեղեկագրութենէն պիտի
իմացուի :

Հալածումն առջին : Երբոր ուղեցինք 1844 ին
Քիւրախլատանի ժողովրդոց մէջ ընթերցմունք և գրագ-
րութիւնք , կարգ և կանոնք և կրթութիւնք մտցնելու .
իսկոյն նոյն տեղւոյն կղերականներէն շատ վնասներ կրե-
ցի և հալածուեցայ , մինչև որ ըստ կարելոյն սակաւ
ինչ նախակրթարաններ , մանկավարժներ մտցուցինք մէ-

կղերները թշնամի , և ժողովրդոցմէ մնդ եկած կամաւոր նուէրք և պարգեւքն ալ , մեր վերայ անհաշտ թշնամի կարգեց ամանք շահաւէր աշխարհականները , երբոր ա- նոնց յուսացած մեղնէ նիւթապէս շահ մի չտեսան , վասնորոյ մեր վերայ շատ մի անուանարկութեան թերթեր և տետրակներ գրեցին և տպելով հրատարակեցին , տա- կաւին Պօլսէն չեկած , մեզմէ յառաջ նախատելի տես- բանները և թերթերը դուրս ելան և գնացին :

Եւ իբրեւ 1861 ին մեկնեցայ Պօլսէն գնացի Բալու և Քիւրտիստան , մեզնէ դադարնի Բ. դուռնէն Կառւց անապատ աքսորուելու հրովարտակ մի հանելով կը զրկեն Կարնոյ կուսակալին , և մենք ալ նոյն միջոցին Պօլսա կուգամք 1863 ին :

Այս եղելութիւնը լսելով բողոքեցի Աղգային Վարչութեան , երբոր քննութիւնը երկարեցաւ Բ. դուռը կազմեց աղգայնացմէ մասնաժողով մը որոյ նախագահն էր արզի բարձրաշնորհ Տ. Տ. Գէորգ Գ. սրբաշնաչոյն կաթուղիկոսն ամենայն Հայոց :

Ուստի նոյն ժողովոյ մէջ ամեն բան պարզուեցաւ , արդարութեամբ ճշմարտութիւնն ճառագայթեց ողորմու- թիւն և խաղաղութիւն զիրար համբուրելով . Հայկիլ Գործոց Տիգրանեան զիրքն ի լոյս ընծայուեցաւ 1864 ին որուն մէջ ամէն կարծիք և կիճիւ խնդիրք լուծուեցան , և մեր 18 ամեայ աղգային աշխատութիւնը մի առ մի յայտնուեցաւ :

Ուստի անօրէնութեամբ վերին տեսչութեան գմեղ Կօնդակաւ և Պէռաթիւ Բերիոյ , (Հայէպու.) Առաջնորդ կարգեցին , գնացինք ի Բերիայ 1866 Յունիս 1 ին : Եւ Նոյեմբեր 15 ին Զէյթունցիք Լատինկոն կը լինին , հետեւեալ բարիքը Լատինացոցմէ ընդունելու պայմանաւ .

1. Չորս Զէյթունցի իշխանները Պօլսոյ բանտէն ազատել :
2. Նոյա ընտանիքը Մարաշէն Զէյթուն երթալ :
3. Մարաշին մէջ Զէյթունցի շղթայակապ բան- տարկեալները արձակել :
4. Չրի վարժարաններ բանալ :
5. Տարեկան արքունի տուրքերնին թեթեւցնել :
6. Որ և իցէ հարստահարութիւն մի չկրեն ապա- գային մէջ :

Յիշեալ չորս խնդիրները կատարեցի , վերջին երկու խնդրոյ համար Բ. դուռն խօստացաւ մեզ առաջիկայ մարտին կատարել . ուստի մեր այս աշխատութեան փո- խարէն ազգատէր վեհ Միմօն պէյ Մաքսուտեանի շնորհիւ Բ. դուռն արքունի Մէճիտ երորդ նշանաւ , և սըրբազան պատրիարքն ալ կախկոպտութեան վկայակա- նաւ վարձատրեցին զմեզ , և ձեռնադրուեցայ կախկո- պտ 1868 սեպտ. 15 ին բարձրապատիւ Տ. Տ. Գէորգ Գ. հայրապետէն ամենայն Հայոց . և եկի ի Պօլսա Գործք Զէյթունի անուամբ տետրակը տարեալ ի լոյս ընծայուե- ցաւ որուն մէջ Զէյթունի բոլոր գործերը դրուած են 1869 ին :

Ուստի Զէյթունի եղած ծախուց պարտքին հանգա- նակելու համար Աղգային Վարչութեան որոշմամբ գնա- ցինք Մօլտավաբիա (Ուլահ-Պուկտան) մինչեւ վերա- դարձայ եկայ Պօլսա , որպէս թէ մնացեալ 2 խնդիրն ալ կատարել , ինչպէս որ , Բ. դուռը խօստացած էր .

բայց դժբաղդաբար Խրիմեան սրբազան պատրիարքացած մեր հետ ատելութեան տղով սկսաւ վարուիլ և հաւ լածել զմեզ, ինչպէս որ կը հաւածէր. զայլ կղերները որոնք որ ողջամիտ էին :

Հաւածումն երկրորդ : Հանդանակութեան ժապաւին- հալ տեսարակը տունն իրեն 3 օր իրեն քովը մնալէն ետքը տուաւ մեզ բոլոր հանդանակութեան ծախքը կլլելէն ետքը մնացածը տունք պարտքը, մնաց 8000 դահեկան բաց պարտք, որուն համար կը սպասէի անօրէնութեան մը, յանկարծ յանձնաժողով մը կազմեց վերստին տուամարը մեզմէ առնելով սկսան քննել, երբոր մէկ խարդախու- թիւն մը չգտան, գոնէ վնաս մը հասցնելու համար պօլ- սոյ մէջ ըրածս հանդանակութիւնը գրեցին և ընդունեց- ցին, և եղած ծախքը չընդունեցին, ահա արքարութեամբ 4եղ հաշիւ մը, այս վնասը մեզ տալէն ետքը, ձեռք զար- կաւ ուրիշ վատութիւն մը ընել որ է :

Հաւածումն երրորդ : Ծնունդեան գիշեր, երբոր ժա- մարար պիտի ըլլայի, իմաց տուաւ մեզ, թէ վրագ բո- ղոք կայ եթէ ժամարար ըլլա՞ք զքեզ տաճարէն վար պի- տի քարչին, եւ այլն, մեք այս մտտի գրոյցին կարեւո- րութիւն չտալով պատարագեցինք, և ժողովուրդը դո՞ սրտիւ մինչ ցվերջը պատարագին կենալով և ապա ար- ձակեցաւ տեղը դնաց, վերջը բողոքագիրը և բողոքը ու- ղեցինք իրմէ, բայց ոչ բողոքագիր և ոչ բողոք եղած և կայ եղեր, աս ալ այսպէս : Խրիմեան սրբազան աստի ալ գո՞ չըլլալով հետեւեալ վնասը մեզ հասցնելու ելաւ :

Հաւածումն չորրորդ : Երբոր Աւագ ուրբաթու գիշեր

և իմ քարոզչութեան եկեղեցւոյ մէջ կտակը պիտի խօսէի Սափրիչեան այսինքն (պէրպէրեան) Տիմոթէոս աբեղան, եկած դասը կանգնէր և լուսարար տէր Սուքիասը մեզ իմաց տուաւ, թէ սրբազանի հրամանը այս է, որ Պեր- պերէ ողո՞ պերէ կրակը խօսէ և Զատիկ պատարագն ալ պերէ ընէ, մեք ալ շատ լաւ ըսինք, և լուեցինք, վասն զի, նկատեցի Խրիմեան սրբազանի երկու տեսակ դիտաւորու- թիւնը այս բանիս մէջ, Ա. մեք անոր դէմ դնելով, որ նա ալ այսինքն Տիմոթէոս լրբարար մեր վերայ արձակե- լով և ժողովրդեան մէջ խռովութիւն մը ծագիլ, և Բ. Զատիկեան ժամոցէն զմեզ զրկել, և որպէս թէ ցաւ մի տալ մեր սրտին : Իսկ Աստուծոյ արդարութիւնն նոյն Զատիկի կէս գիշերէն սկսեալ մինչև ցրոյս արեւուն սաս- տիկ անձրև մը բերելով, եկեղեցին մարդ չկրցաւ եր- թալ : Եւ Տիմոթէոս աբեղան ալ մինակ պատարագեց, իսկ զարմանալին այս էր, երբոր Խրիմեան սրբազան ու- մանց կպիսկոպոսաց և ծայրագոյն վարդապետաց կառա- ջարկէ սոյն մեր պաշտօնը վարելու, նոքա կը հրաժարին ըսելով, չէ երբո՞ւնք, և արքարութեան, բացի Սափրիչ- եանէ որ ընդունեց :

Հաւածումն հինգերորդ : Ասկէց ալ դո՞ չըլլալով սրբա զան Խրիմեան, համոզեց քիւրախտանցի Իսկանտար անուն մէկը, մեր վրայ խնդրագիր տալ Բ. դուռը, որպէս թէ մեր վրայ 3000 դահեկան առնելիք ունի, աս ալ Հիւանի բաշայի ներկայութեամբ տուաւ կլլելով մնաց ամօթով : Աս ալ չյաջո- ղեցաւ այս անգամ հաշուատուամարս պահել տուաւ, և հրատարակեց Տեղրանեանը վերուցէր, այսինքն գողցէր, ասկէց ալ մէկ խռովութեան ձայն մը ինձմէ չկաւ, որ շատ կապասէր, բայց իզուր մեր վահանը Յօբայ համբու-

բուժիւն էր : Ասկէց ի դատ սկսաւ շարիվարի գրօղներ
Երուսաղէմաց տունը հաւաքել մեր վրայ շարիվարի գրե-
լու , և յօշուածներ տալ լրագրաց թերթերուն մէջ :

Ասով ալ գոն չըլալով երբոր Բերիոյ հիկողոս կա-
թողիկոսէն հեռագիր մի կուգայ մեզ . երբոր չավուչը
կը բերէ պատրիարքարան , Խախման սրբազան խաբելով
գչավուչն մեր հեռագիրն կառնու կը բանայ և կը կար-
գայ : Հինգ օրէն ետքը կրմանավք և կուգեմք իսկ ինքը
կուբանայ , և հեռագրատունէ ճիշդ պատճէնը կը բե-
րենք , և ապա ամօթով կուտայ մեզ , այս խորէութեան
համար թէ հեռագրատան վերակացուն և թէ երեւելիքն
արքունեաց համոզել կը ջանային զմեզ , որ բողոքեմք ,
առ այս մասին պետութեան , մեք եւս համբերելով զանց
առինք . վերջապէս բարձրաշնորհ Խաչատուր կաթողի-
կոս զմեզ հրաւիրեց յիւր սենեակ և ըսաւ , եղբայր աստ
անհոգի և անասոսառ ճարդիկ էն , քեզ մեծ վնասներ պի-
տի հասցնեն , գիշեր ցերեկ քեզ համար կը խորհին եւյն-
ելթէ ինձ մտիկ կընես թող զնայ սակից :

Ուստի օգոստոս 23 շտգնաւ մտայ զնայցի հայրե-
նիքս :

Ընէս օրսը հողէ մէջ շերտը հաւածել : Ահաւասիկ .
Տիրանակերտ հաղիւ թէ 6 տնոյ չափ խաղալ օքեր
անցուցինք . Պօլսո խարբերթցի Սարգիս Վարդապետն
անդապահ յղեցին Յակոբ եպիսկոպոսին վերայ , ուստի
եղաւ խոռովութիւն մը մեծ , մինչև անգամ Միւթասարի-
ֆի առջեւ մին եպիսկոպոս միւսն ծայրագոյն վարդապետ
սկսան դատ վարել կտեսախարական ատենաներուն մէջ
զիրար հալածելով : Ուստի մենք ալ զմեզ առ խոռովու-
թենէն ազատ պահելու համար . զնայցիք Բարձրահայ-
կաց վանքն , ուր ար ինդրանօք քանի մը երեւելի ան-

ձանց գիշերօթիք վարժարան մը բանալ վանից մէջ , զի
որովհետեւ Բողոքականք վարժարան բացած էին չըջա-
կայ գիւղօրայս . և Օհաննէս վարդապետ Առաջնորդն ,
այնքան աննող անձ մի էր (վարուք որպէս թէ ճգնաւոր)
և ոչ մի փոխասաց ունէր վանից մէջ բացի արքեպօղ
միաբանիցն , որ 18 տարի կը շարունակէր առաջնոր-
դութիւնը , ինչ և իցէ , շատ մը խրատ և յորդոր կար-
դալէն ետքը առաջնորդին , հաղիւ թէ համոզելով այդու
պայմանու որ վանից իրաւունքէն կամ վանահօրովէն և
կամ վրձակէն մէկ դահեկան անգամ չուզել , այլ դուր-
սէն կամ մեր քակէն : Ուստի խարբերթու վրձակէն
9040 դրշ . հաւաքելով բերինք Օհաննէս վարդապետին
յանձնեցինք որ վարժարանի շինութեան ծախս ընէ , և
տուաւ մեզ հետեւեալ անդորադիրն , և զնայցիք ի Տիգ-
րանակերտ , որպէս թէ խոռովութիւնը խաղաղացած էր :

Ահա անդորրագրին ճիշդ պատճէնը , որ իսկը քո-
վերնիս կը պահուի .

Գերապետիւ Տիգրանեան Մկրտիչ արքեպիսկոպոս
սրբազան հայրը իւր կամաւոր ուխտը սրբոյ Տաճարի ա-
մենօրհնեալ անարատ և միշտ կուսի Աստուածամոր կա-
տարելէն զինի , որոյ արդիւնքն զորս երեք վանիցս վա-
րն շինութեան ձեւարանին այս է .

1872 ապրիլ 22

2160	դշ .	45	լիտր բամպակ
1136	»	12	» » մանած
250	»	7	զոյդ խարար
4158	»		ողջ գրամ
756	»	350	տրամ արծաթ
8460			փոխադրելի

8640 ՂԸ. փոխադրեալ

598 բամբակի և խարբերթի ծախքերը

9058

Օսմանցի ոսկին 118 ՂԸ. էն հաշուեալ ընդունեցինք Սոյն ինն հազար յիսուն ութը դահեկանն ձեմարանի շինութեան .

Ուստի ի միամտութիւն նուիրատու ժողովրդոց խարբերթու և ի հաւատարմութիւն յիշեալ բազմաբախտ սրբբազան հօր կատորագրեմք սոյն հաշուեցուցակ անդորրադիրն :

Առաջնորդ Բարձրահայեաց վանից և վիճակին
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Վ. Տ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Երբոր վերոյիշեալ արդիւնքը առաւ , ուրախանալով իսկոյն շրջաբերականի օրինակ մը դրեց , ցոյց տուաւ մեզ ոչ այնքան վարժարանի համար , որքան վանից անուամբ շահ և օգուտ կը բնտուէր : Կնչպէս որ շրջաբերականի վերջին սողերուն մէջ կերեւի , որ առ շրջաբերական ալ Յամիթ տակ տուաւ Յ հարիւր օրինակ և հրատարակեց : Ահա սրտոճէնն .

Օրհնութիւն և ողջոյններ գրելէն ետքը . . . կռօ՛ւ . հիմակուց իմաց տալուս պատճառն այս է , ով ոք իւր տղայն տալու միտք ունի հիմակուց մեզ իմաց տայ , և ձեմարանի շինութեան համար եթէ բարեհաճի նուէր մը և յիշատակ մը ընելու ըլլայ , կը խնդրենք ժամ յառաջ գրկելու շնորհք ընեն . . .

Ի վ. անս Բարձրահայեաց
1872 մայիս 1

Առաջնորդ ՅՈՎ. Վ.
Տ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Իսկ մեք Տիգրանակերտու մէջ նստելով , կապաւի վարժարանի շինութեան լուրը ստանել , մէկ քանի ամիս անցաւ , իմացայ որ Օհաննէս վարդապետ գրամը իւր կամաց ծախս ընել սկսէր : Ուստի սրտնեղութեամբս իսկոյն տիրիւղէր Պետրոսը և Գրադղը առ ի գնացի վանք ձեռք զարկինք , նախ 20 տղայի համար ննջարան . նստարան , և գրասեղան շինել տալ , մինչև որ ասոնք շինուեցան հազար ու մէկ խօսք խօրաթա և արգելքներ տիրիւղներու գլխուն հանեցին , երբոր կարգն եկաւ որ վարժապետ բերել և տղայք հաւաքելու , որքան որ Տիգրանակերտու Յակոբ կախկոպոս և Օհաննէս վարդապետ Էրբուր-Քշմօ էին . իսկ վարժարանը չբացուելու համար միաբանեցան որովհետև կախկոպոսը 25 տարուան և Օհաննէս վարդապետը 18 տարուան առաջնորդք էին , տակաւին վարժարանի մը հող չէին տարած , իսկ մեր աշխատութիւնը անոնց ամօթ պիտի բերէր , վասնորոյ ըսպիտակ թուղթի վերայ ստորագրութիւն և մօհր գնել տուին տգէտ մարդկանց մեզնէ զազանի , դոր ինչ գրեցին , գրեցին , յղեցին Խրիմեան սրբազանին , նա ալ առանց բացատրութիւն ուղեւու հետեւեալ գիրը կուղղէ մեզ :

Գերապատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Այս միջոցին առածնուս լուրերնուն նայելով Արդւնոյ վանուց մէջ վարժարան մի կանգնել ուզած էք , ուստի խոսովութիւն ծագեր է , մեկնիք անտի երթաք Մշոյ սուրբ Քհաննէսու վանքը , հոն մնաք մինչև ցնոր անօրինութիւն :

1872 սեպ. 12 Պ. Կ. ՊՕԼՍՅ ՄԿՐՏ. ԵՊԻՍ. ԹԻԿԵԱՆ

Ատոր պատասխանին գրեցի

Առանց քննութեան և բացատրութիւն առնելու ո՞ր օրէնք կը հրամայեն դատապարտութեան վճիռ տալ, կը խնդրեմ արդարութենէ չզատուիլ քննութեան հետեւիլ:

1872 սեպ. 28

ՄԿՐՏ. ԵՊԻՍ.
ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

Ձգեցի վանքը, ըսելով. լռելիք լինել յեւ յառաջ յիւրեանց եկայ Տիգրանակերտ և նստայ տեղս: Հետեւեալ նամակը եկաւ:

Գերազատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Ասկէց յառաջ սեպ. 12 թիւ նամակաւ ծանուցինք ձեզ երթալ Մշոյ վանքը, մինչ ցարդ տեղդ էք, և չի ներուի ձեզ այդպիսի գործոյ վարժարանի ձեռնարկ ըլլալ, բարեհաճիք անխաբան Մշոյ վանքը երթալ:

1872 նոյ. 6. թիւ 244

Պ. Կ. ԽՐԻՄԵԱՆ

Գրեցինք ատոր պատասխանը:

Իմ կարողութենէս վեր է սոյս ձմարան Մշոյ լեռները երթալ, ես իմ տեղս թարց պաշտօնի նստած եմ, քանի որ սուտը ճշմարտութեան գոյնով ներկուած կընդունիք, քննութեան չէք հետեւիր, միայն կիրք և առտելութիւն կը տեսնամ:

1872 դեկ. 14

ՄԿՐՏԻՉ. Ե. ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ի Տիգրանակերտ

Դորձեալ նամակ մը եկաւ

Գերազատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Ազգային վարչութեան որոշումը յարգելով անմիջապէս փութաք երթալ Մուշ սուրբ Օհաննէս վանքը, և հոն սպասել մինչև ցնօր անօրինութիւն:

1873 մարտ 14

ԽՐԻՄԵԱՆ Պ.

ի Պատր. Հայոց

Պատասխանեցի.

Մինչև որ դատախազս ո՞վ էնէ, ինձ չը յայտնէք քննութիւն չըլլուի, յանցանքս չգիտնամ. տկարութիւնս չի ներէր կամուս այս ձմարան Մշոյ ձիւնաօր սառուցեալ լեռները ողջունել, ներեցէք մեզ խաղաղ տեղս մնալ:

1873 ապրիլ 30

ՄԿՐ. Ե. ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

Ատոր պատասխան չտալով Բարձրագոյն դրանէ հետադիր մի Տիգրանակերտու կուսակալին կուգայ, զմեզ Մշոյ վանքը ղրկելու համար, ուստի սեպ. 10 ելի Տիգրանակերտէն, եկի Մակարայեցուց վանքը, և անկից հոկ. 30 ին Սղերդ, Բաղէշ, ի Մուշ. սուրբ կարապետու միաբանութենէ հրաւէր գալով տարին զմեզ վանքը. վիճակէն եկած քահանայացուները ձեռնադրել տուին, և նոյնպէս Մանրավանից, սուրբ Ախրերկայ, և Մատին Առաքելոյ և Թարգմանչաց, վանօրէից, վանահարց և Մշոյ փոխանորդից և վիճախոց վկայականօք շատ քահանայացուներ ձեռնադրել տուին. ձեռնադրեալներն ալ

է որ մի ասկի և է որ երկու և է որ երեք ժամաց տու-
 ւած են մեզ . շատ քիչ կը գտնուի 3 ասկի կամ 2 տուօղ
 բայց Մշոյ մէջ սովորութիւն կայ եղեր , մէկը որ քա-
 հանայացուները քահանայացուներու համար նորա ընծայ
 մի կուտան եղեր . առ ձեռնադրող կալիսկոպոսն բարե-
 խօսելու համար : Մէք մեծ յանցանք որ եղեր է , որ վա-
 նահարց վիայականը բաւական սեպելով ձեռնադրեցինք :
 Եթէ յառաջմանէ գիտցած ըլլալի , պիտի զրկէի անոր
 ընծայատուներ , որ զրպարտութեամբ լիցուն սուտը
 ճշմարտութեան գոյնով չը ներկուէր պատրիարքարանի
 մէջ գտնուող թշնամիներուս դար , այո՛ , թշնամիներ ,
 եթէ թշնամի չէին մեզ , պէտք էր մեզնէ բացատրութիւն
 ուղիւ և քննութեան հետեւիլ , բայց ոչ այնպէս ըրին ,
 այլ և , բոլոր սուտերը ճշմարտութեան գոյնով ներկուած
 սուրբ Էջմիածին կը զրկեն ի Պատրիարքարանէն :

Ուրեմն սպասեմք սուրբ Էջմիածնի գահէն զայլիք
 վճռոյն :

Հիմայ մենք Մշոյ դաշտի ձիւնէն , ո՛չ կրցանք վան-
 քին մէջն երթալ , և ոչ Մշոյ քաղաքն , մնայինք խո-
 նաւ դաշտի գիւղորէից մէջ մինչեւ ցմայիս , եկանք ՚ի
 կարին , իմացանք Խորիման սրբազանի անկումը , և մեր
 ձայն կիլիկիայ տետրակին մէջ գրուած գուշակութեան
 ի կատարումն սկիւրը , գրեցի շնորհաւորութեան զիրը
 նոր պատրիարքին , և ընդ նմին վարչութեան խնդրա-
 զիր , երթալ ի վանօրայօ Վանայ ուխտադնացութիւն և
 օգափոխութիւն , և եթէ պատեհութիւն գտնամ միտք
 ունիմ սուրբ Էջմիածին երթալ , 1874 յուլիս 2 . զիրը
 գնաց Պօլիս 4 օր ետքը ծնկացաւ մը պատահելով մին-
 չիւ սեպտ 20 առողջութիւն չգտայ և բժիշներերն ալ
 անօրինեցին մեզ խոնաւ երկիր չմնալ , երթալ Ուրֆա

Հալէպ , Տիգրանակերտ , որ չունին խոնաւութիւն , ուս-
 տի պատրիարքարան գրած նամակիս պատասխանը չա-
 ուած գնացի Տիգրանակերտ , սկսայ անկողնոյ ծառայել .
 ըսինք զնոր հաւածել օտար հողի մէջ հարածուն մեծ , ուր
 ոչ այլ ուրէք այլ ՚ի հասարոյ Բուլղեալ հայացեալ խա-
 նարը կը բրակնաց միջէ : Յուլիս 2 ին գրիս պատասխանը
 հոկտ 18 ին եկաւ ձեռքս հասաւ :

Գերապատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Ձեր գերապատուութեան Վանայ վանօրայք երթալ
 չըլլար ուղղակի սուրբ Էջմիածին պէտք է որ երթաք .
 ահա առ վեհափառ սրբազան Հայրապետին ալ յանձնա-
 բարական զիրն ներփակեալ գրովս ձեզ ուղղեցինք :

1874 սեպտ 18 Պ. Կ.
 թիւ 889 ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԲԵՊ.

Տակաւին ծնկացաւօք կը տալնապէինք , պատրի-
 արքարանէն մեր վրայօք գրուած գանգատին պատաս-
 խանը սուրբ Էջմիածնէն կուգայ , և Պատրիարքի փոքր
 նամակաւ կրնդակին պատճէնը մեզ կուգայ . որ է հե-
 տեւանն :

Առ սրբազան պատրիարք Կ. Պօլսայ
 Տ. Ներսէս Արք կալիսկոպոս

Գէորդ ծառայ Քրիստոսի . . . ևւայն սիրելւոյ մե-
 րում խնդալ ի Տէր :

Ընդ գրութեան ձերում առաքելոյ առ մեզ 12 յու-

լիս ամառոյ տարւոյս ընդ համարաւ 453 հասին ի ձեռս մեր թուղթքն քննութեան (որ բնաւ երբէք իմ մասին քննութիւն եղած չէր , և չէին ընէր որչափ որ կը բողբօքէի ,) և պատճէնք պէս պէս դրուածոց յաղաքս Երեմիայ և Մկրտիչ եպիսկոպոսաց ամբաստանելոց իբրև զակառեալս զհետ կաշառաց և ապօրինաւոր ձեռնադրութեանց :

Ընթերցեալ մեր զգրուածնս զայնտիկ գտաք զնոսին թերակատարս ըստ բազում գլխոց . իբր զի չտեսաք ի նոսին բացատրութիւնս մատուցեալս յամբաստանելոց անտի երկոցունց եպիսկոպոսաց առանձինն յօդուածովք հանդէս միոյ միոց յամբաստանութեանց անտի նշանակելոց ի տեղեկագիրսն մատուցեալս ի հարցաքննողաց և ի հարցաքննելոց :

Այնու ամենայնիւ այս ինչ յայտնի է զի եպիսկոպոսունքն այնօրեկ եկեալք երբեմն այսր վկայաբերովք պատրիարքին Կ. Պօլսոյ Պօղոսի արք եպիսկոպոսի , արդ ի Տէր հանգուցելոյ և հանրագրական խնդրուածովք ժողովրդոց վիճակացն խաչբերթու և Բերիոյ , ձեռնադրեցան առ ի մէնջ ի վերայ վիճակացն այնոցիկ :

Յայնժամ իսկ պարտաւորեցին նորա զանձինս իւրեանց վաւերական խօստումաբ ըստ օրինակի այլոցն եպիսկոպոսաց առ ի մէնջ ձեռնադրելոց չձեռնադրել երբէք զողգէտս և զանարժանս ի սպասաւորութիւն եկեղեցւոյ և սչ կատարել բնաւ ձեռնադրութիւնս արասալոյ վիճակի իւրեանց :

Սակայն որպէս երեւի ի քննական գրուածոցք մին ի նոցանէ այն է Երեմիայ . . . իսկ միւսն որ է Մկրտիչ եպիսկոպոս Տիգրանեան , ձգնի ասպցուցանել և հաստատել , որպէս երեւի ի նոյն գրուածոց , թէ հրամանաւ

Առաջնորդաց վարդապետաց և վանահարց արարեալ իցէ ձեռնադրութիւնս այնպիսիս :

Քաջայայտ իսկ է ձերումդ խոնականութեան , զի զի յորժամ հովիւք եկեղեցւոյ և Խառրիարքարան ինքնին յանողս կան , և կամ պատճառս տան , իւիք իրօք խանդարման եկեղեցատեան կանոնաց . եւս քան զեւս յաճախնս զեղծմունք և անկարգութիւնք այսպիսիք :

Յօրոյ մին և այն է զի եպիսկոպոսն Երեմիայ . . . Եւսոյն :

Իսկ Տիգրանեանն եպիսկոպոսն որպէս լու եղեւ մեզ թէպէտ և գնալ գնաց զառաջինն յիւր , բայց աղա պատճառելով զպատճառս ինչ , որք ցարդ եւս զանխուլ մնան առ ի մէնջ . մեկնեալ ի բաց երթայ ի սեփնական վիճակէն և աստանդական թափառի . (թող ներուի մեզ այս տեղ ըսելու . մեք պատրաստուեցանք ի Բերիայ վիճակս երթալու Խախման սրբաղան իսկոյն լրագրաց թերթով զմեզ պաշտօնէ անկեալ հրատարակել տուաւ .)

Արդ այս ամենայն անկարգութիւնք որպէս և սիմոնական ձեռնադրութիւնք , արդարեւ իսկ դատապարտ աւաննս զանկարգ գնացս երկօցունց . . . բայց զի և ներկայ քննութիւնքը թերի էին և անբաւականք ի պատուհասել զնոսին . . . Եւսոյն :

Թիւ 305

1875 հոկտ. 8
 Ի Սբ. Էջմիածին

ԳԵՈՐԳ Դ. ԿԱԹՈՂ.
 ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Երեմիայ եպիսկոպոսն արդար թէ մեղաւոր եւ չեմ գիտէր : Բայց ի՞նչ քայտ եղած զպատրաստութեանց որե՞մ բողոքեցի , և բողոքանացս զրերը պատրիարքարան լցուեցաւ , իսկ ոչ մին կրօնական ժողովոյ անդամոցն կրցաւ մեզ պատասխանել , թէ՛ այսպէս կամ այնպէս , հապա ի՞նչ

ըրէն , ոչ այլ ինչ , — Էն Գէլը հակառակ իւր սուրբ կոչման և արգարութեան , լռեցին և խոտորեցան զսուան ճշմարտութեան գոյնով ներկողին հետ , ներկեցին և զրկեցին ի սուրբ Նշմիածին , իսկ արքարո-թիւնը պատասխանեց թէ , անբասկանտ և թէրէ են Բնո-թիւնտն . ինչ և իցէ , առ հալածանքն ալ անցաւ :

Եղաւ որ 1874 սեպ. 4 Ֆիլիպպոս վարդապետ եկաւ Տիգրանակերտ , և 1875 փետր. 20 ստիպուեցաւ պատճառէ մի առժամանակեայ կերպիւ քաղաքէն մեկնիլ , (հոս տեղ պատճառն ինչ ըլլալը մեզ հարկ չէ բացատրել) , քանզի իրեն հետ կը շրջի ուր որ երթայ : Ուստի հետեւեալ նամակը մեզ կը յղէ :

Գերապատիւ սրբազան հայր .

Մեր Արքիեպիսկոպոս Եղիշ Երեմիայ Երեմիայ Սղոմ ընդհանուր ժողովն իւր 13 բոլ. նստովն քուէարկելով զՁեր Գերապատուութիւն մինչ ցգալուստ մեր փոխանորդ ընտրեց , ընդ նորին ընդհանուր ժողովոյ հրաւիրանաց , նա և մեք թախանձանօք խնդրեմք որ հաճիք ընդունիլ այդ պաշտօնը , քաջայայտ եմք չմերժել այդ ազգօգուտ առաջարկն ձեր ազգասիրութեանը :

1875 Փետր. 25
ի Տիգրանակերտ

Տեղապահ
ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԱՍՐԳ.

Ես ընդհանուր ժողովոյ հրաւիրանաց գիրն ալ , ասոր յար և նման : Ստորագրութիւն

Ատենապետ Ատենադպիր
Թոմաս Մեմբիլճեան Յովհաննէս Գալուստեան

Մենք հրաժարական տալով չուզեցի . պատճառ

ճակացաւս , ուստի վերստին գաւառական ժողովը , քաղաքին բոլոր երեւելիները և բոլոր ժողովականները միաբան բերին հետեւեալ գիրը տուին մեզ :

Գերապատիւ Սրբազան Հայր ,

Գաւառական ընդհանուր ժողով ձեր տէրութիւնը անցեալ օր հրաւիրեց քաղաքիս առաջ տեղապահութեան պաշտօնը վարել , բայց հրաժարականով բացասական կարգացեր էք , ձեր տկարութիւնը պատճառ բռնելով , և այս իրաւամբ . սակայն այժմ ժողովոյ բոլոր խումբ խնդրելով կը խնդրեմք ի սէր ազգութեան հրամիլ գալ առժամանակեայ պաշտօնը վարել ձեր խոհեմ ընթացիւք :

1875 Փետր. 26 Ստորագրութիւն ՅԱ

Մեծ պահոց սկիզբէն սուրբ Զատիկի կիւրակին պաշտօնը վարեցի , Ֆիլիպպոս վարդապետ եկաւ մեք հեռացաք պաշտօնէն տեղս նստայ , որ և իցէ ձեռնամուխ չեղայ գործիմի . թէեւ կը հրաւիրէին . իսկ Ֆիլիպպոս վարդապետ որ միշտ անզխտութեամբ կը գործէր ապագայն չմտածելով , անկէց իրեն ազգայնացմէ որչափ յորդոր կը խօսուէր ապագայն մտածել , իսկ ինքը ոմանց երիտասարդաց առաջնորդութեամբ գործել և մտիկ ընելուն , պակասութեան մէջ կը գտնուէր և շատ անգամ իրեն նպատակին չհասնելուն համար , կը կարծէր զմեզ իրեն հակառակ և գործոյն արգելք , բայց չէր խորհէր իրեն բռնած ընթացից վնասակար ըլլալու վրայօք , այլ և զմեզ պատճառ բռնելով սկսաւ մեր վրայօք բերանը եկածը խօսիլ մեր բացակայութեան և ատեանի մէջ , իսկ մեզ լուր կը բերին մեք զանց առնելով չէինք լսիք , և

զաւ որ այդքանով չբաւականալով Պատրիարքարան կը գրէ մեր վրայօք : Ուստի Պատրիարքարանէն սկսաւ նամակ գալ թէ Պօլիս եկուր :

Ա. Հեռագիր .

Տիարպէքիրաէ Տիգրանեան Մկրտիչ Էֆէնտի

Պաղը խերլու իշէր իշիւն սէրիան Տէր-Ալիէյէ կէլէսին :

1291 Հաղիրան 12

Արֆէնէ Գեօրգի

Նամակ Ա.

Գերապատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Ասկէց յառաջ հեռագրով ուզած էինք զձեզ ի Մայրաքաղաքս գալ , հեռագիրը համառօտ էր , հետեւաբար անկարօղ բացատրել մեր հրաւիրման շարժառիթն ու նպատակն , այս անգամ կը փութամ նամակաւս կրկնել մեր նախօրդ հրաւերը , յայտնելով թէ , կարեւոր պատճառներ կան , որ կտախակն զմեզ Ձեր գերապատուութեան հետ անձամբ խորհրդակցել , անօրինակ և կարգադրել ինչ որ վայելուչն է , և օգտակար Ձեր և Ազգին համար . Բաջայոյս եմք որ սոյն նամակս ոտանալուդ առանց վարանելու Ձեր ուղեւորութիւնը կը փութացնէք անկասկած լինելով :

1873 հոկ. 10

Պ. Կ. Պօլս
ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊ.

Պատասխանեցի

Ներեցե՛տ այժմ հիւանդ ըլլալովս չեմ կարօղ գալ , Ձեր

սրբազնութեան խորհած և անօրինաժը ինձ համար ընդունելի է , իսկ ողջանալուս պէս անպատճառ պիտի գամ

ՄԿՐՏ. ԵՊ. ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

Բ. Հեռագիր .

Տէրգեօրգի Մէլէթ դէյնիտէ օլու միւնաղանն տափի իշիւն Իստանպօլս կէլմէնիզ մէճիւսձէ գարար վերելիչ տիր թէլէկրաֆ թարղընտան 10 կիւն զարֆընտա եօլս չըգմանըզ , չըգմատըղընըզ հալտէ մէտուլիէթի ազիմէ թահարընտա գալաճաղընըզ իսթար օլունուր , թէլէկրաֆիլս ձէվապընը վերէսինիզ :

92 Գեանուսի սանի 28

Կրֆէն Գեօրգի

Հեռագրեցի

Իհրալի օլուրդի շէնշէշու պիտիրմիշիմ . դըշըն շիտէթինտէն եօլս չըգամամ . միւսաստոնիղլէ մարտ տօգու զունտա եօլս չըգարըմ մէքթուպուլմ եօլտա սըր :

Մուհարրէմ 16

Միւրէլ Եպիսկոպոս

Մինչ ցայտ վայր լիցիք եկած գրերը և գացած պատասխանները , արդարութիւն որ կողմ ըլլալը յայտնի կերեւի , ուրիմն անկէց ետքը եկած գրերուն մտիկ ընենք

Եւ նամակ մի ալ գրեցի բօտապիւ այսպէս .

Ամենապատիւ սրբազան հայր .

Տիգրանակիրտ իմ երեսէն խռոված չէ երբէք , եթէ այսպիսի դանդաւտ մի կայ իմ վրայօք , գանդատանաց

նամակին կամ հանրագրին պատճէնը չնորհք ըրէք մեզ տեղս դատուելու և ապա Պօլէֆ քահայցն :

Ասոր պատասխանը հետեւեալը առինք այսպէս .

Թէլէլըֆը աւրելունչը տէր հալ Տիարպէգիրտէն չըգուպ ըստամպօլս կէլմէնիզ գաթիէն իթիար իտէրիմ :

92 մարտ 11

Էրֆէնի Բալէրէնի

Ատ հեռագիրը առնելովս ամենայն տկարութեամբ եւ կայ խորքերից և հեռագրով իմացուցի խորքերից գալ և տկար ըլլալս , 15 օրէն ետքը ելայ խորքերիցն եկայ Մալթիա , և ապա հետեւեալ հեռագիրն եկաւ :

Խաբէրութեան քահայուց վերլիճէք գարարա տէկին Բարուտա իգամէթ իչիւն օրայէ կիթմէնիզէ գարար վերլիմիշ տիր :

92 նիսան 15

Էրֆէնի Բալէրէնի

Մալթիայէն եկայ Ակն որ երթամ Բալու , իսկ Բուսիոյ պատերազմի պատճառաւ ճանապարհները յետինս աստիճան խառնակ և ապա Էրֆէնի պաշարուած ըլլալով Ակնեցիք զմեզ առաջնորդ կը խնդրեն ըլլալու , մենք չենք ընդունիր , վերջը վանքը նստել վանահայրութիւնը կրնա զուսինք , այդու պայմանաւ որ՝ պատրիարքարանէն մեզ կոնդակ բերեն :

Ահա Ակնեցոյ խնդրագրին պատճէնը .

Սրբազան Հայր

Առաջարկուեցաւ ձեզ Ակնայ վիճակին առաջնոր-

դուժեան պաշտօնը և չընդունեցիք , իսկ վանահայրութեան պաշտօնին դալով խնդիրքնիս չպիտի մերժես , զի որովհետեւ բոլոր վիճակայնոց փափաքելի խնդիրը այս է Ձեր սրբաղնութեան, դոնէ վանքը մնալ վանահայրութեան պաշտօնը վարել , և ընտրեցաք զձեզ վանահայր սուրբ Փրկչայ վանիցս և դրեցաք ի Պատրիարքարան , յուսամք մերձ աւուրցս դալուստ վանահայրութեան կոնդակիդ .

Սորաբերութեան

Վանակն խորհրդոյ :
187 Յունիս

Հանագրի 158

Իսկ պատրիարքարան Ակնեցոց խնդիրը մերժելով չի հաստատէր , ուրեմն ըսեմ . կեցցէ պատրիարքարանի կիրք և ողին ատելութեան որ վասն իմ :

Ուստի հետեւեալ նամակը կուգայ :

Գերապատիւ Ս. եղբայր ի Քրիստոս :

Չնբուշի ժողովուրդն հանրագրութեամբ կը խնդրեն զՁեր գերապատուութիւնը , կեղք . Վարչութիւն արժան դատեց թոյլտուութիւն ընել Ձեր գերապատուութեան , երթաք ի Չնբուշ առանց առաջնորդական պաշտօնի հոգեւորապէս միթիարել զՉնբուշի ժողովուրդը և հոն մնալ մինչև ցտոր տնօրինութիւն :

1876 օգոս. 10

Պ. Կ. ՆԵՐՍԷՍ

Ասոր ալ պատասխանեցի . Չնուշ Բերթեառն է առանց իմիր Սամիլի արքունի հրամանագրի չեմ կարող երթալ և մանաւանդ առանց պաշտօնի :

Գարձեալ մանակ մի եկաւ :

Գերապատիւ եղբայր ի Քրիստոս .

Ձեր Ակնայ վիճակին մէջ մնալ տեղիք չունի . եթէ Ձնքուչ երթալ չուզէք փութայք ի Պօլիս գալ , և կամ ի սուրբ Էջմիածին գնալ , ապա թէ ոչ ձեզ համար կըստիպէք վարչութիւնը ազդու միջոցներու զմնելու :

1876 հոկ 14

Պ. Կ. Պօլսոյ
ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵ.

Աս միջոցին Ձնքուչէն , յատուկ հետեւեալ հանրագիրը եկաւ :

Գերապատիւ Տիգրանեան սրբազան հայր .

Լուաք ի Տիգրանակերտէն մեկնիլ գէպի Պօլիս երթալդ , մեք բոլոր Ձնքուչի գաւառական ժողովս և համայն ժողովուրդք կը խնդրենք զձեզ մեր վիճակին Առաջնորդ և Պօլիս ալ պիտի գրեմք եւայլն :

1876 ապրիլ 28

Սարգիս 403

Ասոր ալ պատասխանեցի :

Իմ կամքս չէ եթէ Պատրիարքարան հաճի ես ալ կընդունիմ . բայց Պարբերութեան մերժեց մեզ պաշտօն տալը :

Նոյնպէս Չմշկածաղի գաւառական ժողովը և բոլոր վիճակայինք հետեւեալ հանրագիրն մեզ կը յղեն .

Գերապատիւ սրբազան հայր

Գաւառական ժողովս գձեզ առաջնորդ ընտրեց վի-

ճակիս Չմշկածաղու , խնդրեմք ընդունել զխնդիրս մեր տալ զհաճութիւն զի գրեացուք ի Պատրիարքարանս :

Սարգիս 403

Ասոր պատասխանը գրեցի .

Եթէ Պատրիարքարան հաճի ես ալ կընդունիմ եւայլն :

Պատրիարքարան աս ալ մերժելով կը պատասխանէ . Տիգրանեանին սրայտօ չկայ տալու , պարծաւ , չիք պատճառ բացի կրէց և արեւելեան . ուստի եկայ բազում ներութեամբ ճանապարհի ի Սեբաստիա , ձմեռը վերա գալով մնացի ի սուրբ Սարգիս եկեղեցի բազում պատուով , և գրեցի վերադառնալ զիր առ սրբազան Պատրիարքն թէ պատճառն ի՞նչ էր զմեզ ի Տիգրանակերտէն հանելով երբուն կը թողուք , և ոչ վիճակ մի տալ կը բարեհաճիք արդ մեզ պաշտօնով տեղ մի ցոյց տալ կը խնդրեմք եւայլն : Ասոր պատասխանեցին մեզ հետեւեալ նամակովն :

Գերապատիւ սրբազան եղբայր ի Քրիստոս

Ձեր փետրվար ամսոյ 2 թիւ նամակը մատուցաւ Կրօնական ժողովոյ ուշադրութեան ըստ որոշման նոյն ժողովոյ յայտնել Ձեր Ս. եղբայրութեան , ուր որ էք հոն մնաք , եթէ յարմար տեղ մի պատահի ու պաշտօն մի լինի ձեզ իմաց տրուիլ թէութեամբ :

1878 մարտ 6

Խորհրդական Պ.
ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍ.

Դարձեալ պատասխան գրեցի .

Ահեցե՛ք , Չմշկածաղի , Չմշկածաղի , զմեզ ինքեանց առաջնորդ կը խնդրեն , մեք հաճութիւն տալով , կը յանձնեմք պատրիարքարանիդ կամաց , և կը մերժուի խնդիրն . եւայլն . և հիմայ ալ գրածէք մեզ , եթէ տեղ մի

ըլլայ ձեզ իմաց կը տրուի, ուրեմն կը պատրաստուիմ իմ հայրենիքս Տիգրանակերտ երթալ, և կամ Պօլխ գալ :
Ատոր ալ պատասխանը կուգայ հետեւեալը :

Գերապատիւ Ս. եղբայր ի Քրիստոս

Ապրիլ 4 ձեր նամակը զոր ուղղեալ էիք Առ ամեն. Ս. Պատրիարք հայրն, Ազգ. կեդր. վարչութեան կրօն. ատենին մէջ նկատողութեան առնելէն յետոյ որոշուեցաւ գրել Ձեզ, առ այժմն ո՛չ Տիգրանակերտ կրնաք երթալ և ո՛չ այլ ուր, այլ պիտի մնաք հոն ուր որ էք, մինչև ցնոր անօրինութիւն ըստ Աստուածային կամաց և յաջողութեան :

1878 մայիս 14

Խորհրդական Պ.
ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍ.

Աս ալ այսպէս : Սերաստիոյ օգը մեզ հիւանդացոյց, ելի եկի Աճառեալ, և անկէց Սճոռն, հետեւալ հեռագէտն եկաւ :

Մարտուանտա գալստըն փոսթա իլէ մէքթուպիմիդ զէ պէքլէյէսինիդ

94 թշրինի ամնի

Էրֆէնի Բաբեկէ

Ուստի ստիպուեցայ մնալ Սամսոն մինչև որ հետեւեալ նամակը եկաւ :

Գերապատիւ Ս. եղբայր ի Քրիստոս

Ձեր հանգստութեան համար որոշեց ժողովն Ս. Էջմիածնայ վանքը երթաք, առանց բնաւ պատճառներ մէջ բերելու հպատակիք և երթաք ի սուրբ Աթոռն :

1879 ապրիլ 10

Փոխանորդ Պ.
ՄԱՏԹԷՈՍ ԵՊԻՍ.

Մինչ ցայս վայր, տեսաք Պատրիարքարանէն եկած գրերը որչափ իրարու հակառակ, առաջին հեռագիրը կը հրաւիրէ զմեզ ազգայնոց օգտին համար խորհրդակցելու և այն տես 114 երեսն, և երկրորդ հեռագիրը զմեզ խոովարար ցոյց տալով, և տեղեդ եկուր Պօլխ որ տեղդ խաղաղի. և այն տես երես 115: Երրորդ հեռագիրը կը հարկադրէ ժամ յառաջ Տիգրանակերտէն ելլել. տես 116 երես :

Ծնկացաւոյս պատճառաւ կարգիլուիմք քաղաքէն ելլելու վաղ ընդ վոյթ, ուստի թշնամին անհանդիստ ընելով սրբազան Պատրիարքը. որ մեր բազմաթերթ բողոքագրերն լսել չտալէն ի զատ, կը թելադրէ ստիպմամբ Բ. Գրան զմեզ խոովիչ ցոյց տալ և հետեւապէս արքունի հեռագրով տեղւոյն կուսակալին հրաման յղել կուտան թէ առ խոովիչը դուրս հանել Պօլխ զրկել. իսկ հին և նոր կուսակալք Բ գրան կիմացունեն թէ խոովիչն Տիգրանեանը չէ այլ Փիլիպոսն է, և Բ դուռըն ալ Սրբազան Պատրիարքին երբոր կիմացնէ, իսկոյն դարձեալ Բ դուռը կը որոշեն գրել. և կը գրեն. թէ Փիլիպոսը չէ այլ Տիգրանեանն է, պէտք է Տիգրանակերտէն հեռացունել զանի, տես Մասիս թերթին 1792 թիւն ուր որ ընդարձակ գրած հրատարակուած է : Բ դուռը եւս վերստին կը հեռագրէ, Տիգրանակերտու կառավարու թեան թէ Ս Պատրիարքն կը սխալէ թէ խոովիչը Տիգրանեանն է. կառավարութիւնը զարմանալով վերստին կը հեռագրէ թէ Տիգրանեանը չէ այլ Փիլիպոսն է այս անգամ Բ դուռը Ս. պատրիարքին հաղորդելով, ալ ինչ ընեն. որ Տիգրանեանը միասուի. ուրիշ հնար չկայ մինակ միջոց Յունաց Ս. Պատրիարքին ձգենք առ քրննութիւնը, որ նորա մին կալիսկոպոս հոն կալթուածով

անգամալուծութեամբ յանկողնոյ կը ծառայէ և 30 տուն ժողովուրդ ունի, ֆիլիպպոսն ալ անոր բարեկամն է, հարկաւ անկէ դիր մը կառնու կը զրկէ, թէ Տիգրանեան է խրոսովիչ: Անա Բ դուռը Յունաց Ս. նախկին Պատրիարքին կը յանձնէ ատ քննութիւնը ըստ խնդրանաց մեր Ս. Պատրիարքին ուղածնուն պէս այլ ձեւով իմն ձեռնարկութեամբ կը հասնին իրենց վախաքանաց, վասն զի Տիգրանակերտու լիշեայ Յունաց առաջնորդն մեզ լուր կը զրկէ, թէ Բարձրագոյն դուռնէն մեր Ս. Պատրիարքին յանձնուէր Ձեր և ֆիլիպպոսի վրայօք եղնուելիք քրննութիւնը, Ս Պատրիարք մեզ զրբր է հիմայ ևս չատ տկար եմ Աստուծով հանգստանալուս կը հրաւիրեմ զձեզ և ֆիլիպպոս վարդապետն, և քանի երեւելիաց քաղաքիդ գէմ յանդիման խօսիք և յայնժամ զարժանն կը զրեմք ի Պօլիս եւայն :

Ուստի ալ ոչ հարցնող եղաւ և ոչ հրաւիրող, Մասիս թիւ 1820, 1876 մայիս 25 թերթին մէջ տեսանք որպէս թէ Յունաց եպիսկոպոս քննութիւն ըրած գմեզ խուովիչ խնացուցած և Մասիսն ալ հրատարակած է :

Ուրեմն Նոր-Դար 2131 և Հայրենիք 125 129 թիւ թերթերուն հրատարակածը կարգարանայ, թէ Պատրիարքարան . . . և առանց դատի . . . խաբելով զկառավարութիւնը վարդապետները կը դատապարտէ յաքսորանս . սուտը ձշմարտութեան գոյնով ներկուած :

Բայց արդի սրբազան պատրիարք ի՞նչ ընէ, և ի՞նչ յանցանք ունի, աղօթէ առ Աստուած որ անխիղճ թըշնամոյդ չնորձք տայ որ խաղաղութեան մէջ հանդիստ ըլլաք, և սրբազան Պատրիարքն ալ իրեն ազգային ծանր խնդիրներովն զբաղեալ ցաւը հողայ և ազատի թշնամոյդ թերաղբիչ և հարկեցուցիչ բանիցն :

Ուստի Սամսոնէն կէայ Պօլիս, ուղղակի Պատրիարք սրբազանին ներկայանալու, օրը տարածում ըլլալով Հարէնց Մեծ . Մարտիրոս էֆէնտին իսկիւտար իրենց օրհնեալ տունը ասնելու ստիպեց զմեզ, ուստի մենք ալ ի պատիւ վեմ, Մարտիրոս էֆէնտին գնացինք : Բայց սակայն Արսլանեան աղնիւ Նշան յարգելին մեր դիմաց Սրբազան Պատրիարքին յղեցի սուրբ աջը առնելով իմաց տալ թէ՛ շփեաւեմ էլա, Միքոյիւ Էդէօկոյան աղղակի Ձեռք քրքուելեմ պիտի բար, ներեցէք օրը տարածում ըլլալուն Մեծ . Հարէնց Մարտիրոս էֆէնտին տարաւ իրեն տունը վաղը պիտի գայ Ձեր սրբազանութեան :

Ատոր կը պատասխանէ Ս. Պատրիարք : Թող չե՛տայ ես անոր հետ բարձ լաւեմ :

Ինչ և իցէ, ատ լուրը առնելով չգնացի վասն զի իմացայ որ թշնամոյն է բանն և ոչ Ս. Պատրիարքին, և համբերելով տասը օրէն կաքը գնացինք, աջը առինք հրաման ըրաւ նստանք սուրճ մի բերիլ տուաւ, եւ ապա հարցուցինք խոնարհաբար զմեզ ուղեր էիք, ինչ հրաման ունիք :

Պարտախանէց, հրաման չունիմ :
 Ուրեմն յանցանքս ի՞նչ է :
 Պարտախանէց յանցանք չունիս :
 Ապա ուրեմն, մեզ տեղ մի չնորձ ըրէք նստելու :
 Պարտախանէց դուք տեղ շատ ունիք, անա Չբաճեաւ Մեծ Սարգիս էֆ. տունը գնայ հոն կեցիր, եւայն. կրքոր այս պարտախանը առինք . դարձեալ Աստուած օգնական ըսինք ու կլանք դուրս . խորհրդածելով թէ իրաւի պոլսայ մէջ սրտակից բարեկամ շատ ունիմք, կարելի է բաց եկեղեցի չըլլալուն Մեծ . Չբաճեան Սարգիս էֆէնտի օրն-

հեալ տաւնը մեղ ցոյց տուաւ մինչեւ որ բաց կկեղեցի մը պատահի , որովհետեւ կկեղեցիք վարդապետօք լցուած են , իսկ Չրաճեան էֆէն . որ 1864ին եւ 1869 ին զմեզ տարիներով իւր օրհնեալ բնակարանը տարաւ եւ մահագոյժ հիւանդութեանս մեծ խնամք տարաւ , ինձմէ զատ երանաշնորհ Ախթամարու եւ Սըսոյ Խաչատուր եւ Նիկողոս կաթուղիկոնները Սեբաստիոյ ծերունի Կարապետ եպիսկոպոսը տարիներով իւր օրհնեալ բնակարանի մէջ պահելով խնամք տարեր եւ Ս. Պատրիարքի բարեկամ , ուրեմն Ս. Պատրիարք լաւ ըսաւ , բայց յանցանք չունիս ըսելն ի՞նչ էր , եւ դիտ տեղէս հանել Պօլիս եկուր , Բալու գնայ , Չնքուշ եկուր , Էջմիածին գնայ , Սեբաստիա կեցիր , տեղ մի երթար , Մարսելիան կեցիր , Էջմիածին գնայ , եւ հոն տեղ հանգստացիր , եւայլն :

Ահա 40 ամեայ վարդապետ եւ 12 ամեայ եպիսկոպոս եւ մանուանդ ազգայնոցս ամենայն հաւատարմութեամբ աշխատող եւ 71 ամեայ հասակաւ ծերունի մի ի՞նչ իրաւունքով այսպէս թափառական կընեն , Աստուծմէ ոչ երկնչին , եւայլն :

Եթէ քահանայից ձեռնադրութեան համար այսպէս կընեն , ահա վանահարց եւ առաջնորդաց վկայականները , եթէ Տիգրանակերտու մէջ խռովարար էի , ահա չորս տարի եղաւ որ քաղաքէն մեկնած եմ եւ մանուանդ շատ բողոքներ գրեցի Պատրիարքարան , բողոքներուս մտիկ չըրին , եւ չպատասխանեցին անգամ , եթէ գանդատուոր ունէի կը դատուէի անոր հետ յանցաւոր ելլէի ան ատեն պատիժ կրէի , չէնէ 7 տարի էր որ հայրենեացս մէջ ապտիժ կրէի , չէնէ 7 տարի էր որ հայրենեացս մէջ առանց պաշտօնի եւ առանց եկամտի նստած օրերս կանցնէի , մեղք չէր այսքան դրամ ազգային պատրիարքարանի սընտուկին հեռագրի եւ նամակի ճամբու ծախք տալ

թէ՛ եկուր , գնայ , կեցիր , մի գար , եւայլն . նոյնքան ալ մեղնէ ահա կուզամ , կերթամ , եւլն : Ինչ եւ իցէ այսօր լման չորս տարի եղաւ որ Տիգրանակերտէն ելած եմ , հիմայ մեծամեծ խռովութիւն հանօղը ով է , եւ ասկէ յառաջ Պատրիարքարանի պատուիրակ Մեծ . Պոյաճեան Օհաննէս էֆ . եւայլն փողոցներուն մէջ օտար ազգաց առջեւ քարչն 'ի քարչ ծեծել տուօնն ո՞վ էր , եւ ծեծին տեղիք եւ պատճառ տուօնն ո՞վ էր , եւ յեա այնորիկ ատ քրէական յանցանքով գիշերով կառավարութիւնը Էֆէն շորի վերայ դնելով Տիգրանակերտէն ի պօլիս դրկուողն ո՞վ էր . եթէ մենք նայն միջոցին հոն գտնուած ըլլայինք այս քրէական յանցանքը . մեր վերայ դնելով հիմայ ի խաչ հան պիտի աղաղակէին . ինչպէս որ Էֆէն բառը իբրեւ կարկտան մեր վերայ դնել ուզելով ի զուր տեղն մինչ ցարգ զմեզ թափառական ըրին :

Դարձեալ 1876 փետրուար ամսոյ մեջ Լուսօեան հաճի Յարութիւն աղայի եւ անոր եղբոր եւ այլ անձանց հետ կառավարութեան ատեաններուն մէջ իսթիւթագ եղօնն ո՞վ էր եւ եկեղեցւոյ քամբանակը ուրբաթ օրն հնչեցնող բազմութիւնը հաւաքող եւ սպիտակ թուղթի եւ բազում թերթերուն վերայ խառն ի խուռն բազմութեանն մինչեւ անգամ վարժարանի եւ արհեստաւորաց աշակերտացմէ ստորագրութիւն հաւաքողն ո՞վ էր , որպէս թէ նոր եկող Թէֆիք Ահմէտ բաշայէն Հնորհակալութիւն գրելու համար . տակաւին անկէց բարիք մի չտեսած : Աւրեմն կարելի է մեր վրայօք ալ սրտին ուզած չնծու գանկատներ գրած ըլլայ , ո՞վ գիտէ , հապայ հարիւրաւոր սպիտակ թուղթի վերայ գրուած ստորագրութեանց եւ կնքոց թերթերն ինչ ըրաւ . մի գուցէ հրով այրեց եւ ջրով ջնջեց եւ կամ ուզածը գրեց

աստ եւ անդ յղեց , ահա ասոր նման շատ մը վտանգա-
ւոր գործեր ընօրը ո՞վ էր , Տիգրանեանն էր թէ՛ Փիլիպ-
պոս հայրն է՞ր :

Արդ միշտ ցարդ ըրածնին , գործածնին , խօսած-
նին և գրածնին որ մէկը իրաւ ելաւ , և որ մէկը կա-
տարուեցաւ թող ցոյց տան :

Ահա այսքան խորհրդածութիւններ ընկելով հասանք
Իւսթիտարու նաւահանգիստը և գնացինք Մեծ. Մ. Աբ-
րահամ Էֆէնտիի նահապետական օրհնալ տունը , և կե-
ցանք հոն չորս ամիս և վայելեցինք զնորին զարդարեալ
բարեկից սեղանը , և օրհնեցաք և կը օրհնեմք , աղօթե-
ցինք և կաղօթեմք նորին կենաց և օրհնեալ բարեկիչա-
տակ զաւակացն արեւշատութիւն , և համայն նորա
պէս հիւրասէր հայոց աշխուականաց ընտանեաց որ կը
մխիթարեն ինձ նման վասն արդարութեան հալածեալ
վշտակիրները , զի արժար էր արդար ինչ հարցի Ա. Կ. Ժ. 3 :

Եղաւ որ Ս. Պատրիկարքէն Ս. Խաչ եկեղեցւոյ
Թաղ. Մեծ. աղաներ Ս. Պատարագ ընկելու համար զիր
բերին մեզ Ս. Պատարագ ընկել տուին , և խնդրեցին
տեղւոյն քարոզիչ ըլլալ յանձնառու չեղանք , վասն զի
ձերմակեանի և ոմանց զիրար հալածելը կար , և այն
միջոցին Տէվլէթլու Սայիտ փաշան զմեզ հրաւիրեց իրեն
պալատը Զէյթունի վրայօք տեղեկութիւն ուզեց , մենք
ալ ճիշտ ճշմարտութիւնը խօսեցանք թէ Զէյթունցիք
յետին ծայր աղքատ եւ սկզբանէ անտի տարեկան քօան
հազար զըշ արքունի տուրք ունէին վճարելու ան ալ
հաղիւ թէ կրնային վճարել , վասն զի յոյժ աղքատ են
բայց տէրութեան ամենահաւատարիմ հպատակ են , շատ
աշխատաւոր եւ տեղերնին անբերրի եւ քարոտ , իրենք
մերկ եւ բոկ . չարաչար զիշեր ցերեկ լոկ հացի մի հա-

մար երկաթագործութեամբ և չօրեպանութեամբ աշ-
խատող :

Եւ այլ շատ մը տեսածս Զէյթինցւոյ թշուառ խրդ-
ճութիւնները պատմելէն զկնի , բարձրագատիւ փաշան
ցաւ զգալով խօստացաւ խնամք տանել և արդարու-
թեամբ բարիք ընել , ուստի շնորհակալ ըլլալով մեկնե-
ցայ և եկայ Իւսթիտար :

Դարձեալ նոյն միջոցին թշնամին մեր վրայօք ան-
ուանարկութեան յօդուածները սկսաւ լրագրաց թերթե-
րուն մէջ զետեղել : Երբոր զրպարտութեանց հերքումն
գրեցի յղեցի երեք անգամ ըստ լրագրաց կանոնի հա-
մեմատ Մատիս չնրատարակեց , ուստի Բարձրագոյն գրան
մոջմտութեամբ իսկոյն հրատարակեց , Մատիս 2369
թիւ թերթին մէջ :

Ահա այսպէս զիրար զրպարտելու և հալածելու ետեւ
ըլլալով օր քան զօր յառաջ յառաջ կը քայլենք , ի պա-
տիւ . . . ին , և չըսեմք թէ շատ և շատ ետեւ մնացեր
ենք , Յոյնը և Հրէայք Հայոցմէ շատ յառաջ են և կար-
գազրեալ :

Ի՞նչ պէտք է մենք Հայեր զիրար սիրել և իրարու
բարիք ընել կվա՞յլէ մեզի , քաւ լիցի , քանի որ ատե-
լութեան և խռովութեան վատ ոգին մեզ սիրելի է քան
զսիրոյ և միաբանութեան ոգին , ուստի զիրար հալածել
և զրպարտել մեզ համար ոչ մեղք է և ոչ ամօթ վասն
զի մեր սիրելին է ասեղութեան ոգին , որոյ պտուղն է
խռովութիւն անմիաբանութիւն , իրարու վնասել եւ այլն
եւայլն :

3 թուանշանն որ տետրակիս 26 թղ. երեսին մէջ
ըսինք , օտար հազէ միջ Հայերը շեռաբ և հալածեն զրպարտե-
լով : Ահաւասիկ տես ստորեւ :

Գանձը հիմայ մեր թշնամիներուն վրայօք ըսել քանի մի խօսք . վասն զի անոնք այնպէս կը կարծեն որ իրենց մեզի դէմ թէ դաղտնի եւ թէ անուղղակի կերպով զմեզ մարդկանց առջեւ բերանացի եւ կամ լրադրաց թերթերով անսուանարկելին , իրենց փառք եւ պարծանք եւ սրտերնսն հրճուանք , եւ մեզ ցաւ եւ տրտմութիւն ըլլալ կը պատճառեն :

Բայց շատ սխալած են , ինչու որ Քրիստոս Աստուած մեզ կըսէ , ցնծացէ՛ք և աւրաբի լէրո՛ւ յարժամ նախաբանն զի . . . Մար. Ե. 11 : Ի՞նչու համար այսպէս կըսէ , վասն զի դէշ խօսիլ , զմարդ նախատել . եւ զընկերք ցաւցունել , վատ մարդու եւ մարդակեր դազաններու , օձերու եւ կարիճներու կը վերաբերի , երբոր մարդ իրեն կատարեալ մարդկութենէն բաժնուելով , դազաններու եւ օձերու կարգին մէջ կը խոնարհի վատութիւն գործելու , ուստի այնպիսիներուն համար ազօթք ընելու ենք որ իրենց վատութեան միջոցով , եւ մեր համբերութեամբ առաքինութեան տէր կընեն զմեզ , վասն որոյ Յիսուս ըսաւ , « Իբեցէ՛ք զնշանօք յերբ աւրաբի առեւտրաց յերոց , վասն զի ամէն մարդ յանձնառու չլինիր մարդավաս դազաններու պաշտօնը վարել ինչպէս որ պատահմամբ մէկը շատ խորունկէն զմեզ խայթած էր լսելեան որ ապագային մէջ թէ մենք եւ թէ մեր բարեկամները ցաւ զգամք :

Բայց Աստուած իսկոյն յայտնեց մեզ , յուլիս ամսոյ մէջ Գատրգիւղ Յնարչեան Մեծ. Պատրոս էֆէնտիի օրհնեալ բնակարանը չքանուելովս , երեկոյին տետրակ մի բերին յիշեալ էֆն. ընծայ , տետրակը ձեռքս առնելով մի անգամ բացի եւ տեսի նոյն թերթին մէջ մեր վրայօք զրպարտութիւն մը :

Արդարեւ եթէ իրաւ ալ ըլլար , զրի առնել զրելը անգամ մտողիւթեան դէմ է կատարեալ մարդու մը :

Անա Սրուանձտեանց զեր. Գարեգին վարդապետ , իրեն ճամբորդութիւնը զրած տտեն թագուն կերպով տետրակին մէջ տեղ կը դրէ , որպէս թէ Ահնայ Վե՛ց յերբ մի պարտաբէ՛ն զիտր բերած ըլլա՛մ յերբ , եւ այլ չվայելած խօսքերով քալեր մեր վերայ , Աստուած իրեն բարի տայ : Զարմանալին ատ էր , եթէ տետրակը ծայրէ ի ծայր կարդալու ըլլայի Չ ժամու կարօտ էր . բայց Աստուած այնպէս յայտնեց որ առանց թերթ մի դարձնելու տեսանք :

Ուստի նոյն թերթը առնելով Արծնական ժողովոյ Ներկայացայ , եւ ստիպեցի որ շնորհափայլ Գարեգին վարդապետը բերել հարցունել , թէ ատ ի՞նչ է որ տետրակիդ մէջ զրած էք , պարտաբանեցնէ՛ն նա հիմայ չի գտնուիր ո՞վ զիտէ , ուր ըլլալը , նկատեցի որ Արծն ժողովոյ նորահաս ոմանք անգամները չեն ուզեր Գարեգին վարդապետի ներկայանալը , եւ անհարկն է անոր գտնուիլը մընչդեւ կը խօսէին մեզ , յանկարծ անգիտութեամբ Գարեգին ներս մտաւ հրաւիրեցի տալ բացատրութիւն , ուստի հաղիւ թէ այցքան մը կըրցաւ ըսել եւ որք Միտայելէն ի՞նչոյ ըսաւ , ու ելաւ դուրս եւ մենք մընչդեւ կարեղէինք ժողովոյն թէ թոյլ մի տաք կըթալ , թոյլ հաստատէ՛ զրածը նոյն կէտին Գեր. Մատթէոս եպիսկոպոս ատենապետ կը պարտաբանէ մեզ . նա Ահնայ առաջնորդ ընտրուած է եւ է , ուստի ինչպէս որ ըսէ անոր պիտի հաւատանք :

Երբ այս պարտաբանը առինք Աստուծոյ յանձնելով ելանք դուրս նոյն ժամուն բարեկամ եւ կամ չարա-

կամ մէկը մեզի մօտենալով ցաւ յայտնեց և տետրակ մի բացաւ որուն 46 կրես 1 առջ և 73 երես 7 տողերը ցոյց տուաւ մեզ ըսելով, ա՛հա տեսար սա տետրակը սր 1874 ասորիլ 9 ին վանեցիք երեսուն ստորագրութեամբ տպել տուին, հիմայ այս երիտասարդ վարդապետը ի՞նչ կուզէ ձեզմէ, եթէ կամր'ք լաւ մի նորէն խայտառակե՛նք տպագրեալ թերթերով. ո՛չ ո՛չ ըսինք Աստուած զանիկայ թող օրհնէ, ևս Աստուծոյ յանձնեցի նա քննող գաղտնեաց և արդարադատ է :

Եւ ապա անդամ մի ալ ներկայացանք Կրօնական ժողովոյ թէ՛ ինչու մեզ անդ մը ցոյց չի տրուիր, և կամ վիճակ մը, յայնժամ գեր. Մատթէոս եպիսկոպոս կրիւք ըսաւ զիտէք եւ Հոյեթի Գործոց Գերբայք Ե՛ որպէս թէ ըսել կուզէր, մենք Հայելի Գործոց գիրքդ տպագրուած օրէն ո՞ր ի սիրտ հակառակ ենք ձեզ, ուստի իմացանք կիրքերը և զմեզ հալածելու զիտաւորութիւննին և լրագրաց մէջ անուանարկելու ճիգերնին, վասնորոյ քաջուեցայ տեղս նստայ. քանզի օրոր հո՛ւն մէջ զէրար ին հալածեն Հոյեթ, տես երևո 125 :

Եղաւ որ Սամաթիոյ Նոր-Թաղի Գլխաղիր Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ թաղ. խորհուրդը մեզ նոյն եկեղեցին Ս. պատարագ ընել տալէն ետքը Ս. Պատրիարքին զրուսթեամբ առժամանակեայ քարոզիչ հաստատուեցանք, սկսանք պաշտօն վարել և ժողովուրդ խուռն բաղմութեամբ ամենայն ազգաց սկսան գալ, 1859 թուականի ժամանակին պէս, մէկ ամիս ըման Մեծ. Քերէտէճեան Ս. Մարտիրոս աղան զմեզ կերակրեց և ապա կարգաւ թաղ. խորհրդո՞ Մեծ. անդամք կերակրեցին, և հոկ. 24 ին Պատրիարքարանի Խառն ժողովն հաստատեցին զմեզ առաջնորդ Բարիլոնի (Պաղարոթի) կօնդակը գրեցին Մեծ.

Խաչատուր Խան էֆ. ին յանձնեցին, Բայց երբ թաղեցիք լսելով իսկոյն հետեւեալ հանրագիրը բերին մեզ :

Գերապատիւ սրբազան հայր .

Ասկէց 20 տարի յառաջ մեր Ս. եկեղեցին ուխտատեղի մի դարձուցիք, մեծամեծ օգուտներ գարծեցիք եկեղեցւոյս, երթալէջ ետքը աւեր դարձաւ, հիմայ Ձեր Բարձր Սրբազնութեան շնորհիւ դարձեալ սկսաւ կարգի մտնալ, իմացանք որ մէնէ պիտի մեկնիք, վութացանք այդու խնդրագրով արգիլել և թոյլ չտալ մեզնէ զատուելու, կը յուսամք որ զմեզ տրտում չթողով պիտի ընդունիք . . . եւ այլն :

Ի դիմաց թաղ. խորհրդոյ

Արեւարդիք Արեւադեհ
Պ. ՔԻՐԵՃՃԵԱՆ ՊՕՂՈՍ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ
Սրբորոտի-Քիւնի-Լուսնոց 126

1879 զեկտ. 15

Ուստի խնդիրքնին ընդունելով հաւատարմացուցինք մինչեւ Ս, Յարութեան Զատիկին մնալ :

Հոկ. 22 ին որ Պաղտատի ժողովրդոց նամակ գրեցինք հարցունելով նոցա հոգեւոր կացութեան վիճակը, հետեւեալ նամակը եկաւ յունվարի վերջ :

Բարձրաշնորհ Տ. Մկրտիչ Ս. Արքեպիսկոպոս
Սրբոյ աջոյց համբոյր :

Հոկ. 24 թուականաւ ընկալայ գնամակ օրհնութեան զոր կարգաւով ընդունելի եղաւ ինձ գնումացեալն ի Ձէնջ

. . . ցաւ է ինձ ասել , այս վեց ամիս է վարժատունը գոց է . . . մեծամեծ խռովութիւնք յուզուելով . . . միմեանց անհամաձայն և անմիաբան . . . կարօտ եմք սոյնպիսի կորուստի առաջքը առնող անձնադիր հովուի մը , այլ եւս մնայ ձերին բարեհաճ կամացն . . . եւայլն :

1879 դեկ, 12
Պաղտատ

Տ. ՄԵՍՐՈՎԷ
ՔԱՀԱՆԱՅ

Նոյնպէս նամակ մի ալ վսեմ. Մատթէոս էֆ. Մարկոսեանէ առինք Նակէնաէրէնէն որ վերոյիշեալ նամակին նոյնն էր :

Յիշեալ նամակներուն պատասխան գրեցի 1880 մարտ 15 ին : Հետեւեալն է :

Յետ ողջունի և օրհնութեան . բովանդակութիւնը այս էր :

Մեր նախահայր Հայկը Բաբելօնի խռոնակութիւնէն և Բէլի անաստուածութիւնէն փախչելով եկաւ իրեն հոգրենիքը մինչդեռ Նոյ կենդանի էր , լաւ սկսեց Աստուածապաշտութեամբ կեալ ի խաղաղութեան քան թէ խռովութեան մէջ ճոխ աշխարհի փառօք . . . նոյնպէս և Ձեր հայրերը Հայաստանի խռովութիւնէն և թշնամեաց նեղութիւնէն հեռանալով եկած են Բաբելօն որպէս թէ խաղաղ կեանք վարելու , երբոր դուք այժմ խռովութիւնը կը սիրէք եղեր , այ ի՞նչ հարկ կայ օտար երկրի մէջ մնալ փութացէք Հայաստան և մտէք խռովութեան տունը ուր որ արմատացած է , ողին առելութեան . . . ալ ի՞նչ պէտք է Քաղթեացոց մէջ իրարու հետ կուռիք և խռովիք . . . Արդ վսեմ. Մատթէոս

էֆէնտիի հետ ի միասին երեւելի ողջամիտ խաղաղասէր անձանցմէ մասնաժողով մի կազմէք և խռովեալ անձինքը բերէք հաշտեցունէք , որ Ս. Յարութեան զատկի հաղորդութեան արժանի ըլլան , և մեզ ալ հեռագրէք որ ճամբայ պիտի ելլեմ Ս. Զատիկէն ետքը կի՛է Տէր կամացի :

1880 մարտ 12
Կ. Պօլիս
ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍ.
ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

3 թուանշանին մէջ ըսինք օտար հոգի մէջ հոյեր ղերբ էր հաւածէն և էր զրդարտէն : Երբոր Գլխադիր Ս. Յակոբ եկեղեցին սկսաւ խռուն բազմութեամբ դիմել մեր յայտնի և աներեւոյթ թշնամին նախանձու չարին հետեւելով սկսաւ դաւադրութեամբ գործել և նորին գրգմամբ Սամաթիոյ քահանայք մեծ պահոց Գատաւորի կիւրակին ժամ ըսին , երեքշաբթի օրն ապրիլ 1 ձգեցին եկեղեցին և ժողովուրդն առանց աղօթքի , և գնացին . երկու օր գոց մնաց Ս. Եկեղեցին , պատճառ՝ չիք բանաւոր պատճառ , մէնք ինչ շէնք արեւելք բահունայից բահունայութեան պարտն նախարինք բերսելք գործողութեանց մէջ գործել շարտէն որ ասիկայ ամէն կայսկոպոսի պարտքն է հսկել թաղին ժողովուրդ և թաղ խորհուրդ քահանայից սոյն ապօրինաւորութիւնը տեսնալով , դուրսէն պանդուխտ քահանայ մը բերին , եկեղեցին բացին սկսան ժամ ըսել :

Հիմայ սա մտածելու է , քահանայք որ իրենց պաշտօնն է խաղաղութիւն քարօղել (տես զրքիս 42 երես 10 ըդ. աղգային պատիժն , ոմանք քահանայքն . ուր որ ընդարձակ գլուած է ,) և մասաւանդ այս Ս. մեծ պահոց ապաշխարանաց օրերուն մէջ իսկ իրենք խռովեալ եկեղեցին կը գոցեն և ժողովրդեան մէջ խռովութիւն ձգելու նկատմամբ կը թողուն կերթան , բայց ժողովուրդ առանց ճաշակի կը վախճանի եղեր , կամ առանց ա-

ղօթքի կրմնայ եղեր և կամ նեղութեան մէջ անմխիթար պիտի մնայ որո՛ւ հոգն է , անա Պօլիս և անա գաղթական հայերու Պօլսոյ մէջ ցաւալի վիճակը , և հոգեւորականաց ժողովրդեան վերայ ըրած անարդար գործերը վասն զի Պարթեւոսէան ինչն յանհոփ կան և պարթեւոսէան ինչն ինչն ինչն ինչն ինչն տես 111 երես տես ըրակիս ի կօնդակն կաթուղիկոսին :

Ալ գաւառացոյ մէջ պատահած եղծումները ո՞վ պիտի մաքրէ լոյսդ որ ի քեզ խաւար է , և խաւարն որչափ մուս Աստուած ինքն ողորմի, Մարդարէին խօսքը կը լմնայ հոս տեղ , թէ՛ Կիւսիս եղբայր իմքեզ իմքե Նր՛. Թ. 4: Ինչպէս որ 1874 ին Մշոյ Յօնան գիւղի քահանայն աւագ երկուշաբթի օրն , գոցեց եկեղեցւոյ դուռն մինչև Յարութեան կարմիր կիւրակէն գոց էր , անկէց ետքը բացաւ նէ չեմ գիտեր , 300 անձ առանց հաղորդի և աղօթից մնացին , թէև Ս. կարապետու վանահօր գրեցինք բայց հոգ տանող չեղաւ , հիմա ալ եթէ պանդուխտ քահանայն չիգար Ս. Յակոբ եկեղեցին չբանար Սամաթիոյ ոմանք զօրեղ քահանայք գոցած էին պէտք էր որ գոց մնար , բայց Քրիստոս ճշմարիտ քահանայապետն բացաւ ողուն և ժողովուրդը մտաւ : Անա Հայոց վիճակն. օտար հողի մէջ գիրար կը հալածեն , տես թուանշան 3 երես 23: Հիմայ կապատեմ Բարիլոն զրկած գրիս պատասխանւոյն , պատասխանը ընդունելուս պէս պիտի հեռանամ Պօլսն որ գոնէ աչօքս չտեսնեմ ընդդէմ կանոնայ լուտանքներ թափող լոկ Հայ անուն կրօղ շահասէր ինքնահաւան կիրքոտ անձեր և մանաւանդ ոմանք կղերականները որ քահանայութեան պատիւը ոտնակոխ կրնեն իրենց անձին շահուն համար , ուրեմն արդարատէր հասարակութեան դատողութեանը կը թողում , այսչափը բաւ համարելով :

Հիմայ կրմնայ մեղ երկու խօսք ալ ըսել և վերջ տալ գրքիս առաջին հատորին :

Ահաւասիկ . Երբոր կը հարցունեմ ազգայնոցս թէ՛ ինչո՞ւ մեք Հայքս այսքան ժամանակէ հետէ ազգովին ներքին բարեկարգութեան և նիւթական հարստութեան տէր չենք կոցեր ըլլալ , Երուսաղէմ պարտատէր , Մշոյ վանքը պարտատէր , և այլն . այս հարցմանս ոմանք կը լռեն , ոմանք չեմք գիտեր և ոմանք ալ քաղաքական իշխանութիւն չունիմք կըսեն վասնորոյ կը տկարանամք բարեկարգելու , և ոմանք ալ անբարեկարգութեան և մեր աղքատութեան պատճառն է . . . կըսեն : Բայց ասոնք ամենքն ալ ոչ ինչ պատճառներ են առ մի անգամ հայեաց ի քեզ , զի և մեք ասոր վրայօք լաւ մի խորհրդածելով կըսենք : Միթէ՞ Յոյները և Հրէայները քաղաքական իշխանութիւն ունին , ինչու անոնք ներքին բարեկարգութիւն և հարստութիւն ունին և մեք հայքս չունիմք . ասոր ուղիղ կը պատասխանեն , թէ՛ Յոյները և Հրէաները գիրար կը բռնեն և իրարու կօզնեն և հնազանդ են իրենց քաղաքական և կրօնական մեծերուն : Ուրեմն մեր ազգային անբարեկարգ և աղքատ մնալուս պատճառն չէ . . . այլ մեր ինքնահաւանութեան . մասնաւոր շահախնդրութեան կիրք և ատելութեան ողին անհնազանդ և անմիաբանութիւնն որ զմեզ Աստուծմէ հեռացնելով թշուառութեան մէջ դրած է և կղնէ , և պիտի դնէ ալ . թէ որ ատ անվայել ընթացքնուս մէջ մնամք յամառեալ . և շարունակեմք : Քանզի Քրիստոս Տէրն մեր կըսէ , առանց ի՞ ոչ ինչ կրէ՛ք առնել 05. Ժ. 5: Եւ Դաւիթ մարգարէն ալ կըսէ Եթէ ոչ Դէր չնէ զո՞նն , էնանք վաստակին չնեղդ Դոս Սը. ճիճ. 1:

Արդարեւ Աստուած շատ մի բարիք ըրաւ ազգիս

Հայոց, Օսմանեան բարեխնամ Սուլթաններու միջոցաւ

Ահաւասիկ մեր տեսածը .

Պէզնեան Յարութիւն ախրան, Արքունի վառօ-
դապետք Տատեան պէյերը, Արքունի ճառարապետ ա-
միրայք և պէյք, Ճիզայիրեանը, Միսաբեհանները, Մաք-
սուտեան, Քիւրքճիխանլեան Բիշմիշեան, Խօրասանճեան
Պէյերեան և այլ ամիրաներ, պէյեր և էֆէնտիներ,
բանիւ և գործով Տերութեան պաշտօններու մեջ գործած-
ուելով ազդիւ հասարակութեան և մանաւանդ դաւա-
ռացւոց. շատ մի օգուտներ ըրին և կընէին. հիւանդանոց
կանգնեցին, եկեղեցիք շինեցին, վարժարաններ բացին .
գրքեր տպել տուին . ըստ կարելոյն կալուածք և եկա-
մուտք արքունի սահմանեցին . և այլն և այլն :

Բայց ազգայինք ոմանք այսմ բարութեանց փոխա-
բէն Աստուծոյ գոհութիւնն և փառք չտալէն զատ . միշ-
եալ բարերարներն ալ ի ժամանակին վշտացուցին . և
զիրար հալածելով անբարեխառնութեան մեջ մնաց ազ-
գը . և օրքան զօր Աստուծոյ շնորհացմէ հեռանալով
ընկաւ բաղմատեակ հիւանդութեան մեջ . ուստի մեք
հազիւ թէ 30 տեսակը կրցանք ցոյց տալ իբրև ըզ-
պատիժ, որոց դարմանն ալ պատրաստ է, եթէ գոր-
ծադրուի սիրով: Եւ փոքր պատիժ մի ալ այս է .
որ ազգայնոցս աչքին չերեւիր թէ պատրիաքարան
և թէ դուրսի առաջնորդարանք . կիրք յազեցնելու հա-
մար ազգային ազքատայ հասարակութեան գանձանա-
կին շատ մի դրամ կը շուային, հեռադատան և թըզ-
տատարներուն . ինչպէս որ մեր վրայօք տեսաք տասէն
աւելի հեռադիր, երեսունէն աւելի նամակ Պատրիար-
քարանէն դրամ տալով մեզ յղած են թէ Պօլիս եկուր
Չնքուշ գնայ, Սերաստիա կեցիր, մի՛ գար, եկուր,

մենք ալ այնքան դրամ ծախս ընելով մեր քսակէն ահա
կուգամ կերթամ և այլն, հեռադիր և նամակ կը յղենք,
հիմայ երկու կողմէն հայոց քսակէն այսքան հազար դա-
հեկան ելաւ, ազգայնոցս ի՞նչ օգուտ եղաւ, թող ցոյց
տրուի մեզ և ազգայնոցս, ուրեմն, քանի որ Պատրի-
արքարան և դուրսի Առաջնորդարանները ոմանց ան-
փորձ, կիրքոտ և շահատէր աշխարհականաց և կղերից
ձեռքին ներքեւ գերի մնացեր և կը շուային ազգային
դրամ յոչինչ պէտս և ի յագուրդ կրից ոմանց, ուրեմն
ներքին հարստութիւն մը ձեռք բերելու ճամբայ չէ
մնացեր, ալ մեր ազգայնոց վիճակն այսքան կրնայ ըլլալ,
ուրիշ որ և իցէ ոք պատճառ չընենք զի յո՞րէջ միշե-
ցիւնի վէ ի նա առողջութիւն ես: Ա. 6: Քանզի ծանեան
զԱստուած և ոչ իբրև Ղևորոս ժողովուրդեցին կամ քահայան
Հ. 26: Զի Քրիստոս տէրն մեր ասէ, Ենթոյնի առ
ընթացի նոր Մ. 26: Իսկ սողօմնն յուսադրէ յասելն
թէ արմարտ արդարոց ոչ հոգեյն Ա. 1. Ժ. 3:

Տէր պահեցէ զնոսս յազգի մերում իբրև զԱբրա-
համ, զԻսահակ և զՅակոբ, որք օրհնեցան յԱստուծոյ,
և պահեցան անսասան, իսկ մնացելոյն որ սխալեալք
են արտաքոյ Աստուածային շնորհացն, տէր ինքն այց
արասցէ ողորմութեամբն իւրով և դարձուցէ զնոսս ի-
շնորհս իւր, և կելով կեցցեն ի բարութեան և մի՛ մեռ-
ցին յաւիտեան, և բարդաւածեալ շնորհօք Տեառն հաս-
ցէն անճառելի տեսութեան Աստուծոյ տեսուն մերոյ Յի-
սուսի Քրիստոսի:

Գրքիս մէջ տեանաւած թուանշաններուն մինակ 3 թուանշանին բացատրական ծանօթութիւնը տուինք գրքիս 96 երեսէն մինչև 136 երեսն իսկ մնացեալ ծանօթութիւնները, և 30 տեսակ ցաւոց դարմանները կը թողումք գրքիս երկրորդ հատորին մէջ դնել, պատճառով Նախ՝ դիտեմ որ գիրքս ընթերցողներէն ոմանք,

սխալ և անիրաւ դատումներով զմեզ պիտի դատեն և հալածեն, չհամբերելով գրքիս չհամարձակախօսութեան և չտանելով ճշմարտաբանութեանն, քանզի այնպիսիքն առաւել կը իրեն ստութեան կեղծաւորութեան և անիրաւութեան խաւարը և մէզը, քան զճշմարտութեան և արդարութեան լոյսը, ուստի սոյն դալիք հալածանքն ալ անցունեմք մեր վրայէն և ապա պատրաստեալ դարմանները ի լոյս հանեմք ի բժշկութիւն երեսնից պատժոց և ցաւոց զի բժշկեացին: Որովհետև այս աշխարհին մէջ մեր բաժինն է վասն ճշմարտութեան հալածմունք, վասն զի եպիսկոպոստութեան է, ճարտիրոսութեան էրանաց և արդարութեան:

Երկրորդ ազգային դիտնականք և ուսումնականք որ են աչք և ունին ազգութեան և ազգայնոցս. յետ ընթերցման գրքիս կարելի է և ինքեանք ևս մէն մի դարման ցաւոցն ուղղել առ մեզ. և ընդ կարգս մերոց դարմանացն անուամբ նոցին դասել ի պարծանս նոցին ի բժշկութիւն. վասնորոյ սպասեմք միոյ ամսոյ չափ և կամ երկուս:

Երրորդ դուցէ դտանիցի այնպիսի ազգասէր սք զի նուիրօք ինչ օգնել տպագրութեան ծախուցն Բ. հատորին գրքոյս. որպէս Եգիպտաբնակ Արապկերցի մեծապատիւ Պօղոս Էֆէնտի կարապետեան յանուն ժամոցի նուիրեալ զընծայն մեզ. խառնեցաք ընդ ծախսն տպագրութեան գրքոյս և յատկացուցաք նմա և գերդաստանի իւրոյ յիշատակ յաւիտենից. վասնորոյ մեր շնորհակալութիւնն հետեւեալ նամակաւս մատուցանեմ նորին մեծապատուութեան հրապարակաւ:

Մեծապատիւ ազգասէր օրհնեալ Էֆէնտի սիրելի մեր ի քրիստոս. ողջոյն

Արդարև շատ են բարերարութիւնքդ արդեամբ և բանիւ թէ առ ազգայինքս և թէ առ մեր նուաստութեան. որպէս տեսաք բազմիցս ի թերթսն լրագրաց հըրատակեալ. իսկ արդ ի մի կողմ թողցուք զթերթսն լրագրաց. միայն զմեր միջոցաւ արարեալ բարերարութիւնսդ ի յայդ բերցուք. յօրինակ և յորդոր առ բարեսէր ազգայինս մեր. ըստ այնմ թէ. և շք լեւ յանկանէ Կոչեմք ի վերայ Կոնստանդուպոլսի Թ. ժ. 27:

Կը յիշէք արդեօք 1860 ին ի ձեռն Մեղուի խմբագրին 500 դանկեան շնորհելդ Քիւրտերէն քերականի տղապագրութեան ծախուցն և պատճառ եղաք ի լոյս ընծայմանն:

Նոյնպէս 1867 ին Զեյթունի չորից հաստատեալ ի մէջ վարժարանացն և ուսումնարանի ծախուցն տարին 100 լիրայ ոսկի մինչև երեք տարի շնորհելդ. առ ի հաստատութիւն, թէև թշնամին թշուառացոյց զԶեյթուն:

ցիսն յօգուտ և ի շահ մասնաւոր իւրոյ անձին . Եւ կատարեցաւ մեր գուշակութիւն , զորմէ գուշակեցաք 1870 ին ի ձայն Կիլիկիոյ տպեալ տետրակին վերջին թիւրքն . զի Եւնուսթ + առն ընդունի + նորա Մ. Ժ. 36 :

Իսկ ձեր առատաձեռն բարերարութիւնք և մեր աշխատութիւնք , և վսեմ Յակոբեան Թագւոր էֆէնտիի շնորհն որ ի փառս Աստուծոյ առ Ունեցիսն , ոչ ելին ի դերեւ , այլ և գանձեցան յԱստուած յիշատակ յաւիտենից , և մեք պարտավճար եղաք ըստ այնմ թէ յորժամ առնիցե՛ք զամենայն հրամայեալն յեղ , առաջիկ + Ժ + Ժառայ + անպիտան ե՛ք , զբ Եւ պարտէր առնել արարտ . Դկ. Ժէ. 10: Եւ արդ յայսմ միջոցիս ձերին խնամատար ըստ վաղնջական սովորութեան զսիրոյ պտուղն ի ձեռն Մեծ վաղնջական սովորութեան զսիրոյ պտուղն ի ձեռն Մեծ չարէնց մահտ . Աբրահամ և Մարտիրոս էֆէնտի սիրելոյ մեր ուղղեալ առ մեզ իբրեւ ժամոց ընկալեալ մեր զայն մեր ուղղեալ առ մեզ իբրեւ ժամոց ընկալեալ մեր զայն գոհունակութեամբ և յատուկ ձեր կենդանեաց և ննջեցելոյ հոգոյն սուրբ պատարագ մատուցանելով յիշեցաք անդ յաղօթս առ Աստուած զՁեզ և համեստափայլ մահտ . Վարդուհի տիկինն , և զմեծ . մահտ . Պետրոս էֆէնտին , և զազնուուհի մահտ . Մարիամ և զԱագապի օրհնեալ զաւակունագ , զի որոց և Ձեր այգու յիշեալ ընծայիւքն , կարօղացաք ի լոյս հանել դրքիս առաջին զայս հատորն յիշատակ բարեհամբաւ անուան ձերում . և քարօղ առաքինութեանց ձերոց ուր և գնացէ :

Ուրեմն մաղթեսցուք առ տեր Աստուած Արարիչն ամենեցունց . ի Գահիրէ գաղթականութեան ձերում . ըստ Յակոբայ Նահապեաի որ Եզրիպտոս բնակիք . և իբրեւ զՅովսէբ անխտիր ձեռնտու լինիք յօգնութիւն և եղբարցդ և հայրենեացդ . բարձրացուցէ զՁեզ Տէր . և ճոխացուցէ զարդիւնս Ձեր ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ

իբրեւ զԱբրահամու և զԻսահակայ . և զՎարդուհի մահտ . տեսի տիկին օրհնեացէ տէր իբրեւ զՄարրա և զՀուսքել . և զմեծապատիւ Պետրոս էֆէնտին զօրացուցէ Տէր . իբրեւ զՅովսէի . ձեռն բարձր և բազուկ հզօր արացէ . և զզոյգ աղու Աղանիս զՄահտեաի Մարեամ և Չագապի Թագուհիսն . նման Եսթեր թագուհոյ պայծառացուցէ . և իբրեւ զՄարիամ և Չագապի կուսանսն օրհնելով օրհնեացէ . պահելով զձեզ զամենեանեաց հանդերձ գոյականօք և պարագայիւք ընդ հովանեաւ ամենազօր սրբոյ աջոյն իւրոյ . ամեն :

Լերուք ողջ հանդերձ ընտանեօք ի խնամս Բարձրելոյն .

1880 մայիս 4
Կ. Պօլիս Սամաթիա
Նոր-Թաղ Ս. Յակոբ եկեղեցի
մնամ աղօթարար .
ՄԿՐՏԻՋ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Արդարեւ Հայկայ հարազատ զաւակներ շատ կան և կգործեն ինչ որ արժան է Աստուծոյ և մարդկութեան բայց մասնաւորապէս տակաւին Աստուած հասարակութեան աղգիս արժան չէ տեսած Հայկայ ճշմարիտ զաւակաց միատեղ գալ սիրով և սրտիւք միանայն և գործել յօգուտ ընդհանուր Հայ հասարակութեան աղգիս վասն զի դեռ ընդհանրապէս ժողովուրդ մեր յամենայն տեղիս սրտիւք յեզրիպտոս են և երկուց տէրանց կամին ծառայել ընդէմ կամացն Աստուծոյ . տես Մ. Գ. 24: Վասնորոյ ընդհանրապէս ոչ յաջողի վայելի զբարութիւնս երկրի . զի գրեալ է , Աբրա + Ժառայ + անպիտան շէրիք Սը. 1, 2, 10 : Որպէս ձիթենի պտղալից առաքինութեամբ են ի տան Աստուծոյ . Սը. ԾԱ. 9: որ այսպիսիքն չեն պակաս յաշխարհի . զի արմատք արդարոց ոչ հատցին . Աւից. ԺԲ. 3:

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

Ա.	Հայոց ցրուիլը օտար երկիրներու մէջ	18
Բ.	Հայոց չորս միջին մնալու պատճառը	21
Գ.	Հայաստանի աւերակութեան պատճառը	24
Դ.	Աղօթից ծոյլ ըլլալու մնասը	26
Ե.	Հայոց վաստակը օտարները կուտեն	29
Զ.	Հայոց թշնամին իրեն մէջէն է	32
Է.	Ատելութեան ոգւով անմիաբանութիւնն	34
Ը.	Վանորայք և վանահարք	36
Թ.	Անհողութիւն առաջնորդաց	40
Ժ.	Քահանայից անհողութիւն և պատիժ	42
ԺԱ.	Ուխտազանց կղերներ	48
ԺԲ.	Ազգայնոց անկիրթ մնալու պատիժը	51
ԺԳ.	Անկիրտ ինքնակոչ իշխանք	54
ԺԴ.	Նօրասիրութիւն (Տօբոյ)	57
ԺԵ.	Հայը հայուն մնասատու	61
ԺԶ.	Հայը միշտ օտարին կը շոայլէ	63
ԺԷ.	Ազգային աղքատք հպարտք	63
ԺԸ.	Իշխիլ յիմարին ի վերայ իմաստնոյն	64
ԺԹ.	Կորուստ ժամանակին ի դուր	65
Ի.	Զափ անձին չճանչնի	66
ԻԱ.	Ոմանք լրագրաց թերթերու մնասը	68
ԻԲ.	Ստէպ փոփոթին պատրիարքաց	70
ԻԳ.	Սահմանադրութեան չարչարուիլը	73
ԻԴ.	Ընտրութիւն անարժան անդամոց	75
ԻԵ.	Մեղսամած հանդէսներ	76
ԻԶ.	Աշխատաւորի անվարձատրիլ	78
ԻԷ.	Զաւակաց լրբութիւնը	79
ԻԸ.	Ընկերին մնաս հասցնել	80
ԻԹ.	Աստուած չիլսեր աղօթքնիս	81
Լ.	Վարչութեան անդամք	83

ԿՆԻՌ ԱՐԳԱՐՈՒԹԵԱՆՆԵՐՈՒՆԻՑԻՍ Ի ԶԵՌԻՆ ՔՈՒՄ

ԿՆԻՌ ՆԵՆԳՈՒԹԵԱՆ ՊԻՂԾ Է՛ ԱՌԱՋԻ ՏԵԱՌՆ
(Ա-Էջ. ԺԱ. 4)

ՁԻ ՈՐՈՎ՝ ԶԱՓՈՎ, ԶԱՓԷՔ ՆՈՎԻՆ ԶԱՓՈՎ, ԶԱՓԵՍՅԻ
ՁԵԶ ՄՏ. Է. 2

Ք-ՆՂ՝ ՈՉ ԻՆՉ ՕԳՆԵՍՑԵՆՆԵՐՈՒՆԻՑԻՍ ԱՆՈՐԻՆԱՅ. ԱՅԼ
ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆ ՓՐԿԷ Ի ՄԱՀՈՒԱՆԷ՛ ԱՌ. 2. 5:

Վ-ՆՂ՝ ՈՉ ՍՈՎԱՄԱՀ ԱՌՆԷ՛ ՏԷՐ ԶՍԵՉՆ ԱՐԳԱՐՈՅ
ԲԱՅՑ ԶԿԵԱՆՍ ԱՄԲԱՐՇԱՅ ԿՈՐԾԱՆԵՍՅԷ՛

ՈՉ ՅԱԶՈՂԵՍՅԻ ՄԱՐԳՈՅ ՅԱՆԲԱՒՈՒԹԵՆԷ՛
ԱՐՄԱՏՔ ԱՐԳԱՐՈՅ ՈՉ ՀՍՏՅԻՆ ԱՌ. ԺԲ. 5

